

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap II. évf. 5. szám | 2013.

A TARTALOMBÓL

- Tarics Péter beszélgetése Pozsgay Imrével
- Arany Lajos tanulmánya Janus Pannoniusról
- Hatékonyság és demokratizmus a közigazgatásban – Lőrincz Lajosra emlékezünk
- Deák Mór, Janus Pannonius és Oláh Zoltán versei
- Fazekas Levente rajzai

„A társadalmi valóság egyre differenciáltabbá válásával azonban kiderült, hogy kiképzett, felkészült, hozzáértő apparátus nélkül képtelenség a közérdekű feladatok jó minőségű, gyors elvégzése.”

Lőrincz Lajos

Ára: 300 Ft

JÖNNEK AZ ÉKSZERES HÓNAPOK!

Bozók Ferenc

Elmúlt Pünkösöd és a szívet melengető május, elhintették éltető permetüket az aranyat érő májusi esők. József Attila így írt a Május című versében:

„A rengő lomb virágban ég
és készül a gyümölcsre,
a nyílt uccára lép a nép,
hogy végzetét betöltse.”

Szedelőzködik a tavasz, jön a nyár. Ezekben a zölddel, arannyal és piros gyümölcsökkel felékesített hónapokban ámulva figyeljük, ahogyan Isten rubinpirosat visz a nyárba. Ámulattal csodálkozunk a természet újjászületésén, idegen szóval reneszánszán. Aprópó, természet újjáéledése, reneszánsz és humanizmus: két költőt támad kedvem fellapozni június elején. Az inkább humanista, latinul verselő Janus Pannonius, és az inkább reneszánsz, magyarul író Balassi Bálintot. Míg azonban sztereotípiákra mindig vevő irodalmi emlékezetünkben Janus Pannonius inkább latin oklevelekben és latin könyvekben elmerülő tudós kanonoknak látjuk, addig Balassit inkább „mezőn szíjjel járó” nyughatatlan reneszánsz vagabundnak képzeljük, aki szinte egyé válik, belerészegeedik a természet szépségeibe. Mit is írt Balassi a néhány hete magunk mögött hagyott Pünkösdről?

„Aldott szép Pünkösödnek gyönyörű ideje
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókat könnyebbítő szele!

Té nyitod rózsákat meg illatozásra,
Néma fülemile torkát kiáltásra,
Fákat is te öltöztets sokszínű rubákba.

Néked virágoznak bokrok, szép violák,
Folyó vizek, kutak csak néked tisztulnak,
Az jó hamar lovak is csak benned vigadnak.”

Balassival ellentétben Janus Pannonius viszont afféle természettől szakadt, folyton tudományos és irodalmi ügyekben kutakodó „könyvembernek”, csúnyább kifejezéssel „könyvmolynak” képzeljük el. Ezt erősíti bennünk számos, Janus Pannoniusról írott tanulmány, esszé is. Takáts Gyula így ír a költővé koronázott poéta című Janus Pannonius-esszéjében: „A szorgalom hőroza, mindent magába szív, ami a mesterséghez tartozik. Tanul, fordít, elégiákat és epigrammákat ír, irodalmi barátságot köt minden jelentős olasz humanistával, költővel. Az irodalomservező Kazinczy és a humanista Babits előfutárja.” Ezt a képet azért valamelyest árnyalunk kell, hisz a tudós, humanista, literátor könyvember számos költeményében „felejtí benne magát” a részegítő természetben, és változik humanista könyvbúváról reneszánsz természetimádóvá. Meghatározóan vannak jelen költészetében jellegzetes reneszánsz témák, például az emberi kapcsolatok felértékelődése, a család, a testi egészség, az élet szeretete például a Sylviához írott pajzán epigrammákban és a szülőföldnek, a hazai tájnak szeretete, az ahhoz való ragaszkodás (Búcsú Váradtól; Egy dunántúli mandulafáról; Mikor a táborban megbetegedett; Pannonia dicsérete; A roskadozó gyümölcsfa). Csodálatos a mandulafa képe, mely már Petrarcanál és korábban Ovidiusnál is megtalálható, és nyilván hatott Janus Pannoniusra a két nagy előd. Phyllis szomorú történetében a királylány kedvesét hiába várja, öngyilkos lesz, és az istenek mandulafává változtatják. A hirtelen kivirágzott mandulafa talán arra utal, hogy a Ferrarát megjárt művelt költő sorsa, fogadtatása Pannoniában még elég talajtalan és fagyos lesz:

„S íme virágozik a mandulafácska merészen a télen,
Am csodaszép rügyeit zuzmára fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?”

Nincs még fecske e tájon, azaz maga Csezmiczei János az első humanista fecske Pannonia földjén. A Búcsú Váradtól című költeményben olyan friss és eleven természetábrázolással találkozunk, mellyel Balassit leszámítva majd csak századok múltán találkozunk ismét a magyar lírában Csokonainál és Berzsenyinél. Hogyan dicséri Janus Pannonius a téli Köröst?

„A végtelen mezőket hó takarja S a zöld berekre is,
hol lomb virított, Most téli zuzmarás lepel borul
rá. A Körös szép, de jobb, ha indulunk tán”

De ne csak téli képeken merengjünk, hisz itt a Nyár! Idézhetnénk a Mikor a táborban megbetegedett című hosszabb költeményéből is a természetre rácsodálkozó, igazán friss és felüdítő reneszánsz sorokat:

„Ó, kéklő égbolt, ó dombok, s zöldfüvű rétek!
Ó, kristálypatakok, s zöldbe borult ligetek!”

Janus Pannonius A roskadozó gyümölcsfa című költeményének fája arra vár, hogy a vándor szabadítsa meg édes terhétől, a rengeteg illatos és izletes gyümölcstől:

„Rakj hát holmi karót e szegény ágaknak alája,
Szedni való is akad, újra, ha erre kerülsz.”

Remélem, sikerült kedvet csinálni a kedves olvasóknak ahhoz, hogy akár a régi magyar lírában, Balassi Bálint, Janus Pannonius vagy Berzsenyi Dániel költeményeiben is megkeressék a friss zöld hajtásokat és rubinpiros gyümölcsöket, amelyek illenek a közelítő Nyárhoz. Szívvel kívánom a kedves olvasóknak, hogy szakisának minél illatosabb és minél zamatosabb gyümölcsöket mindabból, amit a kezdődő Nyár felkínál!

Janus Pannonius Saját lelkéhez

Lélek, az elforgó égen ragyogó Hadak Útján

Örvénylőn kavargosz, míg nem a testbe csorogsz,
Semmi panasz rád, oly makulátlan, tiszta erő vagy.

Szép, nemes és eleven töled a szellemem is.

Zúgva a Rak izzó kapujánál bús feledésnek

Hús vize nem csobogott, téged a Léthe nem ért.

Mert hol az ünnepi Serleg itatja az égi Oroszlánt,

Onnan nyílt meg az út, hozzám pókfonalad.

Így a Szaturnusz adott észt és Jupiter vad erőket,

Elszántságot a Mars, érző keblet a Nap.

Vénusz adott sok isteni vágyat, lángot a Merkiúr,

Termő életerőt Holdunk osztogatott.

Őrzi a Hold a halál és élet földi határát,

Általa él idelent bennünk csillagi rend.

Am neked égi mezőknél jobban tetszik a húsver,

Választhatnál mást, mégis e test a tiéd.

És nem mondom, hogy rossz test, mert szép az alakja:

Formám kellemes és termetem bőven elég.

Gond vele az, hogy mindig erőltén és csupa fájás:

Lágy sárból faragott engem az ő fazekas.

Lám, ha a testben kéz, láb, tűz, víz rosszul aránylik,

Jönnek a rossz nyavalyák, szüntelen izzik a baj.

Nyirkos agyamból folynak a nedvek, folynak a nyákok,

S nem tudom én sem okát, gyakran a könnyem elönt.

Forrón fortyog a két vese, fázó gyomrom a fájás,

S kissé lentebb sok vértől gőzös a máj.

Tán csak azért tetszett e törékeny épület, érzed,

Börtön nem lehet ott, hol csak dísznek a zár?

Jaj, mit is ér már bölcsnek lenni, ha sorvad a testünk?

Mert ha betegség mar, bölcs tudomány sem kell.

Nem kell Atlasz válla se, Milo teste se példa,

Lennék csúf is akár: inkább ép, mint szép.

Így hát ápolj jobb testet, hübb végtagokat vagy

Térj baza újból, vár csillagod, égi hazád.

És ha letelt ezer év, ne feledd tisztulva se múltad,

Léthe tavát ne keresd, told el szép poharát.

Mert hisz a létfeledésből ébred hajdani gondod:

Gúzsba ne kössön hát újra a régi kötél.

És ha a zord végzet idehajt még erre a földre,

Légy te akármí, de itt emberi pára ne légy.

Légy te a kertek méhe, az édes méz legyen éked,

Vagy zengd hattyúként életed égi dalát.

És ha az erdő rejt vagy ringat a szélben a tenger,

El ne feledd soha azt: por csak az emberi test.

(Fazekas István fordítása)

„MAGYARNAK LENNI NEM ISTEN CSAPÁSA, HANEM ÓRIÁSI LEHETŐSÉG”

Beszélgetés Pozsgay Imre egyetemi tanárral, a rendszerváltás meghatározó személyiségeivel

Tarics Péter

Pozsgay Imre neve és személye összeforrott a kelet-közép-európai rendszerváltással. Az egykori államminiszter – aki ha emberi jogokról, szabadságról és demokráciáról van szó, akkor szabadelvű, ha gazdaságpolitikáról, társadalmi szolidaritásról, akkor baloldali, ha kultúráról, hagyományról, közösségről, akkor pedig nemzeti konzervatív – meghatározó szerepet játszott abban, hogy a magyarországi rendszerváltás békés úton, lényegében a politikai erők közötti konszenzussal valósult meg. A rendszerváltás idején a Magyar Köztársaság köztársasági elnökjelöltje is volt. Ő mondta először nyilvánosan 1989-ben, hogy 1956 nem ellenforradalom volt, hanem népfelkelés. Ő kötött kompromisszumot az ellenzékkel a kommunista párt munkahelyekről való kivonulásáról, megteremtve ezzel a töbpártrendszer kialakulását Magyarországon. Az 1989 előtti magyar kormányon belül ő volt az, aki a reformátorokat sürgető politikai akarat képviselője. Ő volt a kezdeményezője a háromoldalú kerekasztalnak. Jelenleg a Debreceni Egyetemen, valamint a Károli Gáspár Református Egyetemen tanít legújabb kori történelmet. A rendszerváltás azonban távolról sem úgy sikerült, ahogy szeretttük volna. Ennek hátterét (is) elemeztük a professzor úrral.

Professzor úr! Ismeretségünk, barátságunk egyidős a rendszerváltás kezdetével, pontosabban fogalmazva, az azóta eltelt idővel, hiszen éppen abban az időszakban találkoztunk először, amikor megszületően volt a magyar demokrácia, 1987 szeptemberében, Lakitelken. Milyen érzések, emlékek kavarnak önben, ha azt mondom: rendszerváltás, 1987–1988–1989–1990? Milyen volt ez a rendszerváltás?

Sokféle írást olvastam a rendszerváltásról. Van, amelyek jelentéktelenné nyilvánítják, mondván: a nemzetközi viszonyok jó egybehangzásán múlott az, hogy sikerült. A másik túlságosan viszontagságosnak tartja, van viszont írás, amelyek egyszerű diadalmenetként tüntet fel a rendszerváltást. Úgy gondolom, hogy ezek a leegyszerűsített megközelítési módok nem a valóságot tükrözik, sokkal inkább az egykori illúziók továbbéléséről szólnak. A mi rendszerváltásunk nagyon bonyolult, sok kockázattal járó feladat volt. Magyarország szerencsére vérontás nélkül végigcsinálta ezt a folyamatot.

Ami jelentős mértékben önnek (is) köszönhető...

Bárminemű elfogultság nélkül megállapítható, hogy Magyarország Európátörténelmi jelentőségű tettet hajtott végre a politikai rendszerváltással, amely vérontás nélkül, békés úton, lényegében a politikai erők közötti kompromisszummal valósult meg. Úgy gondolom, történelmi tettet hajtottunk végre azzal, hogy a kormányzó párt reformszárnya bekapcsolódott a rendszerváltásba, leült a politikai ellenzékkel tárgyalni. Ezzel megteremtettük a magyar politikai és alkotmányos rendszerváltás alapjait.

Őn a Kádár-rendszer idején nagy felelősséggel járó posztokat töltött be, és 1956 ügyében sokáig elfogadta az akkori hivatalos álláspontot. Mégis személyes és politikai önvizsgálatot tartott, majd határozottan és egyértelműen a rendszerváltás mellé állt. Miért?

Eljutottam addig a felismerésig, hogy a rendszer maga nem reformálható, jobbá nem tehető, alkati, születési hibái vannak. Így érdekeltnek éreztem magamat abban is, hogy mindenképpen megtörténjék a változás. Úgy éreztem, hogy ha sikerül a Magyar Szocialista Munkáspártot (MSZMP) legyengíteni, akkor ennek nem lesz akadálya.

Ennek a magatartásnak azonban előlete is volt, hiszen rendszeresen tartotta a kapcsolatot a mindenkori ellenzékkel...

Így van. 1987-ben ott voltam Lakitelken, mindemellett különböző kezdeményező akciókba kezdtem a Hazafias Népfronton, majd a párton belül. Ez azonban engem nem elégített ki. Az önmagammal való leszámolás is beletartozott ebbe a folyamatba. Megváltozott álláspontomat, véleményemet olyan kockázatos körülmények között közöltem a nyilvánosság előtt, amelyek hitelesítették mondanivalóm őszinteségét.

Ezért ment el Lakitelekre is?

Többek között. Hiszen nem vitatható, hogy Lakitelek az 1989-es rendszerváltás előtti olyan nagyszabású, egységes magyar nemzetben gondolkodó közéleti személyiségek részvételével és együttgondolkodásával megvalósult esemény volt, ahol reménykeltő formát öntött az a

magyar politikai közgondolkodás, s egyben megfogantak a magyarság sorsának, jövője alakításának vezérfonalai. 1987. szeptember 27-én, Lakitelken, Lezsák Sándor házában udvarán – 181 résztvevővel – a népi-nemzeti mozgalom találkozózt szervezett, amelyen a népi írók holdudvarához tartozó humán értelmiségiek mellett részt vett néhány reformközgazdász és reformkommunista is, valamint a demokratikus ellenzék néhány tagja. A találkozó célja az országban kialakult válság mibenlétének tisztázása és a kiútkeresés szellemi alapjainak körvonalazása volt. Lakitelek előrevetette a népi-nemzeti gondolat időszerűségét, viszont a nemzeteszmé összetartó és szétválasztó erőként is megjelent. Én a találkozón kívánatosnak tartottam az ellenzék és a hatalom közötti olyan együttműködés kialakítását, amely végül egy fajta nemzeti koalícióba torkoltna. Ezt konkretizálta Bihari Mihály előadásában: ő a „reform és fordulat” programjával érkezett. A résztvevők által megfogalmazott szűkszavú lakitelki nyilatkozat nem fogalmazott meg saját politikai programot, a találkozón elhangzottak összefoglalására és értékelésére sem vállalkozott. Javasolta viszont a Magyar Demokrata Fórum megalakítását, amely az első legális mozgalom volt az országban.

Nyilvánosság hiányában a lakitelki nyilatkozat és az ott elhangzottak elsikadtak volna, ha 1987. november 24-én a Magyar Nemzetben nem jelent volna meg Önnel egész oldalas interjú...

Így van. Ebben az interjúban többek között a lakitelki Nyilatkozat szövegét ismerttettem. Az interjú más-más hangulatokat és véleményeket váltott ki a demokratikus ellenzék, illetve a Magyar Demokrata Fórumot megalapítani szándékozók körében. Egy azonban biztos: Lakitelek felkavarta a kedélyeket, és azt követően megváltozott az ellenzéki viselkedésforma.

Milyen érzésekkel, szándékokkal, törekvésekkel töltötte meg a résztvevőket a lakitelki találkozó szellemisége, mondanivalója?

Lelkesedés, a nemzetépítés és a nemzetegyesítés szándéka munkált bennünk. Egy erős magyar nemzet felépítése volt a célunk, közös erővel, ki-ki a maga módján, a saját és sajátos eszközeivel. Mi,

amikor Lakitelek után, ki-ki a maga útján, de aktívabban és nagyobb lendülettel hozzákezdünk a rendszerváltáshoz, még nem sejtettük, hogy ezt az egész birodalom bukásával együtt kell tennünk. Úgy gondoltuk, hogy esetleg nekünk, 1956-ra való tekintettel meg lesz a lehetőségünk a kiugrásra, a szabadság kivívására, s ezután gazdaságilag megerősödve, politikai konjunktúrában, nemzetközi támogatással tehetjük a dolgunkat.

Csak hogy nem így történt...

Sajnos, nem. Együtt kászálódunk ki egy összedőlő birodalom romjai alól, miközben gyorsan intézményesíteni kellett a demokráciát, a változásokat. A pakliba beletartozott az is, hogy olyan szemfüles, időnként nem minden erkölcsi megfontolást számításba vevő politikai erők is ott voltak az osztokodásnál, akik a hatalmat fontoabban tartották, mint a magyar nép megkérdésztését. Ezért mondom azt, hogy a kirekesztés bárkivel szemben is nyilvánul meg, gyalázatos dolog.

Kik a kirekesztettek?

Politikai küzdelemben és társadalmi harcban a kirekesztés általában a gyengékre, a kiebbségekre, a másként gondolkodókra szokott leselkedni. Éppen ezért az a véleményem, hogy a demokrácia mindenekelőtt a kisebbségek védelmének garanciáját kell hogy megteremtse, hiszen a többség uralmon van a hatalmi struktúrában. A mi rendszerváltásunkkor bonyolultabb helyzet állt elő, mert a békés átmenetben és a politikai alkuban megtervezett és kialakult rendszerváltás végülis a tárgyalásokon kívül hagyta a népet, a társadalmat, azaz lélekszáma ellenére éppen a nép bizonyult a leggyengébbnek, legerőtlenebbnek. Politikai képviselőt a nép nem látta, nem ismerte fel azokban a politikai erőkben, amelyek hatalomra kerültek. Igaz ugyan, hogy szavazataival elutasította a régi rendszert, de hogy valójában milyen jövőre szavazzon, azt még 1990-ben nem tudta.

Miből lett kirekesztve a nép?

Mindenekelőtt a nemzeti vagyon fölötti rendelkezésből. Nem kétséges, hogy a törvények által meghatározott módon kizárólag adminisztratív komrányzati eszközökkel irányított privatizáció és

tőkeosztás ment végbe az országban. Ez még azelőtt megtörtént, mielőtt a társadalmi átalakulásban résztvevők köre döntött volna arról, hogy kik lesznek a a tőkeosztás és a nemzeti vagyon kedvezményezettjei. Ilyen szempontból ugyan sem elfogult nem vagyok, sem előítélem nincs, de egyetérthetünk volna abban, hogy először a hazai vállalkozók, vállalkozásra elszánt emberek részesüljenek ebből.

Kire, kike gondol konkrétan?

Gondoljunk csak arra, hogy hány gürcölő, a régi rendszer szorongáit is elviselő kisiparos, kézművesmester volt például az országban, akinek a műhelye valamilyen kiindulópontja lehetett volna egy jól működő tőkevállalkozásnak.

Őn 1988 októberében korszakalkotó kijelentést tett, amikor azt mondta: a Vasfüggönyt le kell bontani...

Igen, kimentem a hegyeshalmi határra, és egy nemzetközi sajtóértekezleten kijelenttem: a Vasfüggönyt, ezt a szégyenteljes művet, el kell takarítani, amely egyértelműen Európa kettéosztása, illetve megfélemlítése céljából épült. A magyarok szabadok lesznek, zsebükben világútlelő lapul – mondtam, az pedig nem a mi dolgunk, hogy más országok polgáira vigyázzunk. Kijelentésem ez utóbbi része elég nagy ellenkezést váltott ki Moszkvában és Kelet-Berlinben egyaránt.

Elsőként ön jelentette ki nyilvánosan, mégpedig 1989. január 28-án a rádió 168 óra című műsorában, hogy 1956. október 23-át követően népfelkelés és forradalom alakult ki, amely fokozatosan szabadságharcá alakult. Mire alapozta ezt a kijelentését?

Az újdonság nem csupán a népfelkelés kimondásában volt, hanem mindenképp elött abban, hogy én, mint az akkori hatalom képviselője – aki reformként küzdöttem azért, hogy a rendszerváltás bekövetkezzék – mondtam ki. Ettől kezdve az akkori Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) nem hazudhatta azt, hogy 1956-ban a nép érdekei szerint cselekedett, amikor behívta a szovjet csapatokat, s eltiporták a magyar forradalmat. Ami a kijelentés tartalmát illeti: a népfelkelés kimondása az akkori politikai helyzetben merész kijelentés volt, hi-

szen a Kádár-korszak 1956-ot a magyar nép ellen irányuló ellenforradalomnak nevezte, és leverését a saját dicsőségének tulajdonította. A népfelkelés viszont maradandó értelmezés. Kétségbevonhatatlan ugyanis, hogy általános népfelkelés volt, hiszen a nemzeti egység jegyében az ország függetlenségét követelték.

Miért éppen 1989. január 28-ára időzítette kijelentését?

Ennek az az oka, hogy az akkori állampárton belül tovább folytatódott a huzavona, hogy miként viszonyuljunk az átalakuló világhoz, mi legyen a dolgunk a rendszerváltás ügyében. Én ekkor már meg voltam győződve arról, hogy a rendszert nem lehet megreformálni, bukásra ítéltetett. Csak rajtunk múlott, hogy ezt a bukást miként „készítjük elő”: óriási áldozatokkal vagy békés úton. Ahhoz, hogy a fordulat békés természetű legyen, s a hatalmi szembenállások, polgárháborús helyzetek ne tegyék véressé, meg kellett gyengíteni azt a hatalmat, mely a múltat képviselte. Éppen ezért 1956-ot nem lehetett megkerülni, újra beleszólt a magyar történelembe, döntő szerepet játszott, és Nagy Imre 1989. június 16-ai újratemetésekor a magyar nép nyilvánosan megvallotta, hogy változást akar.

Őn olyan pillanatban jelent meg a nyilvánosság előtt, amikor még valóban kockázatos volt ezt megtenni.

Mivel lehetett belülről gyengíteni az MSZMP-t?

Mindenekelőtt azzal, hogy a párttagságot hitében és meggyőződésében megingatják. Kétségtelen, hogy ingatta azt a magyar valóság is, hiszen a kiábrándulás már a párt tagságát is elérte. Azt a hiedelmet is le kellett győzni, hogy 1956-ban Magyarországon egy pusztító ellenforradalom zajlott le, amely veszélyeztette a nemzet sorsát, és a kommunista párt, mint a forradalom leverője s egyben mint nemzetmentő erő, jogosult az ország kormányzására. Ebből a hamis hitből kellett kizökkenteni az MSZMP-t. Ezt pedig csak úgy lehetett, ha kimondom, hogy harminc éven át hazug elméletet gyártottunk 1956-ról és a párt szintén hazugsághoz kötötte legitimitását.

Nyilatkozata óriási felháborodást keltett a pártapparátus, a pártvezetés konzervatív rendpárti, valamint a Grósz Károly köré csoportosuló tagok körében.

Igen, egyben kizárásomat követelték, többen visszaküldték párttag-könyvüket. Kijelentésem robbanásszerűen hatott, és felvetette az MSZMP-n belüli pártszakadás lehetőségét. A pártszakadás ugyan nem következett be, de 1989 tavaszán a konzervatív rendpártiak és az új rendpártiak erőteljes támadást indítottak ellenem. Az ellentétek komoly konfliktusokhoz vezettek, amelyek a

méltó módon megjelentek az ellenállási törekvések: Lengyelország, Csehszlovákia stb. Ennek következménye lett később 1989, utána pedig a birodalom teljes szétesése.

Vita tárgya manapság az is, ki lehet 1956 örököse. Nem visszataszító ez?

De, igen. A mindenkorai kormányoknak az a tulajdonsága, hogy nem bírnak a csábításnak ellenállni, s a múltban keresnek maguknak igazolást. Felveszik a múlt jelmezeit, s azokban próbálnak tetszelegni. A gyenge legitimitációjú erők mindig a történelemben keresnek maguknak kapaszkodót. Egy ilyen vitának esett áldozatul Nagy Imre és 1956 emléke is. Úgy gondolom, hogy mindennél sokkal fontosabb és erősebb legitimizáló erő a közakarát.

Őn szerint mi 1956 legfontosabb üzenete a mai magyarság számára?

Olyan kegyelmi állapotban ritkán volt Magyarország, mint 1956-ban. Talán csak 1848-ban. A legfontosabb üzenet mindenekelőtt az, hogy a magyarság 1956 októberében a legjobb képességei szerint nyilvánult meg. Úgy tűnik, hogy ezek a képességek nem veszték el. Magyaroknak lenni tehát nem Isten csapása, hanem óriási lehetőség.

Az ön kijelentése 1956-ról nagy vihart kavart. Érdemes volt kiállni 1956 mellett?

Természetesen. Mi a véradót már megfizettük ezért a rendszerváltásért az ötvenes évek közepén. Úgy gondolom, hogy 1956 forradalma nélkül ez a változás Kelet-Közép-Európában – ezen belül Magyarországon – nem következett volna be. De legalábbis nem így valósult volna meg. A rendszerváltás előkészületei közben nem véletlenül bukkant fel ismét 1956. Ezért (is) döntöttem úgy, hogy nyilvánosan kijelentem: 1956 népfelkelés volt. Az ilyen megnyilvánulásokkal az uralmon lévő párt legitimitációját, identitását sikerült romba dönteni, a Szovjetunióban pedig erre nem tudtak reagálni. A párton belül 1989 áprilisában fogalmazódott meg a határozott reformokat sürgető politikai akarat, amikor Németh Miklós kormányfő nyilvánosan visszautasította azt a nyomást, amelyet Grósz Károly próbált a kormányra gyakorolni. Meggyőződésem tehát, hogy 1989 áprilisában Magyarországon már nem volt olyan politikai erő, amely a kialakult helyzetet – tehát a reformokat, az rendszerátalakítást – visszafordíthatna volna. A külső reagálásokat – elsősorban a Szovjetunió részéről – viszont előre nem tudtuk megjósolni.

Ennek ellenére önöknek sikerült az MSZMP vezetőit és az ellenzék vezetőit sikerült egy asztalhoz ültetni, hogy tárgyalásokat kezdjenek a változások gyakorlati megvalósításáról.

Így van. Mindez abban az időszakban történt, amikor még nem tudtuk igazán, hogy egy erős Gorbacsov áll a gyenge Szovjetunió élén, vagy egy gyenge Gorbacsov próbálja irányítani az erős Szovjetuniót.

A magyar nép tehetségét és szabadságvágyát bizonyítja, hogy az egykori szovjet érdekövezet államai közül Magyarország volt az első kelet-közép-európai ország, ahol megtörtént a rendszerváltás. A történelmi távlatokat felelevenítve is megállapíthatjuk: Magyarországon mindig hamarabb, egy kicsit korábban kezdődtek el a reformmozgások, a függetlenség és a szabadság utáni vágy nyilvános kifejezése, mint a többi országban. Így volt ez a nyolcvanas évek végén is. A Német Demokratikus Köztársaság (NDK) 1989

októberében – Gorbacsov személyes jelenlétével – megalakulásának 40. évfordulóját ünnepelte, miközben Magyarország már átengedte határait a keletémet menekülteket. Csehszlovákiában 1989. november 17-én a több százezres prágai tüntetéssel vette kezdetét a rendszerváltás, miközben 1989. június 13-án Magyarországon a politikai elit részvételével javában folytak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, amelyek a Magyar Szocialista Munkáspárt – szorított helyzetében – deklarálta, hogy elfogadja a többpártrendszert, mint célt és a szabad választásokat, annak minden következményével együtt. 1989. október 23-án pedig kikiáltották a Magyar Köztársaságot. Románia 1989. decemberében véres forradalommal, Tőkés László református lelkész nyilvános megszólalásával, majd a Ceausescu-házaspár karácsonyi kivégzésével kezdte meg a rendszerváltást, miközben 1989. november 26-án már népszavazást tartottak Magyarországon. Október 31-én pedig a Hősök terén gyertyát gyújtottunk az erdélyi magyarokért. Mi lehet az oka annak, hogy a magyarországi folyamatot megelőzték a szomszédoknál történő eseményeket?

Ez természetesen nem azért történt így, mert különbek vagyunk más népeknél, hanem mert lehetőségeink, adottságaink mások voltak, mint ami a környező kelet-közép-európai országoké. Az 1956-os események lehetővé tették, hogy a régi módon ne lehessen kormányozni. Kádár ugyan kegyetlen megtorlással kezdte uralmát, de már ő sem alkalmazhatta Rákosi módszereit. Úgy adódott, hogy Magyarországon valamivel nagyobb nyilvánosság, nagyobb szókimondási lehetőség, kevesebb kockázat volt a politikai mozgástérben, mint például Csehszlovákiában, Lengyelországban, vagy a balkáni országokban.

Így természetesen a rendszerváltás előkészítése is egyedi módon történt...

Igen. A rendszerváltás előkészítésében és megszervezésében három politikai erőforrás szerveződött. Az egyik az 1968 után alakult demokratikus ellenzék volt, a másik a népi-nemzeti gondolatot dédelgető, az irodalom hagyományihoz kötődő értelmiség, amely 1987-ben Lakitelken párttal szerveződött, s harmadik pedig – ez példa nélküli a kelet-közép-európai átalakulási folyamatban – a párton belüli reformáramlat, amely az 1988–89-ben eljutott a rendszerváltás gondolatához.

Magyarországon tehát a forradalom katarzisa elmaradt a nyolcvanas évek végén. A rendszerváltás idején a legnagyobb politikai demonstráció Nagy Imrénének és mártírjainak temetése volt 1989. június 16-án. Akkor a budapestiek százezrei a Hősök terén, a vidéki lakosság és a határon túli magyarok pedig a televízió és a rádió mellett éltek át azt a fordulatot, amely addigra a tárgyalászat mellett szinte megvalósult. Azért nem volt ennyire egyszerű...

Bizony nem! Az alapvető nemzetközi viszonyokat vizsgálva megállapítható: 1988-ban és 1989-ben egyáltalán nem volt veszélytelen és kockázatmentes a rendszerváltás Magyarországon. Igaz ugyan, hogy Gorbacsov 1985-beni hatalomra jutása elősegítette a kelet-közép-európai rendszerváltási folyamat előkészítését, hiszen a Peresztrojka néven ismert politikai program némi enyhülést hozott a kemény diktatúrába. Gorbacsov magatartása azonban elég ellentmondásos volt, hiszen 1989. márciusában Németh Miklósnak azt mondta, hogy amíg ő a főtítkári székben ül, addig 1956 nem ismétlődhet meg Magyarországon, nekem Rómába viszont azt üzenté, hogy

Grósz Károlyt kell támogatni. Zavarba ejtő volt, hogy a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1989 nyári, bukaresti értekezletén még a Varsói Szerződés védelmi rendszerét, valamint a Varsói Szerződés és a NATO közötti együttműködést firtatták. Nem beszélve arról, hogy Bush és Gorbacsov csak 1989. november 6-án deklarálta Máltán: Közép-Európa önálló független politikai mozgástérre vált. Néhány nap múlva pedig ledőlt a berlini fal.

Az átalakulásban a legfontosabb tényező egyértelműen a jaltai rendszer fellazulása, megingása volt.

Igen. A Nyugat viszont egész egyszerűen tanácstalanul állt a régió változásai, Kelet-Közép-Európa átalakulása előtt. A Nyugat ellentmondásos magatartása abból adódott, hogy nem volt felkészülve ilyen változásra. Az 1956-os magyar népfelkelést és az 1968-as prágai eseményeket a Nyugat még úgy értelmezte, mint a szovjet birodalom „emészési zavarait”, amelyek idővel elmúlnak. Az 1989-ben kialakult helyzettel sokáig azonban nem tudott mit kezdeni.

1989 tavaszán megkezdődtek a Nemzeti kerekasztal tárgyalásai, a munkabizottságok szintjén és középszinten egyaránt – a komoly politikai és személyes vitáktól sem voltak mentesek. Egy-egy vita – nem egy esetben – a tárgyalások folytatását is veszélyeztetették. Az egyéni politikusi és csoportérdekek sok esetben felülkerekedtek a nemzeti érdekeken, illetve a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások legfőbb célján: a békés és demokratikus átmenet megvalósításán Magyarországon. Volt aláírásgyűjtés, politikai zsarolás, személyeskedés, rágalmozó sajtónyilatkozatok, a politikai nézetek és hitvallások nem éppen diplomatikus ütköztetése. A döntések nem konszenzussal születtek, hanem inkább kompromisszumos egyezségek és megoldások születtek. Higyan látta ezt ön belülről?

Az MSZMP küldöttsége nem fogadta el többek között azt, hogy a polgári engedelmesség ne tartozzék az erőszak fogalmi körébe, és nem fogadta el az Ellenzéki Kerekasztalnak azt a követelését, hogy a munkásorséget – amelyet az állampárt saját, felfegyverzett alakulataként 1956 végén hoztak létre – azonnal és jogutód nélkül feloszlassák. Az Ellenzéki Kerekasztal pártjai a fenti nézetkülönbségek politikai súlyát különbözőképpen ítélték meg. A Kerekasztalon belüli úgynevezett „Ötök” – a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Független Kisgazdapárt, a Kereszténydemokrata Párt, a Magyar Demokrata Fórum – úgy vélekedtek, hogy nem szabad kockáztatni az elért eredményeket, s azok biztosítása érdekében a további fontos kérdésekben fennálló nézetkülönbségek ellenére is alá kell írni a megállapodást. Úgy vélték, a nyitva hagyott kérdésekben később, a tárgyalások újabb fordulójában még megállapodást lehet elérni. Velük szemben a „Négyek” – a Fidesz, a Szabad Demokraták Szövetsége, a Magyarországi Szociáldemokraták Pártja és a Fialat Szakszervezetek Demokratikus Ligája – úgy vélték, hogy mindaddig nincsenek politikai garanciák, amíg fennmarad a munkásorség, a köztársasági elnök választása megelőzi a parlamenti választásokat, az MSZMP nem számol el a vagyonával és a párt alapszervezetei nem vonul ki a munkahelyekről.

Hosszú manőverezés után egészen szeptember 18-ig lényegében sikerült fenntartani az Ellenzéki Kerekasztal látszatosságát...

A szociáldemokrata párt végül úgy döntött, hogy a megállapodást aláírja, a Liga

Valóban, hiszen itt volt a szovjet hadsereg, hatalmon volt a párt, amely ebben az egész hazugságban érdekelt volt, az én igazságot nem akarta elfogadni, végül azonban bejött a számításom. Kádár János leváltását követően ugyanis az MSZMP történelmi önvizsgálata szánta el magát, amit tulajdonképpen én provokáltam ki. Ezt az önvizsgálatot indokoltá tette az a körülmény is, hogy a rendpárti, keményvonalas MSZMP-vezetők ismét polgárháborús fenyegetésekkel álltak elő. Konkrétan Grósz Károlynak a Sportcsarnokban 1988 novemberében tartott beszédére gondolok, amelyben fehérterrortól és utcai összeütközésekről adott elő rémlátomásokat. Gyorsan kellett tehát cselekedni. Ezért a legfontosabb feladatommak tartottam, hogy gyengítsem azt a politikai erőt, amely bajt okozhat az országnak, s amely szembekerülhet az elkerülhetetlen politikai változásokkal. Ez az erő pedig akkor az MSZMP-ben gyülekezett. Tenni kellett tehát valamit annak érdekében, hogy egyszerűbben, simábban, békésen menjenek a dolgok.

reformkommunisták megerősödését idézték elő. Grósz Károly sokáig pártellenesnek minősítette tevékenységünket, a mi kritikánk azonban egyre élesebbé vált, önálló politikai erővé váltunk az MSZMP-n belül, és segítettük háttérbe szorítani a hatalomra törő Berecz Jánost és a Grósz-féle rendpártot. A kormány és én huzamosabb ideig nem egy vágányon haladtunk, hiszen 1988-ban eléggé bekeményített a Grósz Károly-féle vonal, és én többször is áthágtam azokat a szabályokat és előírásokat, melyeket a pártutasítások, a kommunista nomenklatura határozott meg. Nem bántam meg.

Egyik visszemlékezésében azt mondta, hogy a Szovjetunió, illetve a birodalmi érdekövezet soha nem heverte ki az 1956-os magyar népfelkelést. Milyen konkrét történelmi eseményekben mutatkozott ez meg?

Mindenekelőtt abban, hogy a birodalom belül 1956 után soha nem uralkodott nyugalmi állapot. A Szovjetunió belül volt ugyan hosszú-hosszú stagnálás, a birodalom perifériáin azonban is-

pedig – mint megfigyelő – tartózkodott az aláírástól. Az SZDSZ és a Fidesz volt az a két szervezet, amely továbbra is elutasította a megállapodás aláírását, de vétőjogáról lemondva nem akadályozták meg a többi szervezetet abban, hogy az Ellenzéki Kerekasztal nevében aláírják a rendszerváltás egyik meghatározó dokumentumát.

1989. szeptember 18-án tartották a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások plenáris ülését, amelyet azért hívtak össze, hogy aláírják a tárgyalások eredményeit összegző megállapodást. Ez jelentős mérföldköve volt a rendszerváltásnak.

Igen, a televízió egyenes adásban közvetítette a záró plenáris ülést. Itt derült ki – az utolsó pillanatban –, hogy az Ellenzéki Kerekasztal három szervezete, az SZDSZ, a Fidesz és a Liga nem írja alá a megállapodást, a szociáldemokraták pedig csak azzal a megjegyzéssel szignálják, hogy nem értenek egyet a köztársasági elnök parlamentari választások előtti megválasztásával. Ez meglepetés volt mindenki számára. Tölgyessy Péter, az SZDSZ politikusa bejelentette, hogy a megállapodás érvényre juttatását nem akadályozzák meg, de népszavazást kezdeményeznek a négy függőben maradt alapvető kérdésben: a köztársasági elnök megválasztása, a munkahelyi párt szervezetek megszűntetése, a Munkásörtség feloszlata, valamint az MSZMP vagyoniával való elszámolás ügyében.

Ez volt az úgynevezett „négy igenes” népszavazás, amelyet éppen az ön születésnapján, 1989. november 26-án tartottak...

Ez Magyarország történetének első népszavazása volt. A referendumot az SZDSZ és a Fidesz kezdeményezte, de a Kiszgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt is támogatta. A népszavazás négy kérdése a Munkásörtség feloszlata, a munkahelyi párt szervezetek megszüntetése, az MSZMP vagyoni elszámolása és a köztársasági elnök parlamentari választások utáni megválasztására vonatkozott. A népszavazást követő 204 152 ezres aláírás közül 114 470 felelt meg a jogi követelményeknek. Az Országgyűlés ennek alapján 1989. október 31-én úgy döntött, hogy november 26-án lesz a népszavazás. Mivel az első három kérdés erre az időre lényegében már elintéződött, igazi téje csak a negyediknek volt, amely így szólt: „Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?” A népszavazáson a választásra jogosultak majdnem 60 százaléka vett részt. A Munkásörtség és a munkahelyi párt szervezetek feloszlata, valamint az MSZMP utódpártjának elszámolásra vonatkozó kérdésekre a szavazók mintegy 95 százaléka igennel válaszolt. A köztársasági elnök választásának időpontjával kapcsolatban azonban rendkívül szoros eredmény született: 50,07 % szavazott igennel és 49,93 % nemmel. A szavazatok számbeli különbsége: 6101. A népszavazást manipulációként érzékelő MDF bojkottra szólította fel az ország lakosságát, és ezért a Magyar Demokrata Fórum tagjai és szimpatizánsai nem vettek részt a szavazáson. A referendum érvényes volt, így a szavazatok összeszámolása után az Országgyűlés visszavonta a köztársasági elnök 1990. január 7-ei közvetlen választásáról szóló határozatát, és megállapította, hogy elnökválasztásra az országgyűlési választásokig nem kerülhet sor.

A köztársasági elnök megválasztásának kérdése igen érzékeny probléma volt, hiszen az MSZP 1989. október eleji alakuló kongresszusán arról döntöttek, hogy a párt önt jelölti a köztársasági elnöki tisztségre...

...sőt: az MDF és az MSZP között is hallgatólagos, informális egyetértés volt ebben a kérdésben. Sokan már a két párt közötti paktumról beszéltek, erről azonban nem volt szó. Azt valóban megemlítettem Antallnak, hogy el tudnám

képzelni őt abban a rendszerben miniszterelnöknek, ahol én vagyok a köztársasági elnök. Paktumról azonban szó sem esett Antall és én között. A népszavazást kezdeményező SZDSZ-nek és Fidesznek a legfőbb célkitűzése az volt, hogy megakadályozzák a nagy esélyes, az én személyem köztársasági elnökké választását.

Önt felkérték erre a feladatra?

Igen, és nagyon komolyan gondoltam a felkészülést a posztra. Olyan integráló feladatnak tartottam, amely nemcsak a lelkeket, hanem a szervezeteket is segítte átstrukturálni az új rendszerbe, hogy ne legyenek társadalmi jellegű konfliktusok. A velem egyet nem értő politikai körök azonban 1989 őszén elérték, hogy az országnak ne a nép által közvetlenül választott köztársasági elnöke legyen. Így alkotmányos okokból az én jelölésem is időszertülné vált. Képmutató lennék, ha tagadnám, hogy ez a döntés úgy ért engem, mint egy lórúgás. Nem azért, mert ez volt a becsvágyam, hanem azért, mert a magyar nemzet ezzel óriási lehetőséget szalasztott el. Ekkor mondtam ki azt a szállóigévé vált mondatot egy sajtótájékoztatón, hogy: a hála nem politikai kategória. A népszavazás igazi nyertese az SZDSZ lett, hiszen számára ez a siker a felemelkedés kezdetét jelentette: kitört az alacsony támogatottságból, fokozatosan az MDF esélyes riválisává vált, és 1990 tavaszára olyan politikai erőt képviselt, amellyel – politikai zsarolás révén – kikényszerítette az MDF–SZDSZ-paktumot. Az MDF jelentős presztízsvesztéset szenvedett el a népszavazást követően, a referendum nagy vesztese pedig az MSZP.

Hogyan értékeli az elmúlt két és fél évtizedet?

A rendszerváltás megnyitotta az utat a különböző egészséges nemzetépítő kezdeményezések megvalósításához, a szólásszabadság, a különböző társadalmi megnyilvánulások kibontakozásához. Rendkívül fontos, hogy a magyarság – idegen hatalom fenyegetéséről, nyomásától megszabadulva – hozzájárulhatott saját sorsának intézéséhez, megszerezte nemzeti függetlenségét. Ezzel az ország nemzetközi mozgásterét is kitágult, s joggal nyerte el Európai Közösségbe való visszatérési lehetőségét. A dolog hátulütője viszont az, hogy nagyon sok értékeremtő szándék nem valósult meg. Tapasztaltuk, hogy milliók kerültek létbizonytalanságba, akiknek nem adatik meg az önrendelkezésük alapul, félelem nélküli élet. Az elmúlt huszonöt év túl sok haszonszerzésre adott lehetőséget olyan társadalmi és politikai csoportok számára, amelyek azt nem érdemelték, hanem szerencsésükkel – hogy rosszabbat ne mondjak – „szerezték meg”. Az állami bevételek gyors növeléséhez az állami vagyont le kellett értékelni, hogy gyorsan lehessen rá vért találni. Nem véletlen tehát, hogy a privatizáció beindítását nem előzte meg a nemzeti vagyon felmérése, leltára. Ezek a jelenségek igen riasztóak egy olyan országban, amelynek vagyonát a huszadik században vagy ötször szétosztották. Már az elején nagyon sok balfogás terhelte a rendszerváltást. A nemzeti alapon szerveződő első szabad kormány nem tudta a rá nehezedő feladatokat elég eredményesen elvégezni. Belement egy igen rossz alkuba, konkrétan az MDF–SZDSZ-paktumba, belement továbbá egy rossz koncepciójú privatizációba. Féltreértés ne essék: én nem a piactudás, nem a magántulajdon ellen beszélek, hanem arról, hogy például az állami vagyon sorsát társadalmi ellenőrzés mellett kellett volna eldönteni és érvényesíteni. Szintén társadalmi felügyelet és érdekképviselet mellett kellett volna eldönteni a kormányzás, illetve a civil szféra sorsát. Ezek a tényezők 20 éven keresztül hiányoztak a kormányzásból. Szinte ellenőrzés nélkül maradt az államháztartás, és látjuk, hogyan folynak el milliárdok

következmények nélkül. Nem beszélve arról, hogy rengeteg esélyt kihagytunk. A rendszerváltás egésze az én szememben nem vitatható. Sommás konklúzióm azonban az, hogy jobban, tisztességesebb eszközökkel kellett volna végrehajtani.

Mint ahogy a 2004. decemberében megvalósult kettős állampolgárságról szóló népszavazáshoz is másként kellett volna hozzáállni, hiszen igen gyászos adventure ébredtünk ekkor...

A népszavazás idején a következőképpen gondolkodtam: Kinek kell a kettős állampolgárság? A Magyarország határain túl élő magyaroknak. Nekik szükségük van rá. Mi pedig megadhatjuk nekik. Miért adnám meg? Mert magam rendelkezem azzal a dologgal, amelyből ők is részesedni szeretnének. Nálam van a jogosítvány, és mivel én is magyar vagyok, számomra világos a helyzet. Ha magyarok vagyunk, akkor nincs olyan magasabb szempont, amelynek alárendelhetnénk magyarságunkat. Nincsenek olyan merkantil, pláne nincsenek olyan morális szempontok, amelyek megelőzhetnék a közös nemzeti sorsból adódó kötelezettségeket. Gondoljuk csak el: már bontják a berlini falat, és Kohl kancellár összehívja a számadót,

kiadja az ukázt, hogy csináljanak államháztartási mérleget, mibe kerül ez a Német Szövetségi Köztársaságnak. El lehet képzelni ilyesmit Németországban? Nem. Ez csak Magyarország történetét meg. Már omlanak Trianon falai. Az egyesült Európa érvényteleníti a népeket daraboló döntéseit. Megeshet, hogy eközben Trianon bukásából is azoknak lesz hasznuk, akik nyolcvan éven át haszonélvezők voltak.

Véleménye szerint mi lehet az oka annak, hogy az elmúlt huszonöt évben nem alakult ki egy egészséges népi jobboldal és népi baloldal?

Ebben a népi és plebejus eredettel szembeni fenntartások, előítéletek jótáncának a legnagyobb szerepet, mondván: ez anakronizmus. Akik ezt mondják, azok elfelejtik, hogy anakronisztikus az egész magyar politikai kultúra – negyven év kihagyása terheli. És anakronisztikus az egész mentalitásrendszerünk, gondolkodásunk. Ennek kifejezőeszközei pedig olyan modernizációs kísérletek, amelyek nem vágnak egybe ezzel a társadalmi mentalitással. Így aztán a legjobb szándékú politikai erők figyelméből is kiesett a népi baloldal, a népi jobboldal, s egyáltalán a népiség, mint magyar hagyomány. Sőt: szokványfrazológiai környezetbe burkolva még nyancúba is keveredett a népiség, holott nincs másról szó, mint arról, hogy a kommunizmus bukása után egy ideológiai sivatagban mindössze két olyan eszmerendszer maradt, ami az emberek számára használható és vonzó lehetett volna: az egyik a nemzethez, a néphez való viszony, a másik a hit, a vallás. Mindezek az úgynevezett modernizációs újjáépítési időszakokban idejét múlt dolgoknak számítottak, ennek most érezzük a hiányát.

Van-e létjogosultsága a baloldalnak?

Igen, van, de nem oly módon, mint ahogy az most történik Magyarországon. A baloldalnak nem egy teljesen új társadalmi program megfogalmazásával kell jeleskednie, nem is a társadalmi forradalom előrelépésében. A baloldalnak egyetlen kötelessége volna: zablát vetni a tőkére, s ezzel irányítani, hogy társadalmi szolgálatot teljesítsen, és nem pedig a maga spontán módján uralkodjék a társadalom fölött. Ezt a viszonyt kellene a baloldalnak tisztáznia. Ma a magukat baloldalinak nevező politikai erők nem a tőke felhalmozásának a szolgálatában állnak.

A mai baloldalnak semmi köze sincs a szociáldemokráciához. Megteremtető-e Magyarországon a valódi szociáldemokrácia?

Erre nagyon kevés esély van, ugyanis a szociáldemokrácia teljesen elvesztette pozícióját. Ma Magyarországon a politikai küzdelmekben és a lelkek vásárán egyaránt a pénz beszél, s itt nem jut, nem juthat szerephez a valódi szociáldemokrácia. József Attila szavai jutnak eszembe hírtelen, aki azt mondja: A jogállamban a pénz a fegyver. Ezt megtapasztaltuk az elmúlt húsz év alatt.

Egyrészt egy beavatott társadalommal, amellyel a politikai elit és a kormányzati hatalom még a választások előtt együttműködik, és őszinte, nyílt, nyilvános politikát folytat. Meggyőződésem, hogy azokat az egyensúlyi zavarokat okozó terheket, mulasztásokat, amelyek itt bekövetkeztek, egy igazságosabb, tisztességesebb elosztással, társadalmi közreműködéssel orvosolni lehetett volna.

Annak ellenére, hogy a nyolcvanas évek végén egyik kezdeményezője és koronatanúja volt a békés úton történő politikai átmenetnek, erősen mellőzték Önt az elmúlt két évtizedben a politikai színpadon. Hogyan élte meg ezt lelkileg?

Ebben a mellőzésben az én hátralépésemnek is szerepe volt, hiszen bizonyos határokat nem vagyok hajlandó átlépni. Még a hatalom kedvéért sem. Számomra tehát megfogalmazódtak olyan normák és követelmények, melyeknek sokkal inkább szeretnék megfelelni, mint a hatalomnak. Ezt most, professzorkodásom idején, érzem talán a legerőteljesebben, hiszen a hallgatóim minden megnyilvánulásában ott van a politika tisztasága és a tisztességes politikai utáni sóvárgás. Igaz, hogy ezzel a tisztességgel én többször vereséget szenvedtem, de úgy vélem, az általam képviselt értékeket sikerorientált politikai áramlatban nem idősezt kibontani és érvényesíteni.

Visszagonodolva a rendszerváltás hónapjaira, éveire, a háromoldali tárgyalások során nagy vitái voltak Orbán Viktorral, aki az elmúlt időszakban politikai mentalitásában, gondolkodásában sokat változott, majd miniszterelnök lett. Hogyan vélekedik Orbán Viktor tevékenységéről?

Akkoriban a Fidesz erősen a szabaddemokraták befolyása alatt állt, később azonban megtanulta, hogy ez mit jelent. Ez a tapasztalat jótékonyan hatott a Fideszre, politikai irányváltását tekintve is. Én hiszek az ilyesfajta változásban, hiszen ha nem hinnék, akkor saját magam pályáját sem igazolhatnám. Úgy gondolom, hogy az a program, amellyel a Fidesz megnyerte a választópolgárok bizalmát, tisztességes program, és használt Magyarországnak. A kérdés az, hogy milyen lesz a megvalósítás ebben a rendkívül nehéz politikai és gazdasági helyzetben, a politikai küzdelmek sokszor erkölcsöt nem ismerő harcában. Azt gondolom, hogy Orbán Viktor nagyon határozott és elszánt programja teljesítésében. Kíváncsi vagyok, hogy sikerüljenek elképzelései – az egész magyarság hasznára.

Ön hatékonyan részt vett a Nemzeti Konzultációban a 2006-os választások előtt. Milyen megfontolásból vállalta a felkérést Orbán Viktor csapatában?

Az előbbieken már említett megfontolásból. A 2004. december 5-ei népszavazás előtt még azt hittem, hogy a magát baloldalinak nevező politikai erőkkel kapcsolatban tudok teremteni ahhoz, hogy józan, és a nemzeti céloknak is megfelelő társadalmi döntés születessen. S miután ezt reménytelennek láttam, sőt: főlháborítónak rossznak tartottam, amit csinálnak, örömmel elfogadtam a felkérést, miszerint vegyek részt a Nemzeti Konzultációban. Azért fogadtam el, mert a Nemzeti Konzultációban a nemzeti érdek volt a fő szempont minden más előtt.

A történelem egyébként Önt igazolta. Nem vetik a szemére, hogy többször is önvizsgálatot tartott, és megváltoztatta véleményét?

De, igen, a szememre vetik. Ha a politikai küzdelmeimre gondolok, nem bántam meg semmit. Úgy érzem, döntéseim nagy része helyes volt, és a nemzet érdekében cselekedtem. Akik pedig a változásaimat kifogásolják, azoknak azt válaszolom: az elmúlt huszonöt év alatt én változtam a legkevesebbet. Ez semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy negyedszázada ugyanazok a politikai ellenfeleim.

Ha 2006-ban például Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás, Kósa Ferenc meghatározó kormányzati egyéniség lett volna Magyarországon, milyen receptet adna az ország jövőjének építésére?

AZ ÁRULKODÓ NYELV

JANUS PANNONIUS EROTIKUS EPIGRAMMAIRÓL

Arany Lajos

Bizonyos, hogy még a frivolitásra, kicsapongásra leghajlamosabb harmadik évezredbeli középkorúak is összesúgnának, és -néznének, ha a katedra irányából a tantervi korlátokat – a lehetőségekhez mért teljességre törekvés érdekében – áthágó tanár szájából ilyen szavak röppennének feléjük: *Mért áhitja a füttykös a puncit, a puncit a füttykös? – ennek a jámbor nép így magyarázza okát: / akkortájt, amikor Prometheus öt-szüleinket / gyúrta agyagból, még egyfele járt a keze. / Nem formált testrészt, amitől szétválk a két nem, / s mellyel az emberi faj újratereinti magát. / Majd azután később, hogy a természet legyen úrrá, / más-másféléké tette az embereket. / Úgy, hogy emennek öléből egy keveset kiszakított, / s tette a másik lény lába közé e csomót. / Most ama vájat folyton kergeti ezt a csomócskát, / És e csomó folyton visszaküldi helyét.*¹

Ha nem kötött, előre pontosan tudható tananyagú órán, hanem egy-egy szabadabb, ismeretterjesztő foglalkozáson hangzik el ez a disztichonokból építkező költemény, a kamasz diákok – csodálkozásuk közepette – korántsem biztos, hogy azonnal rájönnek: e sorokat nem ókori római hedonista poéta, de nem is valami tizenkilencedik század végi, füledt erotikájú szalonból – netán vöröslámpás házból – éppen kilépett (vagy oda betérni vágyó), titokban efféle témájú verseket faragó botrányköltő, még csak nem is napjaink valamely szabadszajú rímestere, hanem egy vérbeli magyar *humanista*, Janus Pannonius írta – eredetileg latinul – még kamaszkorában, az 1440-es évek végén, az '50-esek első felében. Ferrarában. Abban a városban, amelyet Guido Piovene légiességnek, de egyben kéjsóvárának, a legérzékibb és legszabadabb itáliai városnak írt le; s jellemzését ráadásul megdoldotta azzal a statisztikai adattal, hogy Ferrarában – a latinul verselő serdülő poéta hajdani tanulóállomásán – a legtöbb a törvénytelen gyerek.²

Az irodalomtörténet régi megállapítása – s igaz, pontos fogalmazása – szerint Janus Pannonius nem vetette meg az egészséges érzékiséget.³ Hogyan is mondhatott volna ellent egy tizenéves ifjú a vér szavának egy olyan atmoszférájú közegben, amelyről Piovene beszél? S hogy tényleg egészséges erotika fűtötte a költőt, annak remek „olajnyomatait” a nemegyszer igen saftos epigrammái, köztük az idézett *Súlyos és kellemetlen kérdés*. Az itt ismétlődő *folyton* határozószó pusztán jelenlétéből közvetetten érzékelhető – az erősítő, nyomatékosító duplázásra nem tekintve is kiolvasható –, hogy ez a frivol kamasz szembeszáll

korá mindennemű, az erkölcsre hivatkozó felháborodásával, morgolódásával. Nem volt persze nehéz szembefeszülnie, hiszen mint – Huszti József alapozó könyvére hivatkozva – Szalay Károly írja: „Az igazi, a szenvedélyes és következetes obszcénvers- és Beccadell-ellenzők a szerzetesi kolostorokon belül forrongtak. Tehát bizonyos értelemben a humanistáktól elszigetelten.”⁴ A költemény kiemelt helyű – második – szava (*áhitja*) pedig a korban legalább olyan szentségtörésnek számíthatott az álszentekek szemében, mint jó néhány évszázad múlva Ady *Új versek* kötete nyitóciklusának címe: „Léda asszony zsolttárai”. – Zsoltár egy asszonyhoz? – fakadhatott ki a 20. század eleji talmi erkölcs szószólóinak hangos hada. – „Áhitja?” – zörtölődhetett, röfögögetett az aszkézist hirdető 15. századiak – bizonyára szintén nem csöndes – serege. S ugyanígy gondolhatta Janus pajzán versét olvasva a későbbi évszázadok bármelyikének ál-erkölcsös világa. Szemszögükből joggal: az „áhit” [’óhajt’, ’kíván’] igéből képzett *áhitat* főnévnek mint a szakrális szókinccs részének *pajzán* verse iktatása – nem elég, hogy a szeretkezés folytonos vágyát és jogát hirdeti – még glorifikálja is az aktust. Az meg főleg megütközést válthatott ki némely befogadók körében, ahogyan másutt – mindennek a tetejébe – a nemi érintkezés számszerűségének hangoztatásától sem riad vissza a költő: nem átalja skandalható versebe szedni – minő skandalum! – Ursus szerelmi teljesítményét, méghozzá a modern tudósítók pontosságával... A „fajtalan” fiút ugyanis nem akármilyen kéjvágy hevíti: *Nyáréjen ha talál egy pajzántestű leányra, / meg se kotyan akár sorra kilenc ölelés.*⁵ De maga a költő, legalábbis a lírai én (amely ezekben az epigrammákban meggyőződésünk szerint azonos a szerzővel) sem akart nagyon lemaradni... Mint a saját nemi vérmérsékletét jellemző alábbi sorok tanúsodnak róla, a mérhető teljesítménnyel a beszélő magáról szólván is szeret kérkedni. Ügyel rá, hogy Ursus nemi étvágyánál az övé se látsszék csekélyebbnek, csak éppen ő – ugyancsak a numerá-képesség Ursusra is rálicítáló hivalkodásával⁶ együtt a részéről időtlen időig bír, „végtelenített aktusokkal” hencgeve iparkodik leejteni az olvasó állat: *O, de dühös vagyok én! Mindző ha kerül közelembre, / tüstént rászállok, s csak nem unom soha meg.*⁷ (Persze, kérjük: a történelem bármely szakában vajon melyik egészséges kamasz nem érzett-gondolt efféleké, ha nem is kérkedett ezzel, még cimborák előtt sem, főleg meg nem a publikumhoz szólva...)

S noha része ezeknek az epigrammáknak a szám nagyságával, az idő hosszával, az extenzivitással, a szerelmi atlétsággal hivalkodás, mégis: a temperamentum, illetve az intenzív teljesség versse élése még lényegesebb a beszélő számára, sőt utal arra, hogy az ő – mint egyéniség! – nemisége másokénál magasabb rendű, azaz korántsem a gépies, az ösztön vezérelte és uralta szexuális viselkedést, a biológiai kielégülés öncélú hajhászását pártolja. Ellenkezőleg: olyan barátót szeretne, aki nem az erendendő, meglévő – tehát afféle passzivitást, lelki restséget sugalló, bárkire jellemző – adottságaival, hanem egyéniségből fakadó és/vagy el-sajátított, tanult tulajdonságaival, lelki érettségével hat rá: *Hogyha velem fekszik, legyen ingerlő, fenekedű, / nem fontos, hogy túl szép legyen és szűzies. / Hatni ne kislánykodva, ijedt sutasággal akarjon: / mindennél inkább kell bujasága nekem.*⁸ Azaz: az intelligencia a szexualitásban is fontos volt a számára!

Szó sem lehetett akkor még a mai értelemben vett szerelemfilozófiáról, illetve szexuálpszichológiáról. Meg egyáltalán: miért is filozofálna, pszichologizálna bármely korban tudatosan egy akár nagyon tehetséges kamasz is a szerelmen? De ő művész! Ezért bukkanhatnak fel ebben az epigrammaköltészetben modern kérdések, gondolatok. Olyanok, amelyek – noha például Faludy György *Tést és lélek* című műfordításkötetének tanúsága szerint a nemiség Janus előtt, és azóta is mindig foglalkoztatta a költők, írók fantáziáját – többnyire majd csak a 20. században válnak a szerelmi költészet vállalt témáivá. Ilyen a kölcsönösen örömet szerző nemi konzummálás vágyának, illetve megélésének versebe emelése. Janus a modern idők eszményi természetességű, azaz önzetlenségre törekvő szexualitását vetíti előre: érvek sorával győzködi az aktus felemelő voltáról kedvesét, hogy végül egyetlen versmondatba sűrítse a kölcsönös gyönyörözés vágyával áthatott, érzelmekkel megélt testiség gondolatát, allúzióját: *Ez neked is nagy élvezet lesz!*⁹ – írja Ágneshez, arra biztatva a hölgyet, ne szabódjék, igyekezzon megszabadulni szüzességétől. Érvelés közben a versmondatokat bőven fűszerezi humorral, érzékeljük a beszélő elevációs tudatát, felülemelkedettség-érzését, azt, hogy ez a humanista úgy tud udvarolni, hogy megőrzi méltóságát... (Egy pillanatra sincs itt jelen afféle középkori trubadúr-kiszolgáltatottság, a beteljesülésnek egyedül a női szeszélytől való függése. A versbeszéd alapján mellérendelt a pár mindkét tagja.) Az ő (testi – s lelki) sze-

relemeszménye rokon a mai (és minden-kori) ember által vágyott teljes összefonódással, feloldódással, egygyólvadással: *... életem, én, addig vágyálak ölelni, / míg a futó repkény fönt van a tölgy derekán; / akkor szünnélek csak meg csókolni, ha már a / kagyló kagylóját önmaga hagyja oda.*¹⁰ S – újabb példaként – mily szemléletesek e sorok is: *Egybefonódik a két párzó kígyó s oly erősen, / minthacsak egy testből nőne a két kicsi fej. / Én meg, Laelia, úgy vágyom veled összefonódní, / hogy ne legyen többé még a fejünk se külön.*¹¹ A kötődésre, egygyólvadásra más kitűnő példát is említhetünk: *Vénusz láncai bár úgy kötnek a szeretőket, / Mint ahogy a nőstény- s kankutya összeragad.*¹² A pusztán ösztön vezérelte szexualitásnak éppen a – fok-mértékhatározóinak is felfogható – módhatározói alárendelő, hasonlító sajátos jelentéstartalmú mondat mellékmondatába parancsolásával, a profán testiségnek (*összeragad*) a lelkivé párlásával, sőt mitikussá, szakrálissá növesztésével (*Vénusz*), az *öztönszerű* hasonló erejének a *lelkiséggel kísért* hasonlított erejére való átvitelével hangsúlyozza erősebben az emberi szexualitás minőség-voltának esélyét.

Korántsem valamiféle *pornográfia* (a szex, a szexualitás obszcén ábrázolása) vagy *obszcenitás* (trágár, szeméremsertő magatartás, illetve a nemiség ilyen szavakkal illetése, közönségesre valló kifejezések használata társas kapcsolatban) tehát e költészet *lényege*: hanem az *erotika*. Vagyis a lelkiséggel, szellemmel is áthatott, áhitatra képes egytűltétek sora. Szalay Károly e három szó értelmezése közben utal arra, hogy az erotika fogalomkörébe tartozik pl. az *élvezetes és gyönyörkeltő* mellett *szerelmes* is!¹³

Modern jegy a kielégíthetetlenesség is, illetve az ezzel összefüggő – majd csak a 20. században kifejtett – „nemek harca”-gondolat, a „gyönyörű teher”¹⁴ egy fajta reneszánsz kori változata, s a férfi-nő kapcsolat mint öröm s egyben probléma, harc felvetése, a két nem örök egymásra utaltsága (vö. a dolgozat elején említett *súlyos és kellemetlen kérdéssel*). Egy, a kérdés közepébe találó Karinty Frigyes-aforizmával szólva: „Férfi és nő hogy érthetnek meg egymást? Hisz mind a kettő mást akar – a férfi a nőt, a nő a férfit.”¹⁵ S mint Szalay Károly utal rá: „A *Lucia*-sorozat a hölgy mohó telhetetlenségét és illetlen viselkedését gúnyolja. E versekkel érintkeznek azok, amelyekben a szeretők kielégíthetetlenek, és füvel-fával lefeküsznek. Közülük a legközismertebb a Sylviáról szóló epigramma.”¹⁶ Közélt a „nemek

harca” századokkal későbbi problematikájához a lírai alany barátójéről írott kétsoros (*Bár Procolusnál is tehetősebben herebélek: / Szeretlen étvágyad nem lakatom soha jól*¹⁷), vagy az az epigramma, amelyikben egy buja kéjhölgyet, „egy fehérmájút” vádol szexuális önzőséggel: *... Repkénynél szorosabb ölelése, a csókod a kagylót / Múlja felül, besegít nyelved, a kéz, a farod. / Am amikor szétárad a gyors kéj, Lúcia, rajtad: / Már ez elég, libeged, már ez elég, jaj, elég. / Mért lankadsz már most? mond, Lúcia, mért hagyod abba? / Dákóm még meredez, ez neki még nem elég.*¹⁸ Ugyanez egy másik fordításban: *... Repkény így nem ölel, kagyló így nem tapad egybe, / szorgos a markod, a szád, friss a farod, kicsikém. / Am, amikor kielégültél már, – únod a hajtást, / egyszerűben: „Ne tovább!” – így nyekeregsz – „Ne tovább!” / Mért ne csinálnánk hát? Mit iparkodsz úgy befejezni? / Lúcia, várj addig, míg nekem is sikerül.*¹⁹ Az idézett vers még a korszerű pszichológián (és életgyakorlaton) nevelkedett mai embert is képes szembesíteni élő kérdésekkel: felveti az emberpár eltérő nemi temperamentumának problémáját, s az utóbbi fordítás nyelvi nyitottsága a férfi- és női test különböző nemi működési mechanizmusának bonyolult kérdéskörére éppúgy utal, mint a nemi élet összetett időproblémáira (pl. az orgazmus szinkronitására). Mondhatni: modern vers tehát! Évődést, nemi küzdelmet hoz hírül, kellő humorral, helyzetkomikummal fűszerezve persze, egy harmadik epigramma is: *Én akarok, – te nem; én nem, – hát pont akkor akarsz te. / Tisztázzuk, Liberám, végre: mikor mit akarsz?*²⁰ Vagy: *Laelia, kis rima, mért csak a nyelvünk kéred örökké? / Tetszik-e pöz, kígyó?, nyeld el akár fejem is.*²¹

Mintha ultrasebességű, semmire rá nem érő korunk – a folytonos időzavar feszültségével terhes – szerelmi élete köszönne itt az olvasóra... (Mennyire megbotránkozathattak e versek még a 20. század elején is olvasókat, olvasó „hivatalosságokat”? Sőt lényegében máig tabu az efféle probléma nyílt boncolgatása – így például az iskolafalak között, tizenévesek számára – mind az irodalomról, mind az életről szólva.) Az említett motívumok egészen a 20. század kapujáig érnek, a 19. század végi modern szerelmi líra problematikájáig, így a Telekes Béla felvetette „csak gyötörő kéj, nem üdv az, amit érzünk”²²-féle lelki kielégít(het)etlenségig, az igazán csak a 20. századi költészetben – pl. Ady: *Csókokban élő csóktalanok* (Pállott harctér szegény testünk / S jaj, örömré hiába lestünk?) vagy *A fehérszöld* című

versében („Karollak, vonlak s mégsem érlek el”) megfogalmazott gyötrelmig lendítik a képzeletet.

Janus Pannonius erotikus versei – eszményként – tehát nő és férfi közötti, eredendően természetes vágyaktól fűtött, kölcsönösen kielégítő, szenvedélyes, érzelmekkel, lelkiismerettel is áthatott, áhítatra képes nemi életre szavaznak. Vagyis – ismételjük – *erotikus* epigrammák. Szalay Károly etimológiai, értelmezési analízise valószínűsíti, hogy az *erotikus* szó „a természetes, heteroszexuális szeretéssel kapcsolatos szó első sorban”.²³ S láttuk: a reneszánsz kamaszköltő felveti, sőt a maga módján körül is járja a férfi és nő közötti nemi küzdelem lényegét. Am erotikus epigrammáinak beszélője „nem híve a szélsőségeknek, a túlzásoknak. Semminek, ami nem természetes. Habitusa eleve az ésszerűtlen ellentmondások fölismerésére és tagadására van hitelesítve, s ennek következtében megnyilatkozásai jobbra gunyosnak, szatirikusnak.”²⁴ Tehát „vitatott, átkozott, eltitkolt erotikus epigrammái a magyar civil, világi szatíra történetében a jellem- és az erkölcszatíra kezdetei”²⁵. Természetes hát, hogy az aberrációkat, a perverzítást az öncélú szexualitást maró gúnnyal, szarkasztikusan (nemegyszer öngúnnyal!) illeti a beszélő. (Az öngúnnyra lásd: *Drága Telesphorusom, mérges pördül miközöttünk, / mégse a sok buta vád, döntson ügyünkben az ég. / Mit habozunk? Bizonyítok: hagyj újjára dorongom. / S nem sinned te se meg, hogyha alam feküszöl.*)²⁶ Am amit nem ítélt természetesen és egészségesnek, legtöbbször nyire eltaszítja magától, distanciózza. (Egészségesnek és a természetesnek – épp e versek tanúsága szerint is – a reneszánsz idején is lényegében ugyanaz számított, mint ma, eszményi természetességűnek – versei tanúsága alapján – Janus is egy férfi és egy nő testi-lelki-szellemi összeolvadását véli.) Míg Ursus idézett teljesítménye részint elismerést is kiválthatott belőle, hiszen a duzzadó fizikai erőnek szóló elismerő fejbölnítés a mindenkori kamaszokra, vagy épp süldő leányokra éppannyira jellemző, mint az egymás *fizikai, biológiai* teljesítményére való rálicitálás vágya. Am Ursusba az ifjúnak biszexuális hajlamaira és tevékenysége utalva már egyértelműen beleszipp: *ha legényi lel, s már hét fárt szétírt a dorongja, / vígan türi, hogy ők rajta tegyek ugyanezt.*²⁷ A fajtalan *Leóra* írott epigrammában a nevezett férfú ténykedését pedig – fokozással – egyenesen kigúnnyolja, helyzetkomikumot idézve elő: *Egyszer nőt játszik, máskor meg férfiszereplő, / hátulról féle ám türi, el is viseli.*²⁸ Ugyancsak pontosan érzékelteti ezt a komikumot egy másik fordítás: *Hol nőt játszik a párosban, hol férfit (ilyenkor / persze a hátsóját dugja becére) Leó.*²⁹ Egy másik fajtalanra pedig ilyen sorokat szór: *Sem mást, sem magadat te hágní, -atni / Nem tudod, noha néha úgy szeretnéd, / Mert tested maga semmi más: nyilás csak.*³⁰ Íme, a pusztá veletlenség elutasítása mint a minőségi szerelem közvetett védelme! A lelkívő nőni végképp lehetetlenné vált szex előbb-utóbb a pusztá biológiai funkciót sem képes betölteni, így a saját elnevezését is megkérdőjelezi, nevétségessé válik. Így hát megkapja a magáét a *farcicerét javuló Linus* is, aki „a fiúkat szerette, s ezt a ténykedését – állítólag ördögűzésnek minősítette”³¹: *Iszol az ördög – ihlyent magyarulól – a farcicerétől. / Hát, ha igaz, mért nem farcicerét kicsi, nagy?*³²

Idéztük: nem volt ugyan fontos az erotikus epigrammák lírai alanyának, hogy *túl szép* legyen a kedvese, ám a festék, a ruha, a díszek által – jótékonyan – még el is rejtett csúnyaság (tehát az álság, a talmság) taszította. Taszította a látszat mögötti lényeg csúfsága is: *Úgy tűnt, Alkméné vagy Andromakhé, aki elem állt, / oly cselesen dagadó, csábíteli volt cicomád. / Am ha lehúzó a göncöd, Teklám, rémes a látvány: / egy béhemót, csupa csont, tolla kihullt bagolyé.*³⁶ Egy efféle negatív vizuális (s lelki) élmény után nehéz elképzelni, hogy bármiféle kapcsolat létrejött a két fél között... S ebből talán nem erőteltetett arra következtetni: méltatlannak tartotta magához válogatás nélkül bárkivel nemi kapcsolatot létesíteni. Mert ha ki is jutottak neki bőven pusztán biológiai kielégülést nyújtó, tehát hamar múló, illanó „élmények” – voltaképp kínzó kielégületlenségek –, az igazi kielégülésre még szomjasabb vágyakat termelő futó kapcsolatokat, magát is kikapcagva, szövegeit önironikus reflexiókkal telítve teszi nevétségessé az olcsó, tehát az igazi vonzalomtól, a szenvedélyességétől, az áhítattól mentes, netán *veszélyes* viszonyokat... Orsolya ágyékát négyeszer, Lúcia nemi életét még többször illeti maró gúnnyal, szarkazmussal.

Az erotikus versek élményanyagáról, élményi háttéréről kialakított véleményeket összegezve joggal írja Szalay Károly: a „tejet ivó és bordalt író Petőfőről valott szerepjátzó-elmélet köszön vissza a Janusról kialakított irodalomtörténeti véleményekben”³⁷. Am Janus élményei ügyében néhány vélemény egymásnak igencsak ellentmond, illetve árnyalja azt az álláspontot, mely szerint egyértelműen szerepléről volna itt szó. Hegedüs Géza Janus-arcpeke azt írja, hogy a költő a „verseinek tanúsága szerint igen változatos szerelmi életet élhetett”³⁸ Orlovsky Géza úgy látja, „sokszor szinte a pornográfia határait súrolóan szókimondó” költemények ezek, ám bennük „aligha kell valóságos élmények nyomait keresnünk”³⁹. Szalay Károly véleménye ez: a kamaszkori epigrammák „gyöngéden csipkelődöek, kamaszosan hivalkodóak, hencsegek, valóságosan megélt buja élmények nélkül.”⁴⁰ S az Ursula (Orsolya)-versekről – „amelyek első sorban a leányzó mindent magába faló, hatalmas vulváját gúnnyolják”⁴¹ – megjegyzi: „Azt, hogy minő személyes élmény serkentette erre a szikrázó gúnykítőrésre, nem tudhatjuk. Önmegtartóztató élete, a lélektan logikája szerint aligha.”⁴² Csorba Győző azt mondja: „bár nincs kizárva, hogy az akkor még egészséges, fiatal Janus – csak formálisan egyházi ember – gyakorlatilag sem vetette meg egészen a női nemet, pajzán verseit kevés kivétellel mégis inkább kölcsönélmények ihlették.”⁴³ Bán Imre nyitva hagyja a „kölcsönélmény vagy megélt élmény” vitáját: „Obszcén, de olykor

lebujokba jár vedelni” – vajon nem azt érzékelteti-e Janus, hogy magának árt, aki így cselekszik? Szerinte az illető a saját – egyébként valahol mélyen meglevő – igényeit („aszú”) szállítja le, önmaga testi-lelki minőségét rongja (a „*lebujokba jár vedel*” – a szöveg kifejtetlenségében is nyilván valami rossz csiger képét idézi az olvasó lelki szeméi elé). Nem egészséges – a beszélő szavával ledér – viselkedés az ilyen cimborra, mert fű alatti tevékenykedését még csak nem is az sarjastja, hogy hiányt szenvedne a nemi életében, hanem valami önsorsrontó szenvedély. Tehát ha a lírai alany a szűz Ágnesnek a szexbe való bevezetését természetesnek tartotta (*Ágnes, add, amit adsz uradnak is majd; / légy nyugodt: kicsi sem kopik le róla*)³⁴ – hiszen nem vétek az örömszerzés: ellenkezőleg –, Arbus és Crispus mentalitását már vétőzza: a „tilos szerelem” hajszojára gúnyos kérdészönt zúdít, azaz megkérdőjelezi viselkedését, mondhatni, etikátlannak minősíti azt: *Mért koslatz még Crispusnál is jobban a szomszéd- / asszony után, Arbus? Mért nem a nőd öle kell? / Ellankaszt-e talán a szabadság és a jogos kéj? / S nem hergel-e föl egyébe, mint a tilos szerelem?*³⁵

tollából a *Fohászokodik, hogy társai bordélyházba csalták* című vers elemzésében ezt olvassuk: „Hová cipeltek cimboráim, hová? – játssza meg az ártatlan ügyefogyottat [...]. Csak nem a fertelmes bordélyházba? S miután rendre leírta az ott tapasztaltakat, kezdi el újra a sopánkodást...”⁴⁶ Csorba Győző úgy látja, „ma már lehetetlen eldönteni”, hogy „társai valóban elcsalták-e egy alkalommal bordélyházba. Előfordulhat, hogy ezt az intézményt is csak hírből ismerte. A befejező sorok mégis inkább arra engednek következtetni, hogy valóban megtörtént eseményről van szó. Hiszen mintha Janus méltatlankodása s fenyegetése, hogy beszámol mindenről Guarinónak, hiteles lenne.”⁴⁷ S bár Horváth János alábbi állítása mindegyik fenti véleménynél korábban íródott, az idézeteket mégis mintegy szintetizálja. Rendkívül pontos és árnyalt jellemzését kicsit hosszabban, összefüggésében idézzük: „A humanista költészet forrása nem az egyén valódi élete; épp ez az új műveltség kezdett az irodalomban valami életfölkötött, életem kívüli látma szellemi gimnasztika oly szabad területét, mely csak a beavatottaknak, a hasonló tanultságúaknak kereste kedvét, s fogadta el ítéletét. A mi ferrarai diákunk is élt hát az új szabadsággal egészen a virtuskodásig, pedig hiteles adataink vannak életmódja feddhetetlen erkölcsi tisztaságáról.”⁴⁸ Csorba Győző utal rá, hogy „Janus személyes ismerői – egyebek között az egyik Guarino-fiú, Battista, aki évekig szinte családtagként együtt élt vele vagy Vespasiano da Bisticci, szintén személyes ismerőse – különféle változatokban többször hangoztatták a költő gondolkodásának és viselkedésének feddhetetlenségét. »Egész életében igen nagy tisztaság jellemezte.« »Az a hír járta róla, hogy szűz volt.«⁴⁹ A gondolkodásnak és az életmódnak az az erkölcsi tisztasága, amelyről a beszámoló tanúskodnak, bizonyára Janus Pannonius életidejében is összegegyeztethető volt a kamaszkor természetes szabadságával, a „virtuskodással”... Az „erkölcsi feddhetetlenség” pedig nyilván akkor sem aszkézist értettek, nem azt, hogy valaki tartózkodott még az *igényes szerelmi életől* is! Ezért sem hisszük, hogy szűz lett volna. Mert amint valakiről ennek az ellenkezőjét, így ezt is a legkönnyebb kimondani s elterjeszteni. Ki volt ott? Ki látta? Végül ehhez még annyit: noha voltak korok, amelyek álerkölyöt hirdettek még az egészséges nemi életet, illetve a

szelmeles epigrammákat szentel kamaszkora valóságos vagy kitalált kalandjainak...”⁴⁴ Nemeskürty István és Gerédy Rabán közvetetten foglalnak állást, olvasatunkban inkább a valóságos élmények meglétére utalnak, mintsem arra, hogy kölcsönélmények lettek volna a Januséi. Előbbi ezt írja: „Ferrában érték Janust életének legfontosabb hatásai. Korai szerelmi érettsége, az élet gyönyörűségeinek okos élvezete éppúgy innen ered, mint Guarinónál szerzett műveltsége...”⁴⁵ Utóbbi az epigrammák jellemzőjeként jelöli meg egyebek mellett ezeket: „nyers szókimondás, az apró részletekben megnyilatkozó tárgyiaság”, s ugyancsak Gerédy Rabán

szelmelet is erkölcsellennek próbálták hirdetni, egészséges korok mindig mellette álltak az igaz szerelemnek, vele a természetes érzékiség megélésének.

Igen változatos szerelmi élet, azaz tapasztalat birtokában keletkeztek tehát, vagy megélt élmények nélkül, az antik, valamint a kortárs humanista minták nyomán, illetve a fantáziában született ezek a pajzán költemények? Stilszerűen tehát – mint Babits Mihály *Erato* című fordításkötetének Colinja (Piron versében) – a kettő között keressük az igazságot... Vagyis – azt mondjuk, a versekből azt véljük kiolvasni – Janus Pannonius nem válogatás nélkül s nem mérték-

lenül élte nemi életét, de nem is lehetett szűz, hanem egészséges s többnyire igényes szerelmi kapcsolatokat alakíthatott ki. Íme, az *Életkoráról* című remek epigrammájának részlete, két kiváló fordításban is: *Hangom vastagodik, s ágyéka körül kotorászik / már a kamasz; vágytól duzzad a vesszeje is. / Szívem lángba borul, ha csupán ránézek a lányra, / forró álmoktól lucskosodik lepedőm.*⁵⁰ Illetve: *Mélyül a hangom, az ujjam mind többet kaparászik / lágyékom táján, s mind virulobb a botom. / Lányt látok – tűz önt el, reszket bennem a lélek, / s gyakran nedvesít át álmod a gyolcs lepedőt.*⁵¹ E citátum önmagában is ellentmond mindkét, említett szélsőségeknek: a „szív”, a „láng” meg az „álmok” és a „tűz” meg „lélek” és az „álmom” tagadják az „igen változatos”, tehát az olcsóságot sem elutasító szerelmi életet, de ugyanígy ellene mond ez a nyílt leírás is annak, hogy ifjonti élete mentes lett volna a testi kapcsolatokról.

Ihletforrásként tehát az antik – vergiliusi, martialis – és kortársi – beccadellisi – előzmények, mintak⁵² követésén túl (vagy innen) – a valóságos élményekre voksolunk. *Elsősorban a költői nyelv okán.*⁵³ Mert az irodalom nyelve olyan, mint a *tekintet*: lehet, hogy néha – mondjuk elragadtatottságában, önfeledtségében – túloz, de nem hazudik, illetve mindig árulkodik. A majdani pécsi püspök kamaszkorának nóktól való érintetlenségét szerintünk eleve tagadja ugyanis az, hogy a költőnek a nemiségéről, az erotikáról írott verseiben erőteljesen érzékelhető a – fentebb már hivatkozott – „nyers szókimondás”, az apró részletekben megnyilatkozó tárgyiaság”, az, hogy ezek az opuszok „sokszor szinte a pornográfia határait súrolóan szókimondó” versek. Továbbá fáfolnak mindenféle feltételezett szüzességet és önmegtartóztatást a „sanda sejtetések, obszcén utalások, két-, sőt egyértelmű szójátékok”, s az, hogy az erotikus epigrammák „az olvasóra cinkosan kacsintó, pajzán kamasz-humorral telítettek”.⁵⁴ Vétó az is, hogy – mint már szintén idéztük – „obszcén, de olykor igen szelmeles” alkotások a lírai műnemnek e rövid remekei. Jellemző hangvételük és szervezőelvük a „frivolitás és a meglepő fordulatokra, groteszk túlzásokra épített költői technika”⁵⁵.

Csorba Győző, a kiváló fordító a kendőzetlen szókimondásról beszélve az olvasóközönségre is gondol: „Egynémely

szelmelet is erkölcsellennek próbálták hirdetni, egészséges korok mindig mellette álltak az igaz szerelemnek, vele a természetes érzékiség megélésének.

Igen változatos szerelmi élet, azaz tapasztalat birtokában keletkeztek tehát, vagy megélt élmények nélkül, az antik, valamint a kortárs humanista minták nyomán, illetve a fantáziában született ezek a pajzán költemények? Stilszerűen tehát – mint Babits Mihály *Erato* című fordításkötetének Colinja (Piron versében) – a kettő között keressük az igazságot... Vagyis – azt mondjuk, a versekből azt véljük kiolvasni – Janus Pannonius nem válogatás nélkül s nem mérték-

vers okvetlenül súrolja a szokványos jóízű szokványos határait. Itt azonban fölvetődik a hűség és az eufémia viszonya. Én a hűség mellett – a hang hűsége mellett – döntöttem. Általában is fordítói ars poética alapötörvénye ez. Egyébként nem hiszem, hogy amit a reneszánsz fül elbírt, az a mai ember füle számára sok lenne. Persze, ha nincs tele előítéletekkel vagy álszeméremmel.”⁵⁶ Igen, mint láttuk, vannak e költőnek – eufemizással élve – nem szalonképes szavai... Pornográf és obszcén elemeket is tartalmaznak epigrammái. De – mint utaltunk már rá – szarkasztikus, szatirizáló céllal!⁵⁷ A zseniális irodalomtörténész, Horváth János patikaméreg-pontosságú megfogalmazása szerint: „Ügynevezett obszcenitásban valóban fölötté áll az obszcénnek, csak tárgyul használja, hogy legyen mit kinevetnie, tudósan, szellemesen vagy csúfondósan kifigurázni.”⁵⁸ Hasonlóan vélekedik Szalay Károly: „A durva szó, nyers és egyértelmű megnevezés tagadás, degradáció is lehet egyben. A szókiválasztásban egyfajta erkölcsi állásfoglalás, kritikus véleménynyilvánítás fejeződik ki.”⁵⁹

A szókimondással, illetve a szatirizálás legmegfelelőbb szavak kiválasztásával függ össze a Janus-versek újabb nyelvi jellemzője: a testi-lelki szerelem leírásának hiteles, érzékletes, szemléletes, erősen evokatív leírása – az a pontosság, amelyet kizárólag megélt élmények ihlethettek. Mert noha „például egy bizonyos Orsolya titkos bájainak megörökítéséhez a középkorban szentnek tisztelt Vergilius *Aeneide* híres hatodik énekének alvilágleírásából kölcsönözte a fordulatokat és a színeket (*De vulva Ursulae*)”⁶⁰, s bár „a *De vulva Ursulae* címen hírhedtté vált négy Janus-epigramma ihletői kétségkívül Beccadelli azonos című, illetve hasonló tartalmú versei voltak”⁶¹, a nemi konzummálásról – álljon rendelkezésére, lebegjen előtte bármiféle minta – aligha írhatott volna ennyire pontosan s tökéletes művészetrel az, aki élmény hiányában próbálkozik a fogalmazással: *Édes a húsdod, a száz kedves, bübbajos az arcod, / s míg nem kezdjük, egész lényed imádnivaló. / Am, ha csináljok már, oly könnyen csuszsan az öcskös, / mintha nem is mindzős volna, amit döfögl. / Nem leli oldalait, végét, s úgy véli az árva: / légben inog valahol, vagy folyadékba esett. / S mert a szegény ily bő lyukban tüsténkedik, izzad, / célját érni bizony nem sikerül sehogyan. / Nem használ sem a far-játék, sem a mellet-amellhez, / az se, ha vállmagasig rándul a comb, meg a térd. / Meghissz minden küzdés, meddő az igyekvés, / céltalanul libegünk, fájnak a csontok, az öl. / Vagy ne eressen rád soha senkit az Ég szeretőnek, / Orsolya, vagy csak olyan kant, aki győzi veled.*⁶² Mondandónk alátámasztására álljon itt ugyanannak a versnek egy másik fordítása: *Mézes a nyelvéd, bársony a tested, csábos az arcod, / S Orsolya, munka előtt tetszel egészbe nekem. / Am ha terád fekszők, fűyím úgy lezuhan valagadba, / Hogy nem punciaba büjt, sejtini kezdű legott. / Oldalait / fenekét nem is érzi, akár ha a roppant / Légben lengene vagy tóba merülne alá. / Csak dözsöl tehetetlen-erőlen a szörny basadékbán, / kéjre hiába eped makkja gyötörve, szegény. / Mit se seglé fara táncva vagy átkaroló szoritása, / S nem nyújt az se gyönyört, térde ha vállamig ér. / Kár ez a küzdés, s fogy libegő kebelem veritéke, / Farkam kinjaitól fájnak a csontjaim is. / Vagy vaginád az isteneink szűkebbre szereljék, / Vagy neked adjanak dákot ok, megfelelő.*⁶³

A citált számos költeményben oly telitalálatosan, pontosan fogalmaz a beszélő, hogy meggyőző(het)i olvasóját arról: a szüzesség nemcsak elméletben, a gyakorlatban is idegen lehetett ettől az életes fiútól, a kamasz Janus Pannoniustól. Oly lártató, evokatív erejük e strófák, mint Krúdy vagy Ady csókról, érintésről írott szövegei, a „vad szirtetón állunk” mélységeit és magasságait átél alkotókéi. Élmény híján, pusztán kölcsönélménytől vezéreltetve szinte lehetetlen volna olyan színvonalon írni,

amilyen nívón e Janus-költevények megszólalnak. Valami hiányozna. Márpedig ezek a 15. századi versfutamok e tekintetben sem keltenek hiányérzetet. Mint Gerézi Rabán is mondja: e versek „tömörök, kerekék, rafinált irodalmi igényvel kiszámítottak”.⁶⁴ Szellemesek. Összetett a humoruk: a kedélyes, „édes humor”-tól a „keserű gúny”-ig ívelnek. Nyelvi megalkotottságuk rendkívül művészi.⁶⁵ Megítélésünk szerint megéltéről tanúskodnak.

Ha Janus Pannoniust, illetve verseinek beszélőjét nem merevítjük élettelen, aszkéta szoborrá – miképp teszi gyakran az iskola, azzal, hogy éppen legelősebb verseit hagyja említetlenül, erotikus költeményeit be se engedi az oktatásba, valami furcsa álszent „szemérmesség” indítatásából egyenesen elzárja a kamazs lelkék elől –, ha tehát nem akarunk e poétából mindenáron afféle mintaéletű, úgymond „makulátlan”, megközelíthetetlen, nem is földön járó mintaképet faragni, az semmit sem von le a költő, de az ember érdemeiből sem. Ugyanígy

igaz az is: mákszemnyivel sem lenne ő értő szemekben *ferfiásabb*, ha bárki meg – a fenti márványszobor ellentétéképben – azt felelezné róla, hogy önkontroll nélkül merült volna meg a nemi mocsokban...

S hogy mennyire *humanista* volt ő a szerelemben is, élteve az emberpár kapcsolatában a kéj üdvvé magasodásának, a testi szerelem egyszersmind lelkivé finomulásának lehetőségét, s mint minden nagy művész, mennyire a szépség koldusa volt, mennyire a mindenséggel mérte magát ez a több mint félezer éves poéta, arra álljon itt egy három disztichonból komponált epigrammája – legyen az övé *az utolsó szó* (a legszorosabb értelemben is):

*Ágnes, tündöklő gyönyöröm, ha a két szemed önt el, / Mintha ikerszillag fénye csorogna le rám, / Égi mezőkön e két csillag ragyogása olyan szép, / Mint amikor nászt ül Vénusz meg Jupiter, / Vagy mint csillagok örtüze közt, ha felébred a pástor / Arcturus és derekát Sirius átöleli.*⁶⁶

Lábjegyzet

- Súlyos és kellemetlen kérdés. Csorba Győző ford.
- Az Utazás Itáliában (1971) című könyvet idézi: Nemeskürty István: *Diák, írj magyart éneket!* – II. Bp., 1983. I. 75. p.
- Gerézi Rabán: *Janus Pannonius*.(1) In: A magyar irodalom története (három kötetben). Gondolat Kiadó, Bp., 1964. 40. p.
- Szalay Károly: *Erosz és szatira. Janus Pannonius epigrammái.* Kortárs folyóirat, 1999. 1. A hivatkozott mű: Huszti József: *Janus Pannonius* (1931) *A fajtalan Ursusról.* Kurcz Ágnes ford.
- V.ö.: *Önmagáról* [De seo ipso]. „Kangórcs kinao! A puncj éme most fojlyt el alattam, / Am én gyűrmém még: triplán öt menetet.” Fuzekas István ford.
- Magyarságról.* Csorba Győző ford.
- Milyen barátját szeretne?* Csorba Győző ford. Ideérkezve az olvasásban, valószínűleg még a mal, szabados, atomkori tizenéves is nyel egyet, nem kisebbet, mint a Súlyos és kellemetlen kérdést feltevő, legelősebb idézett verset olvasva... S néán megijeszt magában, hogy, tők jó fej lehetett ez a Janus? Persze, nem joggal, mert efféle verseket nem tanít neki senki, sőt olyan sem akad, aki a figyelmét felhívja a létezésükre, nehogy valamiféle erkölcsrontónak nézzék...
- Egy kedvnyal szeretne lefeküdni.* Csorba Győző ford.
- Szintén barátjától.* Csorba Győző ford.
- Laelőháoz.* Csorba Győző ford.
- Barátjától.* Csorba Győző ford.
- Szalay Károly: i.m.
- V.ö. Simon István verskötetének címevel (Gyönyörű terhem).
- Idézet a *Capillária* előszavából (mottó).
- Szalay Károly: i. m. – Fuzekas István fordításában: „Száll, te romlott, engem okolsz, hogy nő a hasacsckád, / Szilvike, mondhatsz, ám hídd el, nincs igazad; / Mintha csak éppen csipkebobozban járva nyafognád, / Pont ez a csunya tövis dőlt a lábom agyon.”
- Barátjától.* Csorba Győző ford.
- Egy buja képhölgyre.* Csorba Ferenc ford.
- Egy házasságtörésre.* Csorba Győző ford.
- Libérlához.* Csorba Győző ford.
- Laelőháoz.* Fuzekas István ford.
- Idézet a *Csalódás* című Telesik Béla-versből, amely több mint egy évtizeddel Ady Új versek című kötetének megjelenése előtt, 1894-ben keletkezett.
- Szalay Károly: i.m.
- Uo.
- Uo.
- A fajtalan Telephoroshoz.* Csorba Győző ford.
- A fajtalan Ursusról.* Csorba Győző ford. v.ö. az 5. hivatkozással
- Kurcz Ágnes ford.
- Csorba Győző ford.
- Egy fajtalanra.* Csorba Ferenc ford.
- Gerézi Rabán: *Janus Pannonius*.(2) In: A magyar irodalom története I. Főszerk.: Sótér István. Akadémiai Kiadó, Bp., 1964. 232. p.
- A farscierét jövőről.* Csorba Győző ford.
- Egy házasságtörésre.* Csorba Győző ford.
- Egy kedvnyal szeretne lefeküdni.* Csorba Győző ford.
- Egy házasságtörésre.* Csorba Győző ford.
- Teklára. Újvári Károly ford.
- Szalay Károly: i.m.
- Uo.
- Hegeudis Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka.* Trezor, Bp., 1993. 10. p.
- Orlovsky Géza: *A magyar irodalom panteonja – Janus Pannonius.* In: 21. századi enciklopédia – Magyar irodalom, Pannonica, 2002. 81. p.
- Szalay Károly: i.m.
- Uo.
- Uo.
- Csorba Győző: Utószó. In: *Janus Pannonius: Pajzán epigrammák.* Szerkesztette, fordította, az utószót írta és a jegyzeteket készítette Csorba Győző, mek.oszk.hu
- Bán Imre: *A magyar irodalom története a romantikáig.* Tankönyvkiadó, Bp., 1980. 28. p.
- Nemeskürty István: *Diák, írj magyart éneket!* – II. Bp., 1983. I. 75. p.
- Gerézi Rabán: *Janus Pannonius* (2). 231. p.
- Csorba Győző: i.m. (Utószó)
- Horváth János: *Az irodalmi műveltség megszólása.* (Az 1935-ben megjelent korszakmonográfia reprint kiadása.) Bp., 1988. 83. p.
- Csorba Győző: i.m. (Utószó)
- Kálnoki László ford.
- Csorba Győző ford.
- Ilyen, a témával összefüggő irodalmi, frazeológiai minták bőven álltak rendelkezésére, ezt a szakirodalom tüzetesen végiglemezte. Az e tárgykört érintő újabb kutatási eredmények egyik fontos tükré Csehly Zoltán *Vendégláték a priapikus Pannaszusszon.* 1426: *Megjelentek Antonio Beccadelli Hermaphroditusa* című alapos tanulmánya. In: *A magyar irodalom története* – I. A kezdetektől 1800-ig. Főszerk.: Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, 2007. 98–111. p. – illetve: <http://vilanyspanot.hu/?p=szoveg&n=12261>
- Hivatkozhatunk a fordításokra: az irodalomtörténet rég kimondta már, hogy „a pannóniai költő” – a kiváló tolmácsolásoknak köszönhetően – „lassan már magyar költővé válik”. V.ö. Gerézi Rabán: *Janus Pannonius*. (2) 246. p. Hogy epigrammáinak mennyire kitűnő fordításai vannak, fémjelzik a dolgozatban idézett példák!
- Gerézi Rabán: *Janus Pannonius* (2) 231. p.
- Uo.
- Uo. (Külön kellene foglalkozni ezzel összefüggésben a bevezető sorok emlitette speciális befogadói világ, a középiskolások és költőink kapcsolatával. Egyáltalán azaz: hol húzóhat meg a szellemi termékek határa abban a tekintetben, hogy mi az, amit szabad, sőt kell a kezükbe adni, mi az, amit nem... S van-e egyáltalán, amit nem szabad vagy nem kell? A szökimondó értékes irodalmi művek elzárhatók a kamazs, a serülő korosztálytól? Itt csak néhány példára szorítkozunk. *Ady: Véd szírtetén állunk.* Weöres Sándor: *Psyche*, illetve *Fairy Spring*: *Faludy György: Test és lélek című műfordításokról.*)
- Lásd a 22., 23. hivatkozást.
- Horváth János: id. mű 83. p.
- Szalay Károly: i.m.
- Gerézi Rabán: *Janus Pannonius* (2) 231. p.
- Régi magyar szövegyűjtemény* I. In: Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtár (hik.hu)
- Még mindig Orsolya mindzsjáról.* Csorba Győző ford.
- Orsolya muffjáról.* Torók László ford.
- Gerézi Rabán: *Janus Pannonius* (2) 231. p.
- A humor fogalmáról, értelmezéséről, a „kedélyes humor” és a „keserű gúny” kettősségéről ld. Kosztolányi Dezső *Humor és írás* c. esszéjé (Pesti Hírlap, 1933. jún. 11.; megl. Nyelv és lélek. Val. és sajtó alá rendezte: Réz Pál. Osiris Kiadó, 1999.) *Janus Pannonius epigrammáinak szellemessége, humora, nyelvi megalkotottsága egyébként külön dolgozat tárgya lehetne.*
- Ágnesről.* Fuzekas István ford. S tolmácsolás kiváló teleménye az *Ikerszillag*, amely a *tündöklő gyönyöröm* szerkezettel szimbolikus kapcsolódást teremt, a lényegét ragadja meg, s külön erőnyé az idillre hangoló atmoszféra. Csorba Győző fordítása a ragyogást, a fényt, a forró szendélyt hevet emeli ki: *Ágnes, drága szivem, ha szemembe tekintsz, a szememből / csillagpárt látok sütni felém ragyogni. / Mégpedig egyik legfénylőbbet az égen, amelyben / Vénuszt tartja a Földsten a karjai közt. / Vagy pedig azt, melyben fényt, messze, az égi tüzek közt / Arcturushoz forr Sirius, öt öleli. Kardos Tibor átültetése az idv gondolat a menny szó szerepeltetésével erősíti. Íme a költemény első két sora az ő fordításában: Életem, Ágneském, ragyogó szemeidbe tekintek, / S Mintha a menny páros csillaga tünne életem.*

A fordítások lelohelye:

- *Janus Pannonius Összes Munkái.* Közrebozsztja: V. Kovács Sándor. (Bp. 1987);
- *Régi magyar szövegyűjtemény* I. In: Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtár (hik.hu);
- *Janus Pannonius: Pajzán epigrammák.* Szerkesztette, fordította, az utószót írta és a jegyzeteket készítette Csorba Győző (mek.oszk.hu);
- *Carpe viam!* Latin versek antológiája. Fuzekas István fordításai. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2011.

* Az esszétanulmány első változata 2006-ban készült. Az Új/Hegyek/dk.c. folyóirat 2007. 1–2. számában látott napvilágot. A némi képpáldogázott s bővített szöveg nt jelenik meg először.

„Vidulj, gyászos elme!”

Oláh Zoltán
SÓHAJ

Pá, Trianon!
Pátria non...

HATÉKONYSÁG ÉS DEMOKRATIZMUS A KÖZIGAZGATÁSBAN

Lőrincz Lajos

1. Az utóbbi száz évben általában két fő követelményt támasztanak az állami döntések végrehajtását végző, az állampolgárokkal, szervezeteikkel, a gazdasági, kulturális élettel legközvetlenebb kapcsolatban álló állami szervtípussal, a közigazgatással szemben: demokratikusan és hatékonyan működjék. Mondhatnánk, hogy a fejlett társadalmakban a demokratizmus és a hatékonyság a *korszeri közigazgatás* alapelvevé vált, noha különösebb a demokratizmus tartalmát illetően jelentős felfogásbeli különbség alakult ki különböző korszakokban és a különböző társadalmakban.

Azt is tudnunk kell, hogy a kettős követelményből hosszú történelmi múltra csak az egyik, a hatékonyság tekinthet vissza, a demokratizmus, egyre bővülő tartalommal csak az 1800-as évek elejétől, tehát a polgári átalakulás elején fogalmazódott meg. Nem véletlen a hatékonyság szempontjainak az állami formációk kialakulásától történő hangsúlyozása. Az állami szervezetet kézben tartó személy szervezet mindenkor érdeké a döntéseinek gyors, költségkímélő, pontos végrehajtása, más szempontokra általában nincs is tekintettel. Az ókori, középkori évezredek birodalmainban, állami alakulataiban tudatosan törekedtek a hatékonyság érvényesülésére, a kínai mandarinképző intézmények tananyaga abból állott, miként kell határozottan és jó hatásfokkal érvényt szerezni az uralkodó döntéseinek. A hatékonyság mint követelmény az újkorban, napjainkban sem szorult háttérbe, sőt, vannak a korszakok, államok amikor, ahol szinte egyedülálló, vagy elsődleges szemponttá válik.

2. A hatékonyság újkori történetében a felvilágosult abszolutizmus korszakáig, tehát az 1700-as évekig kell visszamennünk, amikor is főleg, két államban, Poroszországban és Franciaországban *kamerálisztika* elnevezéssel olyan diszciplína alakul ki, amelynek a művelői részben egyetemi emberek, részben vezetők állami hivatalnokok. A kamerálisztika fő kutatási területe az adózás, annak vizsgálata, miként lehetne az adó megállapítását és behajtását racionálisabbá tenni, azaz az állami bevételt növelni, illetve a begyűjtött pénzösszegeket a legcélravezetőbben felhasználni. A közigazgatásnak ez a területe válik a tudományos vizsgálódás első tárgyává, nem véletlen, hogy minden országban az adóigazgatás lett a közigazgatás legkidolgozottabb, leghatékonyabbnak tekintett része. A közigazgatásnak, illetve bizonyos részeinek (mivel a kamerálisztika keretében a nemzetközi kereskedelem, az oktatás, a rendvédelem kérdései is vizsgálódás tárgyává váltak) a kor színvonalán álló tudományos elemzése azt eredményezte, hogy a közigazgatás mint igazgatási tevékenység minden más igazgatási, szervezési területtel összehasonlítva (ideértve a gazdaságot is) fejlettebbnek minősült. Ez nem pusztán a kamerálisztika eredménye, s az ipari forradalom előtti gazdasági állapotok elmaradottsága miatt adódik így, hanem a közigazgatás és a jog közötti kapcsolat akkori felfogásának sajátos következménye. A polgári átalakulás időpontjáig, közismert, nem szerepelt a közigazgatás kritériumai között a lakosság által megismerhető jogszabályok által történő szabályozottság követelménye, léteztek ugyan belső, hivatali előírások, ezektől azonban a közigazgatást gyakorló szervek és személyek könnyen elérhettek, annál

is inkább, mivel a szabályok bizalmas kezelése miatt az állampolgárok tiltakozási lehetősége igen korlátozott volt. Mindenesetre a közigazgatás a felvilágosult államok túlnyomó többségében átgondoltabban, célirányosabban, hatékonyabban működött minden más igazgatási területnél, véletlenül sem hangoztatja senki, hogy valamilyen más példa szerint kellene üzemeltetni, ellenkezőleg: minden más szféra számára a közigazgatás szolgál mintául.

Az akkori, tehát az 1700-as évekbeli helyzetről tudnunk kell azt is, hogy a forradalminak tekinthető változás megy végbe a közigazgatás funkcióinak alakulásában. Tulajdonképpen ekkor alakul ki a mai szolgáltató állam, vagy jóléti állam korai elődje, az állam közigazgatási szerveinek felhasználásával olyan feladatokat kezd ellátni, amelyek korábban vagy ellátatlanok voltak (mint például a gazdasági, kereskedelmi tevékenység egységes elv szerinti befolyásolása, városrendezés, általános, mindenkire kiterjedő népszámlálás), vagy a családok, egyház által voltak részben ellátva – mint például öregekről, szegényekről, betegyekről való gondoskodás. A tevékeny közigazgatás működtetése szempontjából különösen fontos a gazdaságosság, gyorsaság szempontjainak érvényesítése, ezért a hatékonyság minden más követelményt megelőzőtt. II. József „pásztorleveleire” utalnék, amelyekben az ügyirat kezelésétől kezdve az adóbehajtás módjáig bezáróan ír elő kötelezően érvényesítendő, hatékonyságot növelő eljárási formákat.

A polgári átalakulás után, az 1800-as évek közepétől felerősödve a hatékonyság kezelését illetően gyökeres változás megy végbe, amit röviden akként lehet leírni, hogy megszűnt a primátus, helyt a közigazgatási előírásokhoz való szigorú igazodás követelménye foglalja el. Közismert a jogállami eszmék közigazgatásra vonatkoztatott tartalma: a közigazgatás csak azt tehet, amit a jogszabályok számára előírnak, azt is csak úgy, ahogy a jogszabályok rögzítik. A közigazgatásról meg is jegyizzük, hogy kétség esetén inkább semmit nem tesz, még ha indokolt lenne is, ha a jogszabályok előírásai nem egyértelműen írják elő eljárási kötelezettségét.

A jogállami közigazgatás tehát az állampolgárok is megismerhetővé vált szabályok keretei között működhet, s ez a tény, amely a következő pontban bemutatandó demokratizmus legfontosabb részévé, elemévé válik, csökkenti a közigazgatás hatékonyságát, különösen a gazdasági életben működő szervekkel, főként ipari, kereskedelmi szervekkel szemben. A különbség mértékének növeléséhez hozzájárul az ebben az időben és a későbbiekben is uralkodó felfogás a magántőke szabad felhasználásáról. Amíg tehát az ipari vállalatok, kereskedelmi cégek alig korlátozottan, majdnem szabadon, illetve az egymás közötti szabad megállapodásokhoz igazodóan szervezhetik, igazgathatják tevékenységüket, addig a közérdek védelmében eljárni köteles szervek részben a rész kérdésekre is kiterjedő szabályozás béklyójában, részben a politika (parlament, helyi képviselői testületek) ellenőrzése alatt szenvedik el a jogos bírálatokat nehézségük, lassúságuk, költségességük miatt. Eltűnik a közigazgatás élenjáró szervezési hatékonysága, a gazdasági szervek válnak követendő példává. Mindez a demokratizmus elsődleges

elemének, a jogi szabályozottságnak az uralkodóvá válásával.

A hatékonyság történelmi alakulását követve azt látjuk, hogy válságos időszakokban (legyen szó gazdasági, természeti, háborús válságról) a részletekbe menő jogi előírásokhoz való igazodási kényszer alól felmentést kap a közigazgatás, felismerve a kötöttség nagyon súlyosnak ígérkező következményeit. Ezer és ezer példát lehetne megemlíteni, de elegendő arra utalni, hogy például hadiállapot idején a kormányok szabad kezert kapnak olyan jogszabályok megalkotására, amelyekkel akár törvényeket is lehet módosítani vagy hatályon kívül helyezni.

Sajátosan alakult a közigazgatás hatékonyságának megítélése az 1950-es évektől kezdődően az 1980-as évek elejéig bezáróan. Ez a korszak a jóléti, szolgáltató, gondoskodó állam virágzásának korszaka, amelyre témánk szempontjából az a jellemző, hogy a közigazgatás egyre több olyan feladat ellátására kap megbízást, melyet korábban magán szervek láttak el, jövedelemszerzés céljából. Az uralkodó álláspont az, hogy a közigazgatás, sok-sok hibája ellenére jól látja el feladatát. A második világháborús károk felszámolásában, a gazdasági élet megindításában, a nem csak a szovjet zónába tartozó, hanem Angliában, Franciaországban és más nyugat európai országban is végrehajtott államosítások révén megerősödött közigazgatás komolyabb kritika nélkül végezhetette munkáját. A helyzet a 80-as évek elejétől kezdődően először az USA-ban és Angliában változott meg. A megnövekedett feladatok nem kívánt színvonalon történő ellátását, az egyre magasabb költségeket főként a hatékonyság rossz fokával magyarázták, s egyre erőteljesebben tért hódított a közigazgatás társadalmi szerepének szinte teljes megváltoztatásának szükségességét hirdető új elméleti irányzat, a *new public management*. E helyen nem kívánjuk eme irányzatnak minden elemét megismertetni, témánkhoz kapcsolódóan csupán arra utalunk, hogy a versenyszféra, a piaci világ adminisztrációját tökéletesnek értékelve, erőteljesen leminősítette a közszférét, a végző konkluzióként az állam feleslegességét, szerepének visszaszorítását, „karcúsítását” hirdette. De nem csupán ennyiből állt az új közmenedzsment mondanivalója, mindez kiegészült a közigazgatási hatékonyság jelentős növelésének sürgetésével, többnyire az üzleti életben már működő megoldások átvételével. A témát alaposan végiggondolók beleütköztek azonban abba a már jelzett ellentmondásba, mely a jogi szabályozottság és a hatékony működés között számos esetben fennáll: minél részletesebben szabályozott a közigazgatás, annál gúzsba kötöttebb a mozgásteret, azaz a két alapelv, a demokratizmus hatékonyság nem mindig illeszkedik harmonikusan egymáshoz, köztük elment és található.

Eddig a hatékonyságról úgy írtunk, mintha egyértelmű, általánosan elfogadott lenne a tartalma, noha a valóságban más a helyzet. Szükséges tehát ezzel a kérdéssel is foglalkozni, annál is inkább, mert ennek tisztázása nélkül az eddig leírtak értéke is vitathatóvá válik. A közigazgatás hatékonyságának megítélése éppen ezért ütközik olykor leküzdhetetlennek látszó akadályokba, mert tisztázatlan a tartalma. Használják a gyorsaság jelölésére mondván: a dön-

terek gyors végrehajtása a közigazgatástól elvárt első számú feladat. A gyors munkavégzés valóban lehetővé teszi az ellátandó feladatok növelését, segíti az állami, közösségi célkitűzések időben történő megvalósítását. Nem mindegy azonban, hogy a gyors feladatvégzés milyen módszerek felhasználásával történik. Amennyiben a létszám növelésével, vagy a meglévő létszám erőteljes anyagi ösztönzésével, vagyis a költségek növelésével, megkérdőjelezhetővé válik ez a fajta hatékonyság. Ezért (különösen közgazdász-körökben) a költségek csökkentését tartják a hatékonyság legfontosabb tartalmi elemének. Ugyanakkor a feladatnak kisebb költségekkel való ellátása – e felfogás szerint ez a hatékonyság növelésének módja. A költségek többféleképpen csökkenthetők, leggyakrabban ajánlott és megvalósított módja a létszámcsökkentés, szervezet-megszüntetés, feladatok törlése. Ezzel a felfogással szemben azonban felvehető, hogy vannak esetek, például rendkívüli helyzetekben, amikor a társadalmi érdek a gyorsaságot követeli meg. (járvány megakadályozása, természeti katasztrófa elhárítása), a költségek szinte nem számítanak. Az 5. és 6. lábjegyzetben feltüntetett műben 34 féle felfogása olvasható a hatékonyságnak, ezeken nem megyünk végig, csupán azt jelezzük meg, hogy egyesek szerint a minőséget kellene a hatékonyság mércéjévé tenni.

Egy dologban azonban mindenki egyetért: a közigazgatás hatékonyságát, akármilyen szempontból vizsgáljuk is, igen nehéz mérni. Figyelembe kell venni mindenek előtt a közigazgatás tevékenységének kettős jellegét. A közigazgatás belső tevékenysége az irodai munka. Nyilvántartások vezetése, beadványok elbírálása, döntések hozatala, jelentések készítése, satöbbi. E folyamatok ellátása átgondolt munkamegosztást, koordinációt, információ-bázis megteremtését, költségvetés kidolgozását követeli meg, tehát a szó szoros értelmében vett igazgatási munkaszervezést. A közigazgatás ilyen jellegű tevékenysége közösségi szempontból másodlagos, de az első számú, alább ismertetésre kerülő tevékenység ellátásához létfonosságú. Az itt említett feladatok ellátáshoz más szervezetben (gazdasági vállalkozások, bankok, kereskedelmi szervezetek) alkalmazott, racionálisnak ígérkező szervezési módszerek átvétele szükségesnek látszik, annál is inkább, mert a szervezeti láncot alkotó irodák körülhatárolt egységet képeznek, ezért hatékonyságukat elvileg lehetne mérni. A mindmáig megválaszolatlan kérdés: hogyan, miként? A közigazgatás tudomány amerikai klasszikusaitól kezdve napjaink szakértőig bezáróan ezerféle variációt dolgoztak ki, ez a magas arány azért jöhetett létre, mert egyik sem vált be. Közismert, hogy az elintézendő ügyek ezerfélék, s minden egyes ügy csak reá jellemző, s a döntésnél figyelembe vendő sajátosságokkal rendelkezik. Az egyik ügy esetében például az érintett fél fellebbez, azaz újabb vizsgálatra sorozítja az ügy intézőjét, a másikban nem, itt az elvégzendő munka kisebb. Az eddig kipróbálásra bevezetett, hatékonyság növelésre irányuló teljesítmény-mérési módszerek közös hibája, hogy az értékelést végző vezetőknek tágas határokat biztosít szubjektívizmusának érvényesítésére, azaz a fő cél, az objektívizmus csorbát szenved. Ezzel együtt a közigazgatási szervezetek irodai munkájának hatékonysága bizonyos határok között formálható. Számolni kell azonban a jogi szabályozottságból adódó korlátokkal.

A közigazgatás fő tevékenysége az adott ország, város, község fejlesztéséről, biztonságáról, rendezett közösségi életéről való gondoskodás. Ez kifélé irányuló tevékenység, megvalósításához nélkülözhetetlen a fentebb vázolt belső munka, a hatékonyságot illetően

(is) számos egyedi vonással rendelkezik. Mindenekelőtt arra kell utalnunk, hogy ez a tevékenysége a politika által közvetlenül irányított és ellenőrzött. A politikai ráhatás, befolyásoltság a belső munkában is észlelhető, mértéke azonban jelentősen kisebb, mint a közigazgatás külső tevékenységében. A célkitűzéseket, a megvalósítandó feladatokat, a felhasználható anyagi eszközöket, az ellenőrzés formáit a politika, konkrétan a választások útján hatalomhoz jutott, kormányt, képviselő testületet alkotó párt vagy pártok határozzák meg. Ezt azért kell első helyen kiemelni, mert következményei témánk szempontjából kiemelkedő fontosságúak. A közigazgatást ért kritikák nem kis része tulajdonképpen a politikára vonatkozathatók, mert a politika határozza meg a közigazgatás feladatait, dönt felhasználható eszközöiről, hatékonysága e tekintetben tehát nagyrészt a politika döntéseitől függ. Ugyanakkor a politika, mint töle független szervről mond értéktételeket a közigazgatás eredményességéről, hatékonyságáról.

A külső tevékenységről tudni kell továbbá, hogy realizálásában számos önálló külső szerv vesz részt. Az úthálózat kibővítését a közigazgatás rendeli meg, folyósítja a költségeit, az erre a célra fordított tevékenységének hatékonysága azonban nem tőle, hanem az útépítő cég munkájától függ. Számítalan esetben tapasztaljuk mégis, hogy a közigazgatást marasztalják el valamilyen megrendelt tevékenység tervezettnél később történő elvégzéséért. Nyilvánvaló, hogy a közigazgatásnak is lehet szerepe az útépítés, a metróépítés késedelmeségében, költségeinek növekedésében, az esetek túlnyomó többségében azonban az építést végző részvénytársaságok elsődlegessége kétségbevonhatatlan. A külső tevékenység hatékonyságának mérésére kidolgozott módszer nincs is, az értékelések politika-orientáltak. Meg kell jegyezni végezetül azt is, hogy az állampolgároknak e tekintetben van befolyásolási lehetőségük: a választások alkalmával az uralkodó párt(ok) által irányított közigazgatásról, beleértve a kormányzati szervezetet is, értéktételeket nyilvánít ki azzal, hogy vagy pozícióban tartja a kormányzó pártot, pártokat, vagy leváltja.

Eddig általánosságban szöveztünk a közigazgatás egyik alapelveiről, a hatékonyságról, röviden tekintsük át a magyar szemléletmód alakulását! Az első dolog amire utalni kell: a magyar felfogás minden időben követte a nemzetközi tendenciát, többnyire némi késéssel. A bevezető fejezetek során már jeleztük, hogy hazánkra vonatkozóan II. József pástorleveleivel dokumentáltan igazolható a hatékonyság előtérbe helyeződése, tehát nálunk is a felvilágosult abszolutizmus korában. Utána azonban elhallgalt, a nemzeti önállóságot követelésének szempontjai elnyomták a hatékonyságát, ami érdekes módon a 48-as forradalmat követő osztrák elnyomás időszakában tért vissza a regionalizmus, az újfajta pénzügyi igazgatás bevezetésével, a hivatalos tisztviselői kar (az ún. Bach-huszárok) kialakításával. Ezt követően a dualizmus idején az államtudományok csaknem kizárólagos szempontja a jogállamiság érvényesülésének vizsgálata, azaz a demokratizmus. Csizmadia Andor kiváló monográfiájában a kiegyezés időpontjától az első világháború kitöréséig terjedő korszakban a közigazgatás és a bíraskodás szétválasztása, a meghíusult megverendezés, a törvényhatósági törvény, a községi törvény, a köztisztviselők képesítési előírása szerepel, tehát a korszak törvényhozási tevékenysége – kifejezetten hatékonyságra vonatkozó fejtegetéseket nem találunk. Ugyanez a helyzet a magyar közigazgatás tudomány legjobbjainak írását tartalmazó gyűjtemény esetében. Mocsáry Lajos, Grünwald Béla, Concha Győző

egyenként mellőzi a magyar közigazgatás hatékonyságának vizsgálatát. A fordulat az első világháború után áll be. Trianon miatt egy erősen átalakított közigazgatási rendszert kellett kialakítani, amelyben a háborús veszteségek következtében a költség-takarékosság, a hatékonyság megőrzése első helyen állt. Tovább súlyosította a gondokat az 1929-ben kitörő, s Magyarországra is eljutó nemzetközi gazdasági világválság. A válság megoldásával nem csak a kormányzat, hanem a tudomány is elkezdett foglalkozni. Magyary Zoltán szerepe e tekintetben kiemelkedő, de mások munkássága is említésre méltó. Magyary Zoltán főművében és egyéb tanulmányaiban a közigazgatás rendezettségének, céltudatos működésének, egyszerű feladatmegosztásának, azaz a hatékonyság problémáitáját helyezi előtérbe, Magyarországon először. Tulajdonképpen az ebben az időben uralkodó amerikai álláspontokat elfogadva elemzi a magyar közigazgatás helyzetét, megteremtve a magyar közigazgatás-tudomány alapjait. Amilyen nagy Magyary munkásságának tudományos értéke, olyan kicsi a gyakorlatban megvalósuló haszna. Javaslatait a gyakorlatba nem ültették át, s itt nem részletezett okoknál fogva a múlt század nyolcvanas éveinek elejéig tudományos értékeit sem ismerték el.

A szocialista korszak teljes mértékben átrendezte a korábbi magyar közigazgatást, vezérlő szempont azonban nem a hatékonyság növelése volt, hanem a szocialista eszméknek való megfelelés, azaz az egyedüli párt vezető szerepének kritika nélküli elfogadása, a tisztviselői kar munkás-paraszt származású egyedekkel való kicserélése, a képviseleti szervek szerepének erőteljes háttérbe szorítása. Mindazonáltal a hatékonyság vizsgálata és számonkérése a kormányzat és a párt által erősebb volt, mint bármikor a magyar történelemben. Ennek oka egyszerű: a termelési eszközök, üzemek, gyárak, kereskedelmi, szolgáltató cégek államosításával a közigazgatásra, akkori nevén államigazgatásra hárult a termelés irányítása, a konkrét termékszám meghatározásától kezdve a termék felhasználásáig bezáróan. E tekintetben számszerűen lehetett mérni az államigazgatás külső tevékenységének eredményességét. Ennek lehetőségét erősítette a termelés, szolgáltatás kötelező tervezési rendjének elrendelése, ami által konkrét viszonyítási alap teremtődött a kitűzött feladat és teljesítése között. Tökéletes tervezési rendszer mindez eredményes is lett volna, de tudjuk, hogy a helyzet nem ez volt, a tervek átgondolatlanok, megalapozatlanok voltak, néha megvalósíthatatlanok voltak, néha megvalósíthatatlanok tűztek ki. Ezzel együtt a szocialista korszak egészében a két alapelv közül (ha többnyire sikertelenül is) a hatékonyság érvényesítése foglalta el az első helyet, a demokratizmus erős hiányoktól szenvedett. Sajátosság továbbá e korszaknak, hogy a közigazgatás-tudomány, ennek is csupán az alapjai a hetvenes évektől kezdtek kialakulni. A szocialista világ egészére, Magyarországra is, jellemző volt továbbá a termelés irányításának vizsgálata, hatékonyabb módszereinek kutatása, s ebben vezető szerepet a közgazdászok mellett a mérnökök játszottak.

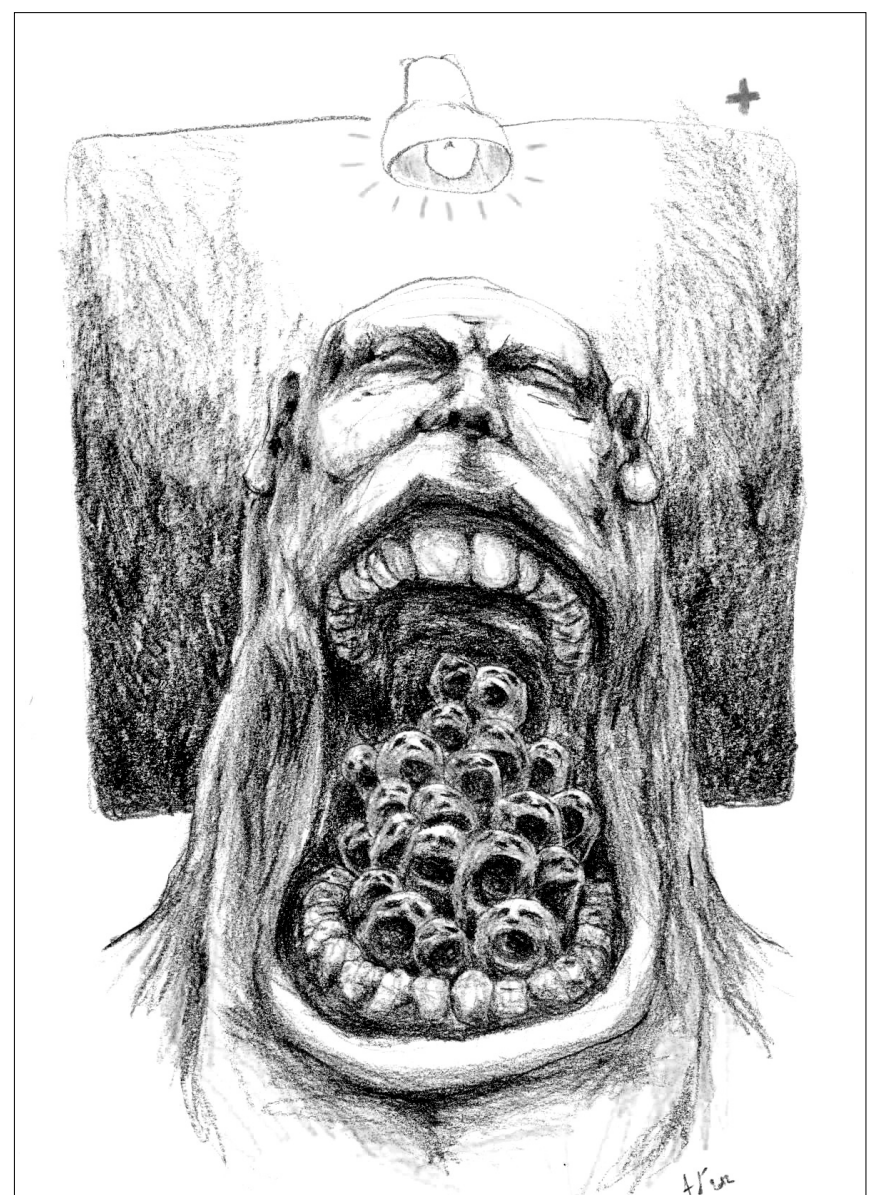
Megfordult a helyzet magyarországi rendszerváltást megelőző két-három évben, különösen utána. A demokratizmus hiányainak pótlása került előtérbe, a hatékonyság szempontjai szinte teljesen mellőzésre kerültek. A közigazgatási egységek száma, különösen a korábban összevont települések szétválasztásával megnövekedett, a köztisztviselői létszám hetvenezerről százezer fölé emelkedett, noha az ellátandó feladatok a termelésirányítás, a tervezési rendszer megszűnésével némileg csökkentek, nőtt a közigazgatás működtetésére fordított költségvetési ráfordítások mértéke. Nem véletlen, hogy az Eu-

rópai Unió felvételünk előtti években készített értékelésekben, elismerve a demokratikus követelmények teljesítésének mértékét, minden esetben a hatékonyság alacsony fokát kifogásolta. A *new public management* irányzat, ahogy ez nálunk lenni szokott, egy évtizedes késéssel vált ismertté, a liberális állami felfogás gyakorlatba való átültetése a közigazgatásba pedig erőteljesebben a 2000-es évek közepétől indult meg. Nem túl sokáig tartott. A 2008-ban kitört gazdasági világválság világszerte, így hazánkban is megdöntötte a versenyszférában érvényesülő igazgatási elvek és módszerek kiválóságába vetett bizalmat, megszakadt az állam karcsúsítás, azaz gyengítésének hangoztatása.

A hatékonyságról végezetül azt szeretnénk rögzíteni, hogy egyik fontos, meghatározó elve a közigazgatásnak, de nem egyedüli. Önmagában, mellőzve a másik meghatározó elv, a demokratizmus érvényesülésének szükségességét és nélkülözhetetlenségét, vizsgálva tévútra juthatunk. A gazdasági életben a demokratizmus, olyan tartalommal, mint a közigazgatásban nem fedezhető fel, mert nincs is szükség rá. A közigazgatási hatékonyság esetében - ez egyébként minden területre, tehát a gazdaságra is érvényes - tekintettel kell lennünk a célszerűség, vagy egyszerűség szempontjára is. Hiába lát el valamilyen feladatot gyorsan, kis költséggel, nagyon kevés munkatárs közreműködésével, ha a feladat elvégzése szükségtelen, ésszerűtlen, felesleges. Minden esetben tekintettel kell lenni a munka társadalmi hasznosságára: a közösséget erősítő, a társadalmi hangulatot javító tevékenység esetében a hatékonyság megítélésénél ezeket is figyelembe kell venni. Az állam, ténylegesen a közigazgatás karcsúsítása nehezen képzelhető el, ha ugyanakkor egyre több új feladat ellátásával bízzuk meg. A külső és belső biztonság erősítése, a pénzügyi, termelési folyamatok kereteinek szabályozása és ellenőrzése, a környezetvédelem biztosítása, az egészségvédelem, az oktatás feltételeinek megteremtése, az állampolgári egyenlőség, a nemzeti kisebbség elveinek érvényre juttatása (sorolhatnánk oldalakon át a közigazgatásra háruló feladatokat) nehezen képzelhető el egyre kisebb köztisztviselői létszámmal. Aki ismeri mind a magyar, mind a nemzetközi tendenciákat tudja, hogy a köztisztviselői létszám minden kormányzati erőfeszítés elle-

nére legfeljebb átmenetileg csökken, a növekvő létszám tendenciája eddig megdönthetetlen. A létszám nem csökken, de összetétele folyamatosan átalakul. Egyre gyorsuló ütemben növekszik az informatikai szakemberek száma és aránya, a számítógépes munkavégzés, ami hosszabb távon valóban eredményezheti a létszámcsökkentést, a munka gyorsulását, minőségének javulását, a hatékonyság legfontosabb elemét azonban nem feltétlenül javítja, a költségek, a közigazgatásra fordított kiadások nem igen fognak csökkenni, az elektronizáció ugyanis nagyon költséges.

3. A közigazgatás demokratizmusáról a hatékonyság tárgyalása során bizonyos mértékig már szót ejtettünk, lényegi mondanivalónk azonban ezután következik. Azzal kezdenénk: a demokratizmus a közigazgatásban, működésében és szervezetében sajátos tartalommal rendelkezik. Belső működésében mint hierarchikus felépült, egyszemélyi vezetés alatt álló szervezet-rendszerben, csakúgy, mint hasonló alakulatokban, a demokratizmusnak általánosan értelmezett tartalma: a többség dönt a kérdések elbírálásakor, nem érvényesül. A felsőbb szervek, a vezetők joga nem korlátlan, az alárendelt szervezet, személyeket bizonyos jogosítványok megilletik, ez azonban nem jelenti azt, hogy jogszerűen megváltoztathatnák, annullálhatnák az irányítói, vezetői jogkörrel rendelkezők döntéseit. Belső demokrácia tehát nincs a közigazgatásban, vagy csupán töredékesen található, a közigazgatási demokrácia tartalmát a társadalom és a közigazgatás kapcsolatának rendezésében fedezhetjük fel. Amint korábban jeleztük, a polgári átalakulás kezdetéig az uralkodó és helyesnek tartott álláspont az volt, hogy a lakosság, akkori elnevezéssel az alattvalók dolga a közigazgatás döntéseinek tudomásul vétele és végrehajtása, a döntési folyamatok megismerésére, az okok és indokok megismerésére nincs joguk. Ekként a közigazgatás a társadalommal szemben zárt egységet, zárt világot alkotott. A polgári átalakulás elsőként ezt a zártaságot törte fel azzal, hogy elrendelte a közigazgatásra vonatkozó törvények, s a közigazgatás által alkotott jogszabályok közzétételét olyan közleményekben, amelyek mindenki számára hozzáférhetőek, előfizethetők, megvásárolhatók. Ekkor jelennek meg világszerte az ún. hivatalos

lapok, amelyek közleményei révén a közigazgatás jogköre, cselekvési jogosítványai az állampolgárok számára megismerhetőkké váltak, tevékenysége pedig kiszámíthatóvá. Ezzel a közigazgatás veszített hatalmából, de a társadalommal szembeni zártságának mértéke azonban lényeges mértékben csökkent. A következő lépcsőfok a jogállamiság eszméjének uralkodóvá válása lett, amelynek során (amint már írtuk) a közigazgatást a jogi szabályozottság börtönébe zárták, csak azt tehetta, és azt is csak úgy, ahogy a jogszabályok előírták. Ezzel még inkább nyitottá vált a közigazgatás, megismerhetőbbé, demokratikusabbá, de hatékonysága jelentős mértékben csökkent. Ez a lépés a 19. század hetvenesnyolcvanas éveiben átgondolt, tudatos volt, a vállalkozók, az ipari, kereskedelmi szervek versenyzési szabadsága érdekében az őket érintő jogszabályokat csökkenteni kellett, működésük korlátait felszámolni. Az „éjeli őr” szerepét játszó közigazgatás szerepe arra korlátozódott, hogy felügyeljen a rendre és a biztonságra, jogszabálysértések esetében megtegye a szükséges intézkedéseket. A 19-20. század fordulója körül, a gazdasági válságok sürű ismétlődései miatt az állam, a közigazgatás útján kezdte kiszélesíteni a gazdasági életbe való beavatkozás lehetőségeit, s kialakult a rendszer, amit a politológia államkapitalizmusnak nevez. A két világháború között a közigazgatási demokratizmus jogi szabályozottságon túlmenően új elemekkel bővült: egyrészt újra feleled, megerősödik az a már ókorban hangoztatott alapelv, hogy a közigazgatásnak közérdekűnek kell lennie, másrészt az a korábban szintén hangoztatott, de időközben feledésbe merült kíváncsolom: a közigazgatás ne határolódjon el a lakosságtól, tegye lehetővé részvételét a döntések előkészítésében, végrehajtásában, a végrehajtás ellenőrzésében.

A közérdekűség, azaz a tevékenység közösség érdekében történjék, tulajdonképpen a közigazgatás lényege kellene, hogy legyen, mégsem érvényesült mindenhol és minden korban. A középkor korai és középső szakaszaiban az szervezet, amely országosan tevékenykedett, elsődlegesen nem az ország lakosainak érdekében járt el, hanem az uralkodóiban. Nem is az ország szervezetei, hanem a királyé, csakúgy, mint a benne szolgáltatót teljesítő beosztottak és vezetőik. A két világháború közötti időszakban, különösen a gazdasági világválság idején erősödik meg a meggyőződés: közösségi érdek képviselése nélkül az egyéni érdekek anarchikus állapotokat idézhetnek elő, amiket meg kell akadályozni. Ebben az időben jó irányba módosul a közérdek tartalma: nem a lakosság többségének kizárólagos, minden más szempontot mellőző felfogását jelenti, tekintettel van a kisebbségek érdekeire is, a közérdek tehát, a kisebbségi érdekekkel egyeztetett többségi érdek. Ilyen felfogásban azonban már nem könnyű meghatározni a közérdeket, hiszen ezerszámra található az általános érdekektől eltérő sajátos egyéni-, csoportérdekeket. A városok és a kis települések, a fiatalok és a nyugdíjasok, a kereskedők és a fogyasztók stb. érdekei általában nem azonosak, a közösségi érdek nevében eljáró közigazgatás ilyenképpen nem képes mindenki kedvében eljárni.

A részvétel a demokratizmus változó mértékű tartalmi eleme volt a különböző korszakokban és államokban. Csak az újkori helyzetet áttekintve azt látjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az 1820-as évektől kezdődően az a felfogás vált uralkodóvá, hogy a közigazgatás csak akkor nevezhető demokratikusnak, ha tevékenységét maga a lakosság végzi, s nem a lakosságtól elkülönülő hivatalnoki réteg. Ehhez igazodóan közigazgatási munkát olyan mértékben le kell egyszerűsíteni, hogy azt a háziasszonyok is el tudhassák látni. Ez a felfogás ugyanilyen érvekkel a szovjet politikában is jelentkezett, s részben meg is valósult. A társadalmi valóság egyre differenciáltabbá válásával azonban kiderült, hogy kiképzett, felkészült, hozzáértő apparátus nélkül képtelenség a közérdekű feladatok jó minőségű, gyors elvégzése. A részvétel realizálódása nem mindegy, miként történik, antidemokratikus, ha csupán a lakosság egy vagy két rétege vesz részt a közigazgatási döntések előkészítésében, végrehajtásában, a végrehajtás ellenőrzésében. A demokratizmus akkor érvényesül, ha minden réteg – legyen szó borszín, politikai, vallási hovatartozás, iskolai végzettség, vagyoni helyzet, lakóhely szerinti különbségekről – arányos képviselői lehetőséget kap. Azt is tudomásul kell azonban venni, hogy a részvételnek a már jelzett okoknál fogva korlátjai vannak. A társadalom egészét érintő, központi jelentőségű kérdések intézésében csakúgy, mint komoly elméleti felkészültséget, szakértelmet igénylő kérdésekben nem lehet megkívánni a lakosság közvetlen részvételét. Ennek a pótlására jöttek, jönnek létre különböző egyesületek, szervezkedések, mint például a szakszervezeti tömörülések, egyesületek, amelyekben az adott kérdések szakszerű elbírálása, valamint a szervezetbe tömörült lakossági réteg érdekeinek megfogalmazására képes egységeket alakítanak ki. A politikai pártokat is ebbe a körbe lehetne sorolni, de az előző mondatban szereplő szervektől eltérően a pártok úgy akarnak érvényesíteni érdekeiket, hogy teljes értékben maguk alá rendeljék a közigazgatás szerveit, általában a választás útján elnyerhető képviselői helyek többségének elnyerésével.

A demokratikus közigazgatás tartalma a jogi szabályozottság, a közérdekűség, a részvétel elemeinél ma már több, a múlt század hatvanas éveitől kezdve beletartozik a *nyitottság* is.

A nyitottság kettős tartalommal értendő: egyrészt szűnjön meg a titkossága, adatai, döntései legyenek megismerhetők, hozzáférhetőek, másrészt a hivatalnokok kiválasztása során ne támasszon különleges akadályokat egyetlen jelentkező elé sem. Az első értelemben vett nyitottság merőben új sajátossága a demokratikus közigazgatásnak, s e tekintetben különbözik élesen a magánigazgatástól. A közigazgatás hosszú évezredekben át zárt szervezet volt, nem engedett betekintést adataiba, tisztviselői sem voltak kötelesek a lakosság számot adni a tevékenységükről. E tekintetben szinte nem volt különbség a köz- és magánigazgatás között. Napjainkra e tekintetben óriási lett a különbség: az üzleti szféra saját érdekeire

tekintettel kiharcolta titkos adatkezelése elismerésének szigorú törvényi rögzítését, amit csak a legutóbbi években igyekeznek a kormányok enyhíteni, a közigazgatás pedig elvileg szinte teljes mértékben nyitottá vált. A nyitottság másik felfogásában a közigazgatás mindenki számára nyitott, aki köztisztviselő kíván lenni. Ennek a demokratikus elvnek az értelmezéséhez tudnunk kell, hogy történetileg és jelenleg is érvényesült. A polgári átalakulás korszaka előtt a közigazgatás egyértelműen bizonyos társadalmi rétegek előtt volt nyitott, mások elé gátat állított. Az ókori, rabszolgatartó társadalmakban a rabszolgák előtt volt zárva, a középkorban földvagyonnal nem rendelkező jobbágyok előtt, tehát csak a vagyonosok juthattak bármilyen tisztséghoz, érdemi döntést megengedő hivatali pozícióhoz. Ami rejtettebb formában érvényesült a polgári korszakban is, de inkább más jellegű korlátozások váltak uralkodóvá, úgy mint borszín, nemzetiség, nem, vallás szerinti. Ezek ma már rejtett formában élnek tovább, a jogi szabályozás minden demokratikusnak tekintett államban kizárja érvényesülését lehetőségét, sőt számos államban törvények írják elő, hogy a köztisztviselői helyek hány százalékát kell nők, kisebbséghez tartozók számára fenntartani. Léteznek azonban az általános elv alóli kivételek, melyeket mindenhol úgy kezelnek, hogy nem sértik meg a nyitottság elvét. Nem lehetnek – érthető módon – köztisztviselők a fiataloké, a büntetett előéletűek, az álláshely betöltéséhez szükséges ismeretekkel nem rendelkezők.

Az eddigi írtakból is kitűnhet, hogy a magyar közigazgatás jelenleg minden tekintetben megfelel a demokratizmus követelményeinek – a jogi szabályozást tekintve. A gyakorlatban azonban már nem ilyen jó a helyzet. A probléma többnyire abból adódik, hogy egyrészt a lakosság túlnyomó többsége érdektelen a közigazgatás tevékenysége iránt, aktivitásra csak saját ügyében hajlandó, másrészt a közigazgatás terhesnek érzi munkája részleteinek megismerésére irányuló esetleges lakossági aktivitást, figyelmét főként a kormányozó párt véleményének megismerésére fordítja.

4. Tanulmányunk lényegét abban lehetne összefoglalni, a közigazgatás tevékenységének javítására irányuló reformmunkálatok során elégtelen csak a hatékonyság vagy a demokratizmus valamelyik elemének színvonalának javítására javaslatokat kidolgozni. A két alapelv, alapkövetelmény, oly szorosan összefügg, hogy egyikük változtatása a másikra is kiható, esetleg nem is a kívánt irányba. Az Alkotmánybíróság által nemrégiben hatályon kívül helyezett 1987. évi XI. törvény a jogalkotásról helyesen írta elő, hogy a jogszabályok megalkotása előtt hatékonysági számításokat kell elvégezni, azaz összehasonlítani a demokratizmus és a hatékonyság követelményének egyetemes érvényesítését. Tudjuk, hogy a gyakorlatban ritkán valósul meg, mint ahogy a rendszerváltás utáni években a közigazgatás változtatására irányuló elképzelések is híján voltak a komplex szemléletmódnak. Ennek hiányában pedig sikeres modernizáció nehezen képzelhető el.

Deák Mór HOSSSSSZŰ VERS

*egyszer írok
egy olyan hosszú verset
hogy el se bírod
és ha majd elejted
végigmegy rajta minden arra járó
vaskobász
fűtő
az új Vörös Báró
egy nagymama
vele unokája
akinek éppen ferdén áll a szája
mert nem kapott fagyaltot
abogy máskor*

a méheknek nem jut elég virágpör

*és verset írni olyan mintha élnél
és élni olyan mintha verset írnál*

*és hosszú lesz a vers nehez követni
és nem is ott ér véget
ott
a sírnál*

*mert a nagymamának mindig jut majd pénz
unokájára
egy kis édességre
inkább neki korog majd a gyomra
és minden nagymama
bólint soraimra
és nem olvassa
de végigmegy rajta
az új Vörös Báró
a nevét nem mondja
de hát névvel ma aki mindent elvesz
milliárdjairól beszél a szegényhez*

*és nevesincs az is
aki csak hozzátesz
akinek magának
sincs de mindig úgy tesz
ahogyan szíve parancsolja neki
és ha valami fájl
sohase mondja ki*

*itt a rímek között
vacog most a fűtő
a két keze üres
a szeme szénmő nő
hogy az iskolában
ne maradjon fűtés
áram víz nélkül és
jégbeidő szobában
hogy ne dideregjen
a gyerek sír bennem
bár csak segíthetnék
felöltötte kell lennem*

*de akkor meglegyint
és rádnevet az orvos
nem lehet semmi baj
ha hü vagy magadhoz
s ki tudná jobban
hogy mi kell neked
öleld meg magad
mert megölelheted*

*itt van mindannyiunk
jellegzetes nyoma
ez itt a nagymama
az ott egy katona
a vers maga térkép
ország földrészből
soha nem lesz vége
és ezt tudni oly jó*

*és benne él
egy szív alakú ország
aminek kamráit folyton kirabolják
nagy hatalmak
és bőr alá petéző férgek
kik sem hazát sem nemzetet nem néznek*

*a hosszú vers sétányán
mégsem felvonulás lesz
csinnadrattázhat az országházi vatesz
ezen az úton*

*csak olyanok járnak
akik örülnek
maguknak és másnak
szembejövőknek
egymást átkarolják
bennük megtalálja határát az ország
harsogva
kavicsot eszik a lyukas cipő
bicegve jár előttünk a kifosztott jövő*

*végiggurul rajta a Föld
észrevette
hogy már csak órá vár
a négy égtáj keresztje
hajából csomókban hullanak az erdők*

*lélegzete kénes
nem ülnek memnyegzőt
mérgezett vízzel koccintva földrészek
ámulhatja magát
a bétmilliárd részeg*

*az édesanyák nem
katonákat szülnék,
ezt üzenem a bennünk
csalódott isteneknek,
minden növény és állat
a léte által védett
ne irtsátok még ki
- nem érti -
az emberiséget*

*kanyarogva eltűnt
a vers nem tudom hova
leülepedik majd
a lépteink pora
jön mögöttem fiú
mögötte unoka
talán nem szakad meg
a szégeselt csigolya*

*de rettegek attól
mikor megkérdézi
hogy mit tettünk
érte
mit mondok majd neki?*

*s akkor a szavakon
megpihen egy pille
hímporát terítve fájdalomra, rimre
szépségében ott van az egykori hernyó
találkozott velem fűtő,
Vörös Báró,
a nagymama erőltlen,
de már nem bánja,
elpusztulhat minden
életi unokája*

*tekerögzik a vers
táncos lábad alól
egyszercsak elszalad
s a távolban valahol
összeköti a múlttal
mint egy emlékszalag
ez a vers is csak egy
út a talpad alatt*

*ha a múltad magyar
és nem elviselhető
kérdézd meg még azt is
létezik-e idő
hogy kezet emelhet-e
rád a múlt
vagy vége van
és végleg elavult*

*a múltból feléd nem
közeledhet senki
és a múltad nem képes elvenni
nemhogy a jövőt
a jelent sem
és még mindig
tekerögzik a versem*

*batról vályogvískó
jobbról egy palota
innen már eljöttem
s nem érhetek oda*

*kutyák acsarognak
galamboll-bó esik
betemet estére
elsöprik reggelig*

*kanyarog ez a vers
s én kanyargok vele
mesében igazság
igazságban mese*

*a vers a valóság
másik minősége
nem is engedni meg
hogy akárki értse*

*utam alá búvok
senki ne is lásson
szavak kavicsain
járom a világom*

*leteritem eléd
s majd akkor lesz vége
ha mindent odaadsz
és nem vársz cserébe*

*többet mint mit mindig
és mindenki megkap
az önmagad fölötti
tökéletes hatalmat*

lábjegyzet

1 Lásd részletesen: HAJDÚ L.: II. József igazgatási reformjai Magyarországon. Budapest, 1982.

2 Vö. FORSTHOFF, E.: Traité de administratif allemand. Bruxelles, 1969. 81.

3 OSBORNE, D.-GABLER, T.: Új utak a közigazgatásban. Budapest, 1994. 22. skk.

4 Ld. Például Lane, J.E.: New Public Management. London-New York, 2000. 113.

5 CAMERON, K.S.-WHETTEN, D.A.: Organizational Effectiveness: one model or several? In: Organizational Effectiveness, New Yoe-London, 1983. 12.

6 MOHR, L.B.: The Implications of Effectiveness Theory for Managerial Practice in the Public Sector. In: Organizational Effectiveness. 226.

7 CSIZMADIA A.: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

8 Lőrincz L. (szerk.): A magyar közigazgatás-tudomány klasszikusai, 1874-1947. Budapest, 1988.

9 Ld. Weis L., Fluck A. és Valló J. tanulmányait In: Lőrincz: op.cit.

10 MAGYARY Z.: Magyar Közigazgatás. Budapest, 1942.

11 A legjelentősebb munkák – SZAMEL, L.: Az államigazgatás vezetésének jogi alapproblémái. Budapest, 1963., SZENTPÉTERI I.: Az igazgatástudomány szervezésméleti alapjai. Budapest, 1974., Lőrincz L.-Nagy e.-Szamel L.: A közigazgatás kutatásának tudományos irányzatai. Budapest, 1976., SZAMEL L.: A magyar közigazgatástudomány. Budapest, 1977.

12 Az irányzat megismerésében jelentős szerepet játszottak a következők – ZUPKÓ GY.: Közigazgatási reformirányzatok az ezredfordulón. Budapest, 2002., JENEI GY.: Közigazgatási menedzsmnt. Budapest, 2005., HORVÁTH M.T.: Közmenedzsmnt. Budapest-Pécs, 2005. A gyakorlatba való átültetésre tett konkrét javaslatokkal ld. Sárközy T.: Államszervezetünk potenciázaivai. Budapest, 2006.

13 Három kiadványt szükséges megemlíteni – a 2009-ben a Parlament épületében rendezett nemzetközi konferencia anyagát rendezési Changing Public Service in a Changing World. Conerence about Current Trends in European Public Administration. Budapest, 2010., FORGÁCS L.: Mégsem éjjeliőr? Budapest, 2009., GAJDUSCHEK GY.: Közigazgatási eredményesség – piaci hatékonyság? Avagy alkalmaszható-e a piaci ideál a közigazgatásban? In: Lőrincz L. (szerk.): Eredményesség és eredménytelenség a közigazgatásban. Budapest, 2009. 10-91.

RENDKÍVÜLI ŐSBEMUTATÓ KISKUNHALASON

Május 31-én volt az ősbemutatója az Operódia című előadásnak Kiskunhalason. A rendezvény fővédnöke Pozsgay Imre professzor úr volt, aki mellett a védnökséget még Sass Sylvia Liszt Ferenc-díjas magyar opera-énekesnő, érdemes művész, a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja és Czigány György Erkel Ferenc-díjas, Liszt Ferenc-díjas és József Attila-díjas magyar író, költő, újságíró, szerkesztő, zenei rendező, műsorvezető, a Magyar Köztársaság Érdemes Művésze, valamint Gyovai István Kiskunhalas városának polgármestere vállalta. A két felvonásban bemutatott, népszerű opera részletek egyvelegének összefüggő történetét nagy tetszéssel fogadta a teltházas közönség. A darab főszereplője Hardy-Horváth Mária opera-énekesnő volt. A rendezvényt – többek között – a Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta. (Közreműködött a Lorántffy Zsuzsanna Kamarakórus, a kíséretet az Szegedi Opera Kamarazenekar látta el Somorjai Péter vezényletével.)

Tisztelt Kiskunhalasiak!
Mélyen Tisztelt Védnökök! Kérlek!
Kedves Hardy-Horváth Mária és rivális
közeli mindnyáján!

Sajnálkozással kell kezdenem. Szaládi okok miatt ^{személyesen} jelen estén a népek igazkező estén. Harmadik dedukción keresztelődés kell résztvevőim. Remélem, megértik, hogy a délnéltek nem maradhatnak ki dedukciójuk idővonalából. Ennek azonban az az ára, hogy ma este – senkinek csak ma este – kismaradok az örök kedvence való társaságából. Értészen a módon fordulok Kiskunhalasra, a halasiakra.

Szavaimat Farska István, elismert költő, író, az általam jegyzett Stádium című lap felelős szerkesztője követi.

Szeretném kifejezni elismerésemet a mai, sokatlan, de nagyon igényes művészeti-kulturális kezdeményezésért. A műfajok ilyen ötvöse ki-törzsetheli nemcsak az előadóművészet, hanem az alkotómunka lehetőségeit is. Ilyen megfontolásból vállaltam a védnökségre néző megtisztelő felkérést is.

Személyes oka is van szerepvállalásomnak ebben az ügyben. Igaz nagyon, hogy én égin

-2-

életemben a nőtől való elvetésem a nimpától érkező csodákat, ám amikor lehetőségem volt rá, mindent megtettem az alkotómunka és a nimpától érkező régiók javításáért. A hitves évek második felében – feladva bizonyos terhelési kötelességeket is – elindítottam az Operódia és a művészek rekonstrukcióját. Az Operódia mellett is figyelem arra, hogy ne veszítsem el a nagy nemzeti értéket képviselő társulatot. Felavattam a háború után épült első műházat, a Győri Műházat, megalapítottam a Győri Balettel, a Katona József Színházzal. Itt abba is hagyom, mert díszelvések ténylegének fel nevesem. Holott csak azt szerettem volna igazolni, hogy nem kívülről kért kapcsolódnom nemis kezdeményezőkhöz.

Van még egy okom: Vonnacsin Kiskunhalasos. Tünet mondok, ne tekintsek se lélelőgnek, se rekonstrukciónak, valóban így érek. Sok olyan mondatom, emléke van életemnek, mely ehhez a városhoz kapcsolódik. Tüneteként évet éltam Bács-Kiskun megyében. Gyermekem itt született Kiskunhalason. Volt alkalommal összehasonlítani a két közönséget. Egyikről nincs egy rom nevesem se, de némi mentálisbeli külsőreget fedestem fel köztük. Mindent demantúli neveltetésen nemisgét nétem. Ugy éretem, a keskenetiek zárkózottabbak,

-3-

a halasiak nyitottabbak. Halason nem látom denkakörítéssel. Itt a nemisgét kapcsolataink mintha nagyobb lenne az értéke. Mindkét várost megújította az önkormányzatok borsolási határa.

Halas nyitottságának bizonyítéka ez a mai est is. Elismerés illeti a produkció tervezőit, kivitelezőit, minden résztvevőjét. A támogatásuk impozáns listája is mutatja, hogy fontos az ügy. Bizom benne, hogy a mai este példa len és állépi Halas határait. Értészen, ami most itt történik nemcsak ennek a kedves városnak a méltóságát emeli, hanem az ország kultúráját is megújítja. Bizonyítottam be, hogy magyarok lenni nem istenregezés, hanem óriási lelkeség.

Tisztelettel: Pozsgay Imre

RÁKÓCZI HADNAGYA

Ballai László

Még ez a szél lerázhajta rólunk a német igáját – mondta a kocsmáros.

A januári hóvihar kíméletlenül ostromolta a roskatag csárdát. Ajtó-ablak résein dermesztő hideget és jégpermetet préselt keresztül. Eresztékeiben remeggette meg az épületet, amelynek deszkái úgy nyögtek és roskadoztak, mint a halálos sebesültek. A legjesebb azonban a hangja volt. E hol mélyről, szinte a föld gyomrából feldübörgő moraj, majd rögtön utána a felhők magasságából elszabaduló vijjogás. Több órányi járásra nem került más akadály a fergeteg útjába ezen a tákolmányon kívül. Mindent megtett hát, hogy elsöpörje, hogy szabadon vágázhasson az Alföldön át.

A kocsmároson kívül csak az öreg szolgálónő tartózkodott a helyiségben. Vaját köpült a tűznél. Keze szaporán járt, tekintetét a fadészába mélyesztette. Időnként nagyokat koppantott, mintha jelezni akarna, merre igyekezzen az, aki netán a rónán jár e fürgetegben, amelyben az orráig sem lát az ember.

– Ej, száguldoztunk egykor mi is úgy, mint ez a szélvész – mondta a kocsmáros. – Bizony, úgy volt igaz.

És ezt az igazságot azzal is alátámasztotta, hogy megpödrölte hatalmas magyar bajuszát, és végigsimította kezét a homlokán végighúzó forradáson. Szavaira legfeljebb az istállóból behallatszó riadt böngés volt a válasz. A köpülőfa lendületesen járt körbe-körbe.

– Nem sok szód van neked, te Terka. Még az a szerencséd, hogy rendesen elvégzed a dolgodat.

A kocsmáros felállt. Szép szál ember volt, még az évek súlya is alig görnyesztette meg a vállát.

– Na, igyál meg velem egy pohár bort, Terka!

A szolgáló megrázta a fejét, de még csak fel sem nézett a dézsából. A kocsmáros töltött magának, és jókorát húzott a kupából.

– A fene megette ezt az időt. Ilyenkor senki nem utazik a puszta. Mi lesz velem addig, amíg valamelyest ki nem derül? Hát nem mondanál mégis valamit? Valamit. Hány éve is szolgálsz itt? Tíz? Húsz? De még a jó reggelten meg a jó éjszakán kívül mást nem mondtál. Talán nem is Terkának hívnak.

A szolgáló kezében egy pillanatra megállt a köpülőfa. De azután forgott, forgott tovább, neki-nekicsattanva a dézsa oldalának.

– Pedig még a terhes őrszobai szolgálatot is megédesítette a pajtás egy-egy szava, ha nem volt közöttünk legalább egy flótás. Tényleg, jöhetne valami muzsikussal. Az kellene ide. Még meg is táncoltatnának, Terka. Lábad még csak van, ha nyelved nincs is.

A kocsmáros felnevetett. Mély hangja betöltötte az ivót. Még mintha a viheder is elhalkult volna. A szolgáló megbor-zongott. Ekkor valaki rátette a kezét a kilincse. A következő pillanatban egy jeges szélroham valósággal beröpítette a jövevényt az ajtón.

– Jaj, Rákóczi, Bercsényi – mondta.

– Magyarok híres vezéri – felelt rá a kocsmáros.

– Bezerédi.

– Egyszer még agyonverik kendet. Ha olyan helyre nyit be, ahol labancság lebzsel.

– Ha úgy lesz, legalább vége lesz a szenvedésnek.

A vándor levette a süvegét, subáját, és odaült a tűzhöz. Torzonborz üstöke hóféhéren világított, de kopasz folt még nem volt benne. Jobb ingujja szomorú ürességgel hullott alá. A kocsmáros bort töltött neki, és maga is megemelte a kupáját.

– Mindig is sokan voltak ellenségeink, többen, mint mi – jegyezte meg. – Idehaza és külhonban egyaránt.

– De mi azért a fejedelem és Bercsényi generális alatt csak felszabadítottuk az egész Tisza-hátat – felelte a jövevény.

– Kemény próbák voltak. Különösen az őrszolgálat. Jöhetett rád akár az ellenséges főszereg, te nem hagyhattad el parancs nélkül a posztodat.

– Ugyan már. Az őrszobán folyt a legvidámabb élet. Ott még az ülőalkalmatosság is boroshordó volt.

A kocsmáros szúrós tekintettel meredt vendégére. Az állta a pillantását, és zavartalanul pörgette a szót:

– Haj, szép idők voltak azok. Amikor Károlyi várát szorongattuk. Az asszonya meg azt hitte, tarthatja ellenünk. De bizony ő nem volt egy Zrínyi Ilona.

– Zrínyi Ilona a német ellen védte Munkácsot. Mellette volt az igazság, Károlyiné Barkóczy Krisztina csak megtévedt, ahogy az ura is kezdetben.

– Kezdetben? A dolhai győző? Már rohan is Bécsbe, hogy learassa a győzelmek jutalmát. A hitvány áruló.

– Vigyázzon a szavára kend!

– Károlyi rakta rá a koporsófedelezt a szabadságharcra.

– Nem lehetett akkor mást tenni.

– Nem-e? De Károlyi azért, amit tett bő jutalomban részesült. Mindent megtartott, amit a harcok alatt összerabolt. Ő meg az urak. Mert mindig a gazdagok járnak jól.

– Vitéz generális volt.

– Áruló volt.

– Mit nem mond kend?

– Hazaáruló.

A kocsmáros egészen közel hajolt vendégéhez, úgy suttogta félelmesen:

– Hogyan?

– Jól mondom én – folytatta a vándor megemelve a hangját. – Mert gondolkozott kend azon, miért nincs benne Károlyi tábornok a Rákóczi nótában?

A kocsmáros visszaült a lócára:

– Nem – suttogta.

– „De hol vannak a vitéz vezérek?” Csak úgy szól. Én pedig azt kértem kendtől: de hová lett a magyar nép is?

– Vagyunk még, mint kend is.

– Lassan már alig. Nem segít bennünket senki.

– Magunkat kell segítenünk.

– Mi a szabadságért küzdöttünk. Most koldusgúnya és vándorbot a jutalmunk. Akiket hajdan felszabadítottunk, most egyre gyarapodnak, zsírosodnak, még a kutyaikat is ránk uszítják. Pedig én, Rákóczi hadnagya Balog Ádám alatt végigdúltam a Dunántúlt és a délvidéket.

A szolgáló felnézett. Tekintete, mint a kés.

– Akkor kend nemesember – mondta a kocsmáros.

– Az volnék, ha a tekintetes vármegye és a Károlyi-félék elismerték volna a fejedelem oklevelét.

– Megvan az az oklevél?

A vándor lecsüggesztette a fejét, szeme sarkában még egy könnyecpetet is elmozdított, de nem válaszolt.

– Mi Károlyi generálissal Bécsig száguldoztunk – mondta a kocsmáros. – Gyorsabbak voltunk, mint ez a szélvész.

– Az gazdag portya lehetett.

– Abból van ez a kocsmár.

– Ugyan, ez a széljárta odú?

– Meg a barmok az istállóban. Meg a bor a kupádban.

A vendég dühödten lecsapta a kupáját.

– Kifizetem én ezt a csigert – kiáltotta.

– Ezüsttel?

– Legalább is, ha megint erre járok.

– Nem fogsz te többet erre járn.

– Kétled a szavamot?

– A huszár szava csak annyit ér, mint a préda, amit elver.

A vendég felpattant. A kocsmáros csakugy. Rákóczi hadnagya meglóbálta az arca előtt a bal öklét. Akkor volt az, mint más ember imára kulcsolt két keze.

– Hogy mered ezt?

– Én is huszár voltam.

Csend lett. Leültek.

– Nem láttalak Ódonon – mondta a kocsmáros.

– Ahol a túróci követeket levágtátok?

– Azt vágtuk le, akit kellett.

– Na de egy országgyűlésen?

– Nem láttalak Majténynál sem.

– Ellőtték a karomat. Mire fellábadtam és bal kézzel is biztonságosan forgattam a kardot, Károlyi elárult bennünket.

Méreggették egymást.

– Ott voltam Győrvaránál, Kölesdnél – mondta a vendég.

– Győrvaránál? – kiáltotta izgalommal a kocsmáros. – Magam is ott harcoltam a Kisfaludy László ezredében.

– Úgy bizony – mondta hévvel a jövevény. – Akkor ti nyomtátok be Heisteréket a malomgátba az első napon.

– Másnap pedig ti vertétek ki kemény harccal a labancot Győrvarából.

– Rájuk is gyűjtöttük a falut.

A szolgáló felnézett. Metsző tekintetét a vándorra függesztette. Kezében lassúabban kezdett forogni a köpülőfa.

– Ti meg másnap olyan fergeteges rohammal érkeztek meg, hogy a császári lovasság általtakarodott a gát mögé – mesélte lelkesen a vándor.

– De még a hadrendbe állt rád gyalogság ellen le is szállítottak bennünket a lóról a végső rohamhoz – vágta rá a kocsmáros.

– Na az aztán mindent eldöntött!

– Odaveszett az egész labanc hadsereg.

– Még Heister Hannibált is levágták volna, ha Sibrik Gábor meg nem fogja jutalom reményében.

– Kapott is az életéért a generálistól két-száz aranyat.

– Micsoda győzelem volt!

Ősszecsattantak a teletöltött ónkupák, és úgy fröccsent ki belőlük a bor, mint a nyakon szúrt labancból a vér.

– De hogy-hogy nem talákoztunk a csata utáni kótyavetyénél? – kérdezte a kocsmáros.

– Mert mi még a rácokra vetettük magunkat.

Egy süvítő szélroham valóságos hózáport fújt keresztül az épület résein. A köpülőfa megállt. A szolgáló kitágult szemmel a vándorra meredt.

– Kár azért a kutyaóráért – mondta a kocsmáros. – Nem kellene most kóborolnod szerte az országban.

– Kóborlok én, testvér, mit is tehetnék – felelt rá a jövevény. – Ha volna is valami birtokom, akkor is ki hozná vissza a régi szeretőimet?

Ekkor a szolgáló felszökött.

– Itt a te rác szeretőd, a Marica – sikoltotta, és a köpülőfával olyan erővel sújtott a jövevény koponyájára, hogy az kettérepedett.

A nagy test asztalt, padot borítva zuhant a földre.

– Mit tettél? – kérdezte döbbenet a szolgálót a kocsmáros.

Az öreg nő hallgatott. A zajra beszaladt az istállófiú.

– Menj a szolgabíróért – mondta csöndesen a legénynek a kocsmáros. – Megérőszakolt? – fordult ismét a szolgálóhoz.

– Mellemről letépett kisbabámat elevenen megsütötte, és velem forgattatta a nyársat.

Az istállófiú nyakába kerített subával, fejébe nyomott kucsmával az ajtóhoz lépett.

– Megállj – kiáltott rá a kocsmáros. – Gondolkodjunk!

VILÁGMODELLEK

ALKOTÓT TÚLÉLŐ TEREPEK

Jónás Ágnes

Rendhagyó kiállítással várja látogatóit a Magyar Nemzeti Galéria *Világmodellek- Műtermi kísérletek és dokumentumok Kondortól napjainkig* címmel. A tárlat, amely 2013. június 30-ig tekinthető meg, a művész és műterem viszonyát, a műtermet, mint az alkotás helyszínét és a '60–70-es évek magyar művészi közegét hívja életre.

A kiállítás olyan kérdésekre keresi a választ, mint, hogy mi a műterem, hogyan valósulhat meg műtermi keretek között egy műalkotás, és, ha megvalósul, milyen történelmi közegben tölti be státuszát. A látogató nyomom követheti a műterem, mint alkotó helyszín évtizedek során

kialakult jelentésváltozatait is. A képi elemek, a műterem, a képen megjelenő művész és alkotásához használt tárgyi eszközei kiemelt jelentőséggel bírnak a tárlat koncepciójában.

A műterem egyszerre jelenti a művészi kísérletezésnek és a kreativitásnak

helyt adó teret és a mű születésének, létezésének terepét – foglalta össze a kiállítás lényegét Százados László főmuzeológus. A műterem nem más, mint a művész jelenléte által megszentelt misztikus „barlang”. Átjáró és kapu a valóság és fikció között, kinti rendszer benti leképeződése, ahol a művész az alkotás kezdetétől annak végéig együtt él a művel.

A tárlat olyan alkotói helyzetekre sorakoztat fel példákat, amely szorosan kötődik a művész intim munkakörnyezetéhez, olyannyira, hogy annak képe az alkotásokon is megjelenik – mondta Petrányi Zsolt a Magyar Nemzeti Galéria főosztályvezetője. Kumin Mónika, Százados László, Petrányi Zsolt kurátorok a kiállítást négy szakaszra bontották.

A tárlat első szakaszának, amely a *Modell, szerkezet, konstrukció* címet kapta, különlegessége Kondor Béla Katasztrófa fotósorozata. Lenyűgöző, hogy a művész olyan módon képes megragadni a műhelyt, mint a mű születésének szentélyét, hogy közben a kidolgozás technológiájában is megjeleníti mindent. Formabontó és avantgárd. Így jel-

lemezhető a Kondor halála után kiállított fotósorozat és a „Kondor-jelenség”, amelynek lényegét én magam is csak azután értettem meg igazán, miután a Kis repülőgépmmodell előtt eltöltöttem néhány hosszú percet.

A harmadik emeleti kiállítás második egysége, *Az emlékezés terei* Mátis Lilla Hajnóczy Péter „műterméről” készült videó illusztrációjával várja a látogatókat, amelyen az író személyes tárgyait, verssorait és alkotói műhelyét dokumentáló 1981-es képeken egyszerre van jelen Hajnóczy hiánya és jelenléte, ez az izgalmas ellentét pedig erős drámai hatást indukál a befogadóban.

Az átjárók, menedékek és labirintusok címet viselő harmadik szakaszban Jovánovics György sorozatai, Erdély Miklós neoavantgárd modellje, Schaár Erzsébet Kirakat című alkotása, Érmezei Zoltán és Rauschenberger János Rajzoló tükörképe tekinthető meg. Utóbbi a képelmélet alapkérdéseire ad választ azáltal, hogy egyszerre ábrázolja a művészt s annak tükörképét, illetve a művészt más által készített, festett mását. Kép a képben. Így foglalható össze a harmadik szakasz lényege.

A *Nem-műtermek* című negyedik szakasz – melynek központi kérdése, hogy létezik-e műterem, világtól elzárta térszűk tekinthető alkotói terep – a külvilág és az alkotói műhely belső világának kapcsolatát, egymáshoz való viszonyát tárja a látogató elé. Szacsva Y Pál Reproprojekció-sorozata a valóság képeinek és a hétköznapi tárgyakkal egymásra vetítésével válaszolja meg a kérdést. A külvilág (politika) belpódzik az alkotó magánszférájába, ilyen módon pedig művész, műterem, alkotás és külvilág egymástól elválaszthatatlan egységet alkotnak. Csernus és Kondor sem szakadt el teljesen a napi politikától, mindketten a hétköznapi, pesti valóság elemeiből építkeztek.

Ahogy azt a kiállítás bejáratának falán is olvashatjuk, „a műterem története egykori tulajdonosának halálakor – kikerülve annak fennhatósága alól – fordulópontjához ér”, a benne élő alkotó munkássága és szelleme lenyomatot képez a jövő számára, s benne minden rongydarab, ecset és bármilyen más személyes tárgy kultikus darabbá válhat. A kiállítást ajánlom mindazoknak, akik a Duna fölül emelkedő, patinás Galériában sétálva részesei kívánnak lenni ennek a misztikumnak.

- A BÉRES CSEPP NYOMÁBAN -

BÉRES JÓZSEFRŐL

Ratkó József

Hírlík, hogy dr. Béres József magyar agrobiológus, biokémikus húsz évvel ezelőtt olyan kísérletekbe fogott, amelyek – a jelekből ítélve – elvezettek a rák kórokozói felismeréséhez és egy olyan komplex gyógyszer előállításához, amely a rákbetegségek gyógyításában eredményesen alkalmazható.

Egyes magyar lapok a közelmúltban foglalkoztak dr. Béres munkájával, gyógyszerével, s noha sem elméletét, sem gyógyszerének összetételét nem ismerték, nem ismerik, egyöntetűen és egyértelműen elítélték dr. Béres kutató és gyógyító tevékenységét. Egyetlen „komoly” érvük dr. Béres ellen az volt, hogy nem orvos. Nem tudjuk, csak sejtjük, hogy dr. Béresnek és orvos barátainak a magyar sajtó nem adott módot a védekezésre, illetve igazuk bizonyítására.

Értesüléseink szerint a gyógyszer nyolc esztendeje van meg, s a magyar egészségügyi kormányzat mégis csak egy esztendeje foglalkozik immel-ámmal a felfedezéssel – a közvélemény és néhány jelentős személyiség (írók, filmek) nyomására. A közelmúltban (1977 februárjában) közzétettek egy zavaros, logikátlan kommunikációt arról, hogy a gyógyszer nem mérgező hatású, ám hatástalan, ennek ellenére rövidesen gyártani fogják. Nem értjük. Ha tényleg hatástalan, miért kellene gyártani?

A gyógyszerek forgalomba bocsátását mindenütt, Magyarországon is nemzetközi megállapodások szabályozzák. Ha a gyógyszer állatkísérletekben nem bizonyult toxikusnak, akkor miért nem kezdik meg klinikai kipróbálását legalább gyógyíthatatlan betegeknek?

Persze, dr. Béres József gyógyszeréről mindaddig tudománytalanság lenne azt állítanunk, hogy jó vagy rossz, amíg klinikai kísérletek ezt el nem döntik. A magyar egészségügyi kormányzat eddig megakadályozta a gyógyszer kipróbálását. Ez is tudománytalanság. És még valami: dehumanizmus.

Tudomásunk van arról, hogy dr. Béres és jó néhány magyar és más országbeli orvos régóta alkalmazza a gyógyszert a különféle rákbetegségek gyógyításában. Ezek az orvosok meglepően jó eredményekről számolnak be, de a magyar egészségügyi kormányzat mindaddig még csekély érdeklődést sem tanúsított eredményeik, bizonyítékaik iránt.

Volt és van a magyaroknak néhány nagy tudósuk, köztük nem egy Nobel-díjas is, akik külföldre kényszerültek hazai sorsuk miatt. Dr. Béres József itthon maradt. Kíváncsiak vagyunk: vajon milyen hazai sors vár rá és gyógyszerére?

1977

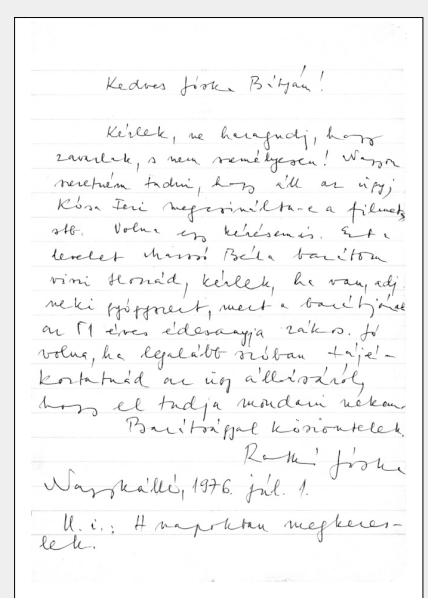
RATKÓ JÓZSEF LEVELE DR. BÉRES JÓZSEFHEZ

Csomós Szabolcs

Nagykállóban, az 1970-es évek elején, egy irodalmat kedvelő fiatal számára szinte elkerülhetetlen volt, hogy ne kerüljön Ratkó József társaságába. Az idősebbek már óvatosabbak, előítéletesebbek voltak vele szemben és talán féltek is szókimondó természetétől. Ritkán lehetett egyedül látni, többnyire a nála sokkal fiatalabbak között „izgatott, beszél”, „romlatlan csillagokért”. Így kerültem én is 1972-ben egy József Attila szavalóverseny alkalmával az ismerősei közé és lettem túlélő tanúja életének. Ami a külső szemlélő számára megbotránkozató kocsmásznak látszott, az számunkra egy életre szóló kőkemény szókratészi tanítás volt. Amíg a hivatalos politika a kommunista Angela Davis mellett tüntetett, mi aláírásgyűjtéssel követeltük

a román hatóságok által börtönbe vetett népzene gyűjtő és néprajzkutató Kallós Zoltán szabadon bocsátását. Az úgynevezett „Béres-ügyről” is Ratkó Józseftől szereztünk tudomást. A hatalom minden eszközzel megpróbálta ellehetetleníteni dr. Béres Józsefet, a kisvárdai rákkutató agrobiológust. Támogatása politikai és morális kiállítás volt. Többször jártunk Kisvárdán, amiben tudunk, segítettünk Béres Jóska bácsinak. Megdöbbentő volt látni az utcájában zarándokoló tömeget, akik az utolsó reménycseppért jöttek hozzá. Hamarosan – részben – személyesen is érintett lettem. Sógorom édesanyját mint menthetetlen rákos beteget adta

ki a debreceni kórház. Ekkor volt gimnáziumi osztálytársammal, Marssó Bélával elmentünk Kisvárdára Madár Pálné leleteivel. A nagykallói gyógyszerész (ma Ratkó nevével viseli) vezetője, Skórán Miklós gyógyszeres üvegeket küldött Jóska bácsinak, Ratkó pedig az itt közölt levelet írta az érdekünkben. A rengeteg kérést Béres József fizikailag már nem bírta teljesíteni, ezért szelektálnia kellett a betegek között, ami lelkiileg nagyon megviselte. Bizonyos korhatárhoz kötötte a gyógyszer adását, amit egyre lejjebb kényszerült csökkenteni. Marika névvel – aki később Kósa Ferenc Béres Józsefről szóló, *Az utolsó szó jogán* című, hosszú ideig betiltott dokumentum filmjében is szerepelt – Ratkóra való tekintettel kivételt tett, így ő még évekig élhetett...

Kedves Jóska Bátyám!

Kérlek, ne haragudj, hogy zavarlak, s nem személyesen! Nagyon szeretném tudni, hogy áll az ügy; Kósa Feri megcsinálta-e a filmet, stb. Volna egy kérésem is. Ezt a levelet Marssó Béla barátom viszi Hozzád, kérlek, ha van, adj neki gyógyszert, mert a barátjának az 51 éves édesanyja rákos. Jó volna, ha legalább szóban tájékoztatnád az ügy állásáról, hogy el tudja mondani nekem.

Barátsággal köszöntelek:
Ratkó Jóska

Nagykálló, 1976. júl. 1.
U.i.: A napokban megkereslek.

PIRULA

dr. Kovács Árpád

Mottó: „Ha az emberek tisztában lennének saját szervezetük működésével, és aszerint élnének, az orvosok álló nap golfozhatnának, már amikor épp nem a munkaközvetítőnél állnak sorba.” (Vavyan Fable)

Az emberek valójában nincsenek tisztában saját testükkel, egészségükkel, betegségeikkel, pedig már a huszonegyedik századot írjuk az internet világában, teletömve információval, igazzal és hamissal egyaránt. Az ősember többet tudott magáról, mint a mi. Ezért is szükséges az egészségesek, a leendő betegek és a már megbetegedettek képzése, továbbképzése, miután az orvoslás elmélete és gyakorlata rohamléptekkel halad előre az új megismerések felé.

Itt és most és mindig a népmegbetegedésekről szeretnénk szólni, a ritka kórságok a specialistákhoz tartoznak. Szó lesz a cukorbetegségről, a magas vérnyomásról, a szívbetegségről, a vesebetegségekről.

Kezdjük a cukorbetegséggel, azért is, mert igen gyakori megbetegedés, szövődményei pedig a magas vérnyomás, a szívbetegség, az érszűkület, a vesebetegség, valamint a szemészeti megbetegedések. A rosszul kezelt cukorbetegség szövődményeit egyszerűen lehet összefoglalni: vakon, levágott lábbal, szívizom infarktuson átesve, féldoldali bénulással hordozzák a beteget a művese kezelésre, és ha férfi, akkor impotens is. Ez nem ríogatás, hanem a valóság!

Egy kis orvostörténeti áttekintést szeretnék bevezetőül átnyújtani. A kezdetek kezdetén az I típusú, abszolút inzulin hiányos betegek, az inzulin hiányában mind elhaláloztak. A II-es típusúakat pedig nem ismerték fel, miután tünetszegény a baj. Általában ezek a betegek középkorúak, vagy idősebbek, elhízottak, gyakran már szövődményekkel terheltek. Mikor felmerült a gyanú a régi idők orvosában, hogy cukorbetegség áll fenn, egyetlen diagnosztikai lehetősége volt, megkóstolta a beteg vizeletét. A diabetes mellitusnak innen ered a neve. A szó, „diabetes”, az apamai Demetriostól származik, a görög diabeinein szóból, melynek jelentése szifon, és arra az eszközre utal, amellyel a megnövekedett mennyiségű vizeletet felfogták. A századokkal később hozzáadott latin megjelölés „mellitus” pedig mézet jelent, utalván a cukorbeteg vizeletének édes ízére (1838).

Emlékezzünk meg itt Sir Frederic Banting, Charles Best, J.R. Macleod, és J.B. Collip munkásságáról, akik 1922-ben hasnyálmirigyből kivonatot készítettek, és gyógyszerként alkalmazták kutyákon, majd embereken, az abszolút inzulin hiányos gyermekeken. A Nobel-díj ezek után biztos volt.

Az inzulinterápia bevezetésével a betegség túlélhetővé vált, azonban újabb komplikációk jelentkeztek, ezek a már korábban leírt szövődmények. A diabetes mellitus egy másik formáját is lejegyezték, ez idősebb, főként jómódú, elhízott embereknél jelentkezett és étrendi, valamint életmódi (pl. testmozgás) változtatással is javíthatóvá vált. Már az ókorban Pitagorasz írta az első szakácskönyvet, melyben javasolta a zöldségek és gyümölcsök fogyasztását.

Talán a leghíresebb, leghírhedtebb diabeteses beteg az angol király, VIII. Henrik volt. (1491. június 28. – 1547. január 28.). Halálakor 177 kg volt a testsúlya, ami gyakorlatilag három átlagos ember súlya, tekintve azt is, hogy az akkori idők embere sokkal alacsonyabb és kisebb volt a ma emberénél. Az anglikán egyház feje, aki hat feleségéről híresült el, napi egy kg húst fogyasztott, zöldséget nem, gyümölcsöt is keveset, 4 liter sört ivott, lábai fekélyesek voltak, soha be nem gyógyuló gennyes sebekkel borítva. Élete utolsó évében már járt sem tudott önállóan. Látni még nappal is keveset látott, éjszaka a gyertyák fénye mellett szinte semmit. Valószínűleg szürke hályogja lehetett.

„Sic transit gloria mundi” – így múlik el a világ dicsősége.

A XX. században óriási ugrás történt az orvostudományban, a diagnosztikai és kezelési lehetőségekben. Amikor – több mint harminc éve – orvostanhallgató voltam, tanáraim szerint a tudomány, az orvostudomány öt-tíz évente újult meg. Manapság már évente, félévente vannak óriási változások. Mindez a tudomány és a technika exponenciális fejlődésének köszönhető.

A tudás hatalom (Scientia potentia est – Sir Francis Bacon lejegyzése), ez vonatkozik a betegségekben szenvedőkre is. Mert, ha tudom, hogy mi a bajom, sokkal jobban tudok a kezelőorvosommal együttműködni, jobban értem és elfogadom a tanácsait, könnyebben magamévá teszem azokat. Ehhez megfelelő, adekvát információ kell, amit sajnos a mai egészségügyi ellátás csak részben tud rendelkezésre bocsátani, a leterheltsége miatt.

Emlékezzünk meg egy magyar orvostól, aki az egészséges betegek, a megbetegedettek képzéséhez járult hozzá egész életével. Gyermekkoromból emlékszem Buga doktorra, aki a Magyar Rádióban egészségügyi felvilágosítást tartott, igen sok témakörben. A magyar egészségügyi ismeretterjesztés meghatározó alakja valóban olyan ember volt, akit ha nem lett volna, ki kellett volna találni. Minden lehetőséget, csatornát felhasználó ismeretterjesztő munkájához.

Buga László 1906-ban Ebeden, egy Esztergomhoz közeli falucskában a helybéli néptanító fiaként született, eredeti családneve Bukovszky volt. A „tanító Laci” eszes, rakoncátlan gyerek volt: feljegyezték róla például, hogyan „repült” le a háztetőről egy mosóteknőben, amelyre propellert szerelt. Budapesten szerezte orvosi diplomáját, évtizedekig vidéken dolgozott kör-, illetve tisztiorvosként. Kezdetből tollforgató ember volt. Orvosi hivatásstudata azonban mindig fontosabb volt a számára, mint szépírói ambíciói.

Évtizedekig több falu, kiterjedt tanavilág tartozott szolgálati körzetébe, amelynek területén kocsin, gyalog kereste fel a betegeit. Nemcsak ingyenes orvosi ellátással, hanem szükség esetén a beteg szállításának megszer-

vezésével, élelem- és pénzadományokkal is igyekezett segíteni a leginkább rászorultakon. „Gyalogutak körül a bánatok nagyok, azok közt kóborló gyalogdoktor vagyok” – jellemezte helyzetét a *Gyalogdoktor éneke* című versében.

Azt tapasztalta, hogy a falvakban, tanyákon milliók éltek rettenetes elmaradottságban, olyan betegségekkel, korai öregedéssel küzdve, amelyek jelentős része megelőzhető lett volna. Egészségügyi ismeretek helyett tudatlansággal, nemzedékek óta öröklődő, ártó babonákkal, alapvető higiénia helyett „muruggyasággal”, vagyis az okos tanácsokat elutasító makacs-sággal találkozott. Olyan életmódi jó tanácsok, egészségvédő ismeretek terjesztésével kellett kezdenie a felvilágosító munkát, amelyek ma már legtöbbször természetesek, de az egy-két generációval előttünk járók számára korántsem voltak maguktól értetődők.

Írt kalendáriumba való, rigmusba szedett ajánlásokat, tömondatokba sűrített aktuális intelmeket az éppen hogy csak olvasni tudók számára, szívesen foglalta mondandóját rövid, velős, kedélyes, életből ellesett anekdotaszzerű történetekbe, amelyeket nemegyszer sajátjukként adtak tovább hallgatói, olvasói a falusi összejöveteleken. Írt a korszerű betegápolásról, az egészségügyi ismeretterjesztés módszertanáról, a speciális diétákról.

Ozsváth Sándor A PÉK

A településnek, ahová atyánkfiam pályakezdő tanárnak rendele a sors még a hetvenes évek legelején, igen tréfás kedvű lakói voltak – köszönhetően tán annak is, hogy jó részük a vasútnál dolgozott. A férfiak éveket töltöttek tengelyen, vagy ingáztak a lakó-és telephely között, szerte az igazgatóság területén s még távolabb is. Hozták-vitték-forgatták a mulatságosabbnál mulatságosabb történeteket, és szabadidejükben, csatlakozásra várva vagy pusztán unalom-üzésből, ugratták egymást. Ez aztán átterjedt a „civilre” is. Persze, a lányoknak-asszonyoknak sem kellett a szomszédba menni egy kis mókáért. De még a vasúti tréfacsinálókat is lefőzte a helybéli pék! Nap mint nap kitalált valami mókát, és sosem lehetett tudni, mikor vagy hol fog robbanni a bomba.

Az egyszemélyes pékség fontos intézménye volt a településnek, mert akkoriban sok asszony még otthon dagasztotta a mindennapi, aztán majd megkelesztve, szakajtóban vitte el a pékhez. Fássy uram (így hívták ökelmét) aztán a jól befűtött kemencébe tette, s szépen megsütötte. Várakozás közben az asszonyok meg csipkelődve, viccelődve mulatták az időt, ugratták egymást, s természetesen gyakran volt céltáblájuk őurasága is. Jól tudták róla, hogy sosem hagyja szó nélkül, mindig kitalál valami jó szafotot, amin aztán nevetni lehet. (Az alábbi esetnek atyánkfiam nem volt szemtanúja, de a jelenlétük majd mind-egyike később szinte teljesen egybehangzóan adta elő a történeteket.)

A kemence csak úgy ontotta a meleget, a kenyeret meg olykor igazítani is kellett, hogy egyenletesen süljenek, s a hőségben, most is, mint mindig, Fássy úr hóféhér atlétrikában, kötényben s egy ugyancsak fehér rövidnadrágban tevékenykedett. Megizzadván, ahogyan máskor is szokta volt, kötényével törölte meg arcát, nyakát. Ahogy térült, fordult, törülközőt, az egyik menyecske észrevette, hogy Fássy uram „hűsboltor” is nyitott, azaz a slicce környékén nincs valami rendben. E felfedezés nagy kuncogás közepette futótűzként terjedt a jelenlétük között, s mikor a vihancolás tetőfokára hágott, egyikőjük nekibátorodva rászólt pékünkre: „Fássy úr, nincs helyén a fűtőlője!” Ő csodálkozva hajította fel kötényét, pirulva konstálta a rendelleneséget, majd „Oppardon, ezer bocsánat!” kiáltással kézbe kapva kaparókését, egyetlen vágással nyisszantotta le az illetlenül viselkedő testrészt, s undorral hajította be az éppen nyitva lévő kemencébe. Erre a kunsztra a lócán várakozó asszonyok úgy ajultak egymásra, mint egy eldőlt dominó... Miután a gyengébb idegzetűek is felocsúdtak, persze kiderült a turpisság! Mester uram már korán reggel vásárolt a mézsárszékben egy kiló tehéntőgyet, abból egy alkalmas részt kikanyarított, s pár öltéssel nadrágja elejéhez rögzítette – fűtyidublórnak. Innentől a Fássy-dramaturgia aztán már olajozottan működött, a poén akkor sült el (vagy meg?), amikor a hangulatot továbbfokozni már nem lehetett: a csúcsponton.

Hogy mit kapott aztán az asszonyoktól, arról már nem szól a fáma, egy azonban biztos, a pékség már-már lanyhuló forgalma újra fellendült!

Fássy úr atyánkfiam is csöbe húzta egyszer, évek múlva – akkor már a Csutorás Étterem közkedvelt pincéréként – de az már egy másik történet.

KÖNYVHÉT UTÁN

Bakonyi István

Sétálok a budapesti Vörösmarty téren a könyvhét vasárnapjának délutánján. Néhány száz méterre az áradó és félelmetes Dunától nyári jókedv uralja a teret.

A színpadon éppen a legendás Erdélyi Zsuzsanna vall Kőrösi Zoltánnak, annak okán, hogy sokadik kiadásban megjelent *Hegyet hágék, lőtől lépék* c. remekműve. A színpad mellett Konrád György vonul át nehézkes léptekkel. Amott Sárközi Mátyas és Ferdinandy György vár fellépésre. Egy kis csoport közepén Lengyel Lászlót látom. És igen sokan vagyunk. Rengeteg a könyvsátor, a kiadó, a könyv.

Békés Italt váltjuk az Argumentum és a Fekete Sas kiadó asztalánál Petrőczy Évával. Odább ugyancsak Fehérváról Sohonyai Edit, a Móra Kiadó jeles „háziszerzője” dedikál. Két napja itt járt a bakonyicsereyi Simek Valéria is, akinek verseskötetét Turcsány Péter kiadója gondozta.

S ha már Székesfehérvár, akkor hadd szóljon ezen írás jó része a királyi városról! Hiszen ebben az esztendőben itt nyitották meg a könyvhét országos rendezvényeit, tekintettel arra, hogy Fejér megye székhelye 2013-ban Szent István emlékévet ül, hetvenöt évvel a nagy, 1938-as jubileum után. A kiteljesedés augusztusra várható, addigra elkészül és új köntöst kap a Fő utca. Ám a Városház tér ünneplő ruhába öltözött a nagy, június eleji alkalomra is. Jeles vendégek

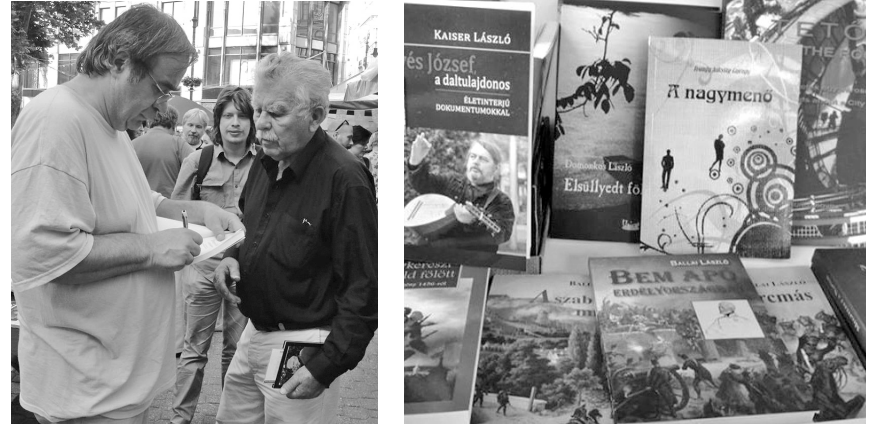
érkeztek a megnyitóra, közöttük L. Simon László, Csukás István, Czigány György, Szentmártoni János és mások. (Más eseményeken találkozhattunk Ágh Istvánnal, Vasy Gézával, Esterházy Péterrel, Kontra Ferencel, Falusi Mártonnal, Petrőczy Évával vagy éppen Bobory Zoltánnal, Kovács Imre Attilával, Simek Valériával, Saitos Lajossal, Kozma Tamással és másokkal.) Meg is telt a tér, és az ember ilyenkor nem arra gondol, hogy vajon mennyi könyv fogy ebben a nagy kavalkádban... Emelte a hangulatot, hogy „üvegkalitkájába” kitelepült a Vörösmarty Rádió is, és élő interjúkkal járult hozzá az ünnep fényéhez. Aztán a színpadi beszélgetéseket már változó létszámú hallgatóság kísérte figyelemmel, miként ez Pesten is így történt.

A fehérvári könyvhét fontos eseménye volt a száz esztendővel ezelőtt született Weöres Sándorra emlékezés. A hajdan, a második világháború után közvetlenül a Kerepesi úti temető kriptájából a székesfehérvári István Király Múzeumba költöző, és azt rövid ideig igazgató költő emléket immáron hajdani munkahely falán a most fölavatott emlékdombormű, a Mórón élő Nagy Benedek szobrászművész alkotása őrzi. Igen sokan voltunk az avatásán, amelyen többek között Sebő Ferenc énekelt, a népes kisgyerek-seregnek is. Ott, ahol egyébként a híres *Harap utca* is született. Szerencsés egybeesés ugyanakkor, hogy éppen a könyvhétre jelent meg Kenyeres Zol-

tán Weöres-monográfiája, és a kitűnő irodalomtörténész volt a fő előadója az Aba Novák Miklós híres seccója övezte Csók István Képtárban megrendezett emlékülésnek. Előadásában elegáns gondolatmenettel kalauzolt bennünket tömören, végig a kivételes pályán. (Ennek a rendezvénynek a város, a múzeum, a Vörösmarty Társaság, az írócsoport és az irodalomtörténeti tagozat volt a szervezője.) Azon pedig Sebők Melinda, egyébiránt Pilinszky János, Rónay György és György Oszkár tudós kutatója a költőnek a Nyugattól a fehérvári Vár c. lapig megtett szellemi útját elemezte többek között. Petőcz András költői elemekben gazdag szövege ugyanakkor a zene és a költészet viszonyát boncolgatta.

Természetesen számos könyvbemutatóra is sor került. És sok, gyermekeknek szóló programra, s ennek sorában a Kalácska is koncertezett a tér színpadán. Szóval a hangulat emelkedettségével nem volt baj. Mással sem, bár az emberben mégiscsak fölvetődik egy-egy kérdés. Azzal kapcsolatban, hogy vajon tényleg megy-e a könyvek által a világ előbb?... S a talán nem fecsegő felszín alatt hallgató-e a mély? S az is lehet, hogy az Irodalmi Jelen c. lap internetes változatában olvasható szavak jelentik az igazat, nemcsak a valódit: „...a könyvek áradása felett most a Dunáé győzött.”?...

Akárhogy is: Supka Géza hajdani álma megvalósult. Kiment a könyv az utcára.

HANG-ÖSSZETEVŐK, KÉPI ÉS AKUSZTIKAI PLÁNOK
JACQUES TATI „NAGYBÁCSIM” CÍMŰ FILMJÉBEN

Deák-Sárosi László

Nem meglepő, hogy az akusztikai premier plán fogalomra és alkalmazására lehetősége, sőt szükségeségére egy jelentős avantgárd képzőművész, filmes és teoretikus, Moholy-Nagy László tett javaslatot, már a hangosfilm első időszakában (MOHOLY, 1979, 61–75.). Természetesen, ez csupán egyik a hangosfilm lehetőségeinek kihasználására kidolgozott elképzelései közül, de talán ennek az átvétele, továbbgondolása lehet a legproduktívabb. Az akusztikai premier plán legkorábbi és máig egyik legsikerültebb, a teljes műben következetesen végigvitt példáját Jacques Tati 1958-ban forgatott *Nagybácsim* című filmjében találtam meg. Nem állítom, hogy Tati kifejezetten ezt az avantgárdhoz közel álló ötletet akarta megvalósítani, és nem is Moholy-Nagy elméleti indíttatására; az elképzelések azonban ebben a különleges, hangos, kései burleszkben mégis találkozhattak. Tati többi filmjét is meg lehetne vizsgálni részletesebben ebből a szempontból, különösen a *Hulot úr nyaral-t Kisvárosi ünnep-et* vagy a *Playtime*-ot, de annak megállapításán túl, hogy az életműben nem elszigetelt jelenségről van szó, fontosabb lehet egyetlen jellegzetesebb példa áttekintése.

A *Nagybácsim* következetesen, szinte végig tartalmazza az akusztikai premier plánt, és ez az eljárás szorosan összefügg a film alapgondolatával. Tati ebben a filmjében mutatja meg legszuggesztívebben az emberek életébe betörő modern, technokrata „vívmányok” nyomasztó hatását. A gépisítés legnyomasztóbb impulzusait Tati épp a hangokkal sugallja: ezeket kiemeli még az atmoszférájából is, felerősíti a gépek idegesítő

csattogását, a csengők elviselhetetlen zörgését, a már-már ellenségessé váló tárgyak valóságos suhogását, kopogását. Ami látható, az kevésbé ellenséges, vagy ha igen, csak néha; leginkább túl funkcionális, vagy éppen a tervezők és megrendelők eredeti szándékával ellentétben már afunkcionális. Hulot úr nővére családjának kertje, háza inkább műalkotás, mint életterület. De ez mint látvány, még nem ellenséges. A kert mintha egy kubista festmény adaptációja lenne, a házat a „De Stijl” művészei is tervezhették volna, berendezés dizájnjá és utilitarizmusa pedig a Bauhaus világot idézi. Elragadó esztétikai élmény a vonalak játéka, a színek elrendezése. Ezek valahogy nem ellenségesek, még akkor sem, ha nem igazán jól használhatóak – például a kerti ösvények kövei, amelyeken csak libegő tipegással lehet közlekedni. Kivételek azért akadnak: például a különböző automatizált gépek a konyhában és más helyen, de azok jobbra Hulot úr gyerekesen naiv közelítése nyomán válnak harapóssá.

Amik a mesterségesen felpörgetett, modernizált környezetben egyértelműen negatívak, azok a kiemelt hangok. Természetesen Tati nem csak a hangokat állítja szembe a képekkel, hanem két világot mindenestől: a régít és az erőszakosan előretörő újat. A kedvesen megkopott régi kisvárosi vagy külvárosi, piaci kofás környezetnek is megvannak a jellegzetes képei és hangjai. A régi többnyire minden vonatkozásban rokonszenves, de nem feltétlenül kényelmes. Hulot úr a saját lakásába csak úgy tud feljutni, ha a lépcsőházban egy szinttel magasabbra megy, majd egyet vissza, aztán áthalad egy folyosón, és a lakását teljesen megkerüli. Ezt a házat nyilván nem így tervezték, csak valahogy így

akult ki az idők során – ellentétben például a járhatatlan járdákkal és különösen a kényelmetlenül mély székekkel. Különbség tehát van két nehezen használható között is.

Az idegesítő hangok tehát a gépies világ sajátjai. Ezek jelennek meg leginkább akusztikai premier plánban – legszemléletesebben a Hulot úr nővéreinek az ingatlanán lejátszó jelenetekben. Ott minden hang irreálisan erős, tüvegesen csengő és visszhangos. Nincs alapzaj, csak sűrű csend, az összes hang kiemelt hang, és mindez: zaj. (A film hangja szempontjából zörejt, de erre később visszatérek.) Ezt az akusztikus környezetet Tati nyilván laboratóriumi körülmények között, stúdióban állította elő, viszont találó, hiteles marad. A néző elhiszi róla, hogy ilyen; és azért, mert maga az ingatlan ilyen furcsa: zárt, művi környezet, ahol a hangok könnyen elvándulhatnak. Minden olyan tiszta, fémes, élettelen és szögletes, hogy ebből tényleg hiányzik a természetesség, így az atmoszférájuk is. Amitől még ezen túl is különlegesebb a hangkiemelések, az erősen megmutatkozik néhány jelenetben. Amikor Hulot úr sógora, Charles kávéit iszik, a kanál és a csésze zörgése úgy hallható a néző számára, mintha a füle néhány centiméterre lenne ezekről a tárgyaktól. A hang itt már nem is premier, hanem szuperplánban hallható. Ugyanúgy, ahogyan később, az öltözködésnél a ruhák suhogása. Ilyet az ember tényleg csak közvetlen közelről hall, mondjuk ha épp maga öltözködik egy visszhangos fürdőszobában. (Csak nem épp ott veszi fel a ballonkabátot.)

Mindez azért különleges, mert Tati a közeli hangok lejátszása alatt nem közeli képeket, nem szűk plánokat mu-

tat. Tolakodó gesztus is lenne láttatni szuperplánban valaki ujjait amint kocogtatja a kávécsészét. De nem is lenne hatásos, hiszen épp az az érdekes, hogy az olyan jelentéktelen hangok, amelyek elenyésznek egy „normális” környezet atmoszférájában, itt még azok is elszabadulnak, agresszívakká válnak. A szűk hangplánhoz mindig tág képi plán tartozik. Charles is kis- vagy nagytótálban látszik, miközben issza a kávéját, miközben premier- vagy szuperplánban hallható a zörgés, amit produkál. A feszültség a hang és a kép között válik nyilvánvalóvá. Bíró Yvette még a montázs lehetséges, és alkalmazása esetén fő alkotótényezői között említi a hangot. Függőleges montáznak (Bíró, 2001, 110–141.) nevezi azt az eljárást, amelyben a képek egymás utáni vízszintes illesztésének hatásmechanizmusába a hang is (erőteljesen) beleszól. És mindez érvényes Tati filmjére, ő függőleges montázzsal dolgozik. Igaz, a montázs (a képi montázs) nem a legjellemzőbb Tati filmjére. A kép és hang viszonyában azonban akkor is montázsról van szó, ha képileg hosszú vagy hosszabb beállítások és a mélységi kompozíciók dominálnak.

Bíró Yvette azt is felveti, a hangosfilm lehetőségeivel foglalkozó korai elméleti írásk szerzői nyomán (pl. Szergej Eisenstein, Balázs Béla), hogy a hang nem a realiztikusabb filmi illúzió kiszolgálója kell legyen, hanem ugyanúgy szelekcióval és kihagyással a művészi megjelenítési eszköze, mint a kép (Bíró, 2001, 112). A hang nem csak alátámaszthat, és ne elsősorban azt tegye, javasolták máig érvényesen a jelentős úttörők, hanem nőjön fel a képhez. Bíró Yvette még azt is felveti (jogosan), hogy a hang egyenrangúvá válhat a képpel (Bíró, 2001, 110). Esetenként a hang adhatja meg

az irányító szerepet, az aktuális szituáció vagy jelenet adhatja meg a választ, hogy a hang és a kép közül mikor melyik a domináns. A hang persze, néhány speciális műtől vagy műfajtól eltekintve (pl. videoklip), hosszabban nem kerekedhet a kép fölébe, mégpedig azért, mert a legminimalistább kép is több inger kiváltásának lehetőségét rejt magában, mint a legrétegzettebb hang. Egyszerűen azért, mert hang a pillanat, és időben csak meghatározottan, tehát korlátozottan érvényes, míg a kép rögzítve, állóképként egy pillanat alatt is adhat összbnyomást, miközben lehetővé teszi a rétegek tetszőleges időbeosztású észlelhetőségét is.

A fenti kisebb kitérőre azért volt szükség, mert a *Nagybácsim* számos pontján valóban a hang vezeti a filmet. Többször látni jeleneteket totálban, ahol nem történik semmi olyan lényeges, ami látható; csak a zörejt tölti meg az adott snitter tartalommal. Erre szintén a legjellemzőbb példa, amikor Charles megissza a kávéját, majd később felveszi a kabátját, kalapját. A jelenetnek semmiféle dramaturgiai funkciója nincs, viszont a hallucinatórikus hangplánzóással megjeleníti a család életének idegenségét. Az ilyen epizódoknak meg lehet találni a párját a régi városrészi idilli környezetében is, ahonnan akár öt perces hangulatképeket is kapunk. Van más, hangalapú, kifejezetten zenei szerkesztésű epizód is: ilyen a kísértetiesen haladó autók szekvenciája vídám, laza, üres dzsesszes zenére.

Ha a hangra leginkább a szűk plánok jellemzők, a képi plánokra pedig a tágak. Tati szinte minden képet kis- vagy nagytótálban vett fel. Amerikai plán is alig van, esetenként a mozdulatok érthetőségéért, máskor meg mintha csak

azért, mert a szűk irodában nem mehetett volna már hátrébb az operatőr, hogy totált keretezzen. Szekond is, abból is csak a tágabból, mindössze kettő van. A szereplőket Tati ezeken sem mutatja igazán közről, és nem is az arcjáték, arckifejezés a fontos, hanem talán csak a kompozíció. Mindkettőn a szereplőt oldal-hátulnézetből látni. Az elsőn a szomszédasszony mond fapofával valami nagyon sablonosat a megriadt gyerekek; a másikon Hulot úr ül az autóban, és megy, csak megy, csak utazik. Képi premier- és szuperplán pedig egyáltalán nincs a *Nagybácsim*-ban.

Mik lehetnek ennek az okai? Egyik lehet a képi és a hang plánok kontrasztos szembeállítás. Ez részben igaz, azt talán igazolják az általam felsorolt tények. Nem ad viszont magyarázatot arra, hogy szokványos atmoszférájára (akusztikai totálra), mert olyan is előfordul a filmben, miért nem vág Tati szűk képi plánt. Az sem elég bizonyíték, hogy a *Nagybácsim* nem tévéképernyőre készült, hanem celluloidra és nagy mozivásznonra. A méretes vásznon tágabb plánokban is jobban kivehetők a részletek, azonban ez sem a végső válasz. Ezt abban kell keresni, hogy Tati filmjében nincs olyan, amit szűk képvágatban kellene szemlélteni. Nincsenek igazán egyéni jellemek, olyan színészi játékok, amilyet alá kellene támasztani arcjátékkal. Csak típusfigurák vannak, amelyek úgy élnék, mint a szaladgáló kutyák – ezek pedig fontos, visszatérő, sőt keretező motívumai a filmnek. A régi városrészben élők csak nyüzsögnek, úgy élnék, mint a bókászó kutyák; a modernizációt követők és felvállalók pedig bábokként mozognak. Hulot úr sem nagy egyéniség: nem tud és nem is akar többet, mint élvezni, élni az élet apró örömeit: bevásárolni, köszönni a szomszédállnyak, és megörvendeztetni a szomszéd papagáját egy kis napfény-rátükrözéssel. Hulot úr jól beleillik a ráérős, semmittevős, régi környezetbe; a modernben pedig azért nem kell kiemelni, mert ott meg épphogy elvész.

A (tág) plánozás dominanciájának van (lehet) még néhány oka. Először is lényeges elem az idővel való bánásmód, ami sehol sem telik olyan sebességgel, mint ahogyan az óra mutatná, és ennek megfelelően nincsenek is felszabadulva (túlágosan) snittekre a jelenetek. A tág plánokban és hosszabb (nem ritmikusan aprózott) snittekben az életkép hangulatának megfelelően telik a subjektív idő, a mérhetőnél, az objektívnél lassabban vagy gyorsabban. A régi városrészben nem fontos az idő, nem számítanak az órák, a perceik, elég azt tudni a szereplőknek, hogy hétköznap van-e vagy vasárnap, és mondjuk virrad vagy esteledik. Odaát, a kockaházak között nagy a rohanás, még Hulot úr sem áll le csevegni az utcapróval, ha unokaöccsért kell időre rohannia az iskolába – odaátra. És nyomasztóan ki van mérve az üres idő is a gépésített környezetben. Miközben Hulot úr várakozik a gyárban a munkaügyi előadóra, idegesítően hangosan ketyeg egy, egyébként nem látható óra. A másik ok az lehet, hogy a legtöbb jelenetben fontos az összkép, ahogyan a (csak) nyüzsögő alakok beleolvadnak a környezetükbe. Az emberek olyanok, mint a háttér, ők maguk is tulajdonképpen a háttér részei: a kubista előtt szögletesek, a kopott házak előtt kedvesen elnyúttek. Egy harmadik ok pedig az események bemutatásának jelenszerűsége: Fontos egy-egy szituációban, hogy milyen ütemben cselekszenek és reagálnak az emberek egymásra. Néha a feszültség a kínos kivárában vagy a késleltetésben van. Ezeket pedig Tati itt egyetlen, megszakítatlan képsorban tudta legjobban elhelyezni, minthogy abba is valók. Ha mégis megszakítja a snittet például a jobb nézőszög miatt, akkor azt ritkán teszi, és a váltásokban nincs formai, időbeli ritmizálás. Talán épp ezért is gyakran kiindulópont a mélységi kompozíció. A két vagy három sík történései egymást értelmezik, egymással kerülnek

feszültségbe. Ilyen az, amikor a partin Hulot úr, nyilván kényelmetlenül, bokáig vízben áll az előtérben, de úgy kell tennie a következő síkban elhelyezkedő vendégek előtt, mintha a legnagyobb kényelemben állna egyik lábáról a másikra. Tati a kontrasztban egészen addig elmegy, hogy amikor Hulot úr nővére az egyik jelenetben a túlautomatizált konyháját valakinek bemutatja, és az ő affektáló hangját halljuk, közben nem jelenít meg más a vásznon, csak az üres udvart – de azt meglehetősen hosszán.

Magyarázatot adhatnak még a tág plánok kizárólagosságára a szereplőkhöz szorosan nem köthető nézőpontok. A *Nagybácsim*-nak nincs narrátora se, és nincs ilyen értelemben egyértelműen ki-tüntetett nézőpontja sem. A nézőpont a legtöbbször a kissé távolról szemlélődő, ami azért mégis nagyon emberi. Rejtőzködő módon, de mintha mégis lenne valaki, aki 5-10 méterrel figyelne ezeket a mókás piaci régimódiakat vagy a modernkedő bábokat. Szereti őket, megéri őket, de nem azonosul egyikükkel sem, még a kedves, vidám Hulot úrral sem. Ez a nézőpont erősíti meg a *Nagybácsim* elviselhető nosztalgiajú alaphangját. Ezzel a szemlélődővel a néző is csak figyel, amint elmúlik egy régi, kedves, színes világ, és felépül valami új és esztétikus, de idegenül gépies, ami szintén nem fog örökké élni – legalábbis ebből a perspektívából megítélve. Ez a képzeletbeli szemlélődő időnként el-erugaskodik a megszokott nézőponttól és nézőszögtől. Néha absztrakt pozíciót talál, mint amikor Hulot urat „figyeli” hosszú másodpercekig a luxusautón kívülről, tág szekondban és mozgásban (együtt-mozgásban)! Máskor felső perspektívát választ, és figyel a lentieket, az embereket, akik csak nyüzsögnek, mint a hangybolyban. Ez a felső nézőpont és nézőszög nem mindig azonosítható pozíciójú és szándékú, máskor nagyon is. Legszebb példa a film vége, amikor a kamera a sógor által vidékre száműzött Hulot úr üres lakásának ajtajából, a legfelsőbb szintről nézi az emberektől kiüresedett teret. Senki néz senkit. Azaz ott vannak még a kóbor kutyák. Ennyi optimizmus maradt a filmben: a legkisebbek ott nyüzsögnek, ahol akarnak, ők igazából elpusztíthatatlanok. Ennél szebb és poétikusabb véget aligha találhatott volna (ehhez) a filmjéhez Jacques Tati.

A film hangösszetevőit érdemes megnevezni Bíró Yvette hármass felosztása szerint. E három lenne a zaj és zöreje, a beszéd meg a zene (Bíró, 2001, 110-141.). Az első kategóriánál annyi pontosítást tennem kell, hogy a film hangja esetén inkább csak zörejről kellene beszélni. A két szó megengedné azt a megkülönböztetést, hogy a zöreje jelentse azokat a környezetben fellelhető hangokat, amelyek szabályos frekvenciák és/vagy irányítottaság híján nem nevezhetők zenének. A „zaj”-t fenntartanám az elsődleges jelentésére, az olyan hangra, amely el-lenszegül valami tiszta, szándékos hang-üzenetnek. Ami a történetben zaj, tehát zavarja, elkábítja mondjuk Hulot urat, az Tati filmjében már irányított, szerkesztett zöreje, a néző számára jobbra már esztétikailag élvezhető, de legalábbis értékelhető hanghatás. Bíró a könyvében észreveszi ezt a különbséget – a körülírásai és a példái erről tanúskodnak –, csak a fogalmi megjelölést, elkülönítést nem teszi meg. Nem ad két külön nevet a két hangtípusnak. Erre a célra felelne meg a zaj kontra zöreje. A film zaja csakis az a szercegs, zúgás, torzítás, ami a hangfelvétel készítésének és visz-szajátszásának technikai esetlegességéből adódik. A zöreje pedig lehet szerkesztett is, mint a *Nagybácsim* akusztikai szuper- és premierplánjai.

Ezek a zörejek tehát jól megkomponáltak, sajátos frekvenciájuk, hangszí-nük, dinamikájuk és esetenként ritmuk van. Az első kép (nyitóképp vagy establishing shot) építkezést mutat a háttérben, az előtérben pedig bontanak

A hang itt a totális rombolás abszolút dominanciájú és hangerejű robaja, ami mindent elnyom. Érdekes, hogy a stáblista két paneloszlopon olvasható, mintha az építkezés kivitelezőinek az adatait hirdetné. Ez könnyen felfogható egy ars-poetikus gesztusnak is. A film eszerint rombolás is, hiszen zörejt zúdít a mozinézőre, de egy új (eszme?, gondolat? ötlet?) megvalósítása érdekében. És van egy másik establishing shot, amelyik a régi, idilli városrészt mutatja be. Ott a hang zene, kellemes, könnyed századeleji-jellegű dallam zongorán, füttyülhető főtémával. Ez erős kontrasztot alkot a bontógépek robajával. A kép ugyanúgy. A régi városrészben a kopott, de kedves házak között kutyák szaladgálnak, a film címe, *Mon oncle (Nagybácsim)* pedig kalligrafikusan szép, de gyermekien nem túlszabályozott falfeliratként jelenik meg.

A zörejek feszültségekeltető és késleltető hatását már említettem. Példa gyanánt kiemelném azokat az egyáltalán nem öncélú gegetek, amelyekben később derül ki, hogy mi is a hang igazi forrása, szemben a korábban gyanítottal. Még Charles-ék is idegesíti a szomszédokból érkező zaj, amiről kiderül, hogy valójában egy bicikli-fűnyírótól származik. Vagy Hulot úr megérkezik a gyárhoz, és úgy kísérik az ő mozgását a hangok, mintha az ő biciklijé adná az elképesztően kattogó zajt. Ez talán a Hulot úr lehetséges legyűrűsét vagy asszimilálódást vetíti előre.

Kiemelendők még az egyes hang-motívumok. Azért motívumokról írok, mert a gyakran nem egyértelműen eldönthető forrás megerősíti a modernizáció egyne-mű, globális jellegét. A kávédaráló ugyan-úgy zúg, mint a villanyborotva; a magán-lakás konyhájának az alapzaja ugyanaz, mint a gyáré! Ilyen párhuzamokat a képek között is találni: például az iskola éppolyan jellegtelen, kockaépület, mint a gyáré; még a cégfeliratok, azok betűtípusa is azonos. Egyik központi hang- és egyben képmotívum a Hulot úr sógoráték undvarán elhelyezett hal alakú szőkőkút és annak hangja. Feltételezhetően sokba kerülne a családnak folyamatosan üzemeltetni azt, így csak akkor kapcsolják be, ha reprezentatív vendég érkezik. És ez a kapcsolgatási olyan konfliktusforrás, amelyik jellemezni képes az összes, Charles-éknál megforduló emberrel való kapcsolatukat, az egymáshoz fűződő viszonyukat is. És ennek a fém- vagy porcelán halkan a vízköpés közbeni hangképzése olyan, hogy egymagában képes lenne reprezentálni a jellegtelen, kockaalakúra modernizált világ beteges köhögését.

A köhögő hallal és az élettelen udvarral szemben a régi piactér és annak egészséges nyüzsgése áll: alkudozó kofák, kistűlűen csaló zöldségesek, semmisségek szerelnivaló indulattal veszekedő járókelők. Ehhez a közegehez tartozik a vidám (zenei) főtéma. Extradiegetikus ez a zene, tehát nincs képen belüli forrása, mondjuk nem a szereplők hallgatják rádióon vagy gramofonon; „csak” hangulatlan kísérő az egyébként is kellemesen sűrű atmoszférájait. Ez a zene mégis annyira összeolvad a piactéri zsvajjal, a gyerekek csivitelésével, hogy szinte fel sem tűnik, ha egy-egy időre abba-marad, és újrakezdődik. Ez az összeolvadás akkor a legkülönösebb és egyben legegységelműbb, amikor a gyárigazgató felhívja Hulot urat, hogy Charles ajánlására elmehet hozzájuk az állásinterjúra. Hulot úrnak nincs saját telefonja, de elérhető az egyik sarki telefonnál. Hulot úr a kagylót leejti, és így átszüremlik a gyárba a piactér zaja és extradiegetikus (!) zenéje is. Ez a hang itt érvényesül a legplasztikusabban: a hideg, rideg, tágas gyári igazgatói fogadóteremben.

Fontos hangi szimbólum még a késleltetéssel felfedett eredetű, irányított (!) papagájcsicscsergés. Hulot úrnak még arra is van ideje, energiája, hogy ablakával rátükrözze a napfényt a szomszéd papagájára. Ez a madár annyira értékeli a

figyelmességet, hogy élőben, nyomban visszajelez Hulot úrnak.

A piactéri zsvajból helyenként kivehető egyes szavak, mondatfoszlányok, sőt akár hosszabb dialógusok. Mégis, ezek a beszédelemek – áttérve fokozatosan a második kategóriára – nem elsősorban megnyilatkozások, hanem csak megnyilvánulások. Úgy tartoznak a megszólalókhöz, mint virághoz a szín vagy az illat. A beszéd az esetek többségében az atmoszférázaj része. Ez ugyanúgy érvényes a régi városrész bőbeszédű lakóira, mint a takarékosan megnyilatkozó modernekre, természetesen más-más hangulatú telítettséggel. Néha a néző meg-tud a cselekmény szempontjából eligazító jellegű tényeket is a dialógusokból, minthogy kerti partit fognak rendezni, vagy Hulot urat a gyár vidéki részlegébe küldik, hogy megszabaduljanak tőle; de ezek a tényközlések is inkább csak megnyilvánulások, mint megnyilatkozások.

Külön kategória a beszéd szempontjából Hulot úr, aki alig-alig szólal meg. Nem néma, és nem értelmi fogyatékos, hiszen tud beszélni, és mond is néhány találó szót, amelyekkel megfelelő helyen megfelelő mértékű megdöbbenést kelt. Például a sógoránál megkérdi kedvesen, vidáman: „Jól vagyunk?” „Jól vagyunk!” – feleli bosszúsán Charles. Hulot úr ösztönkénti-jellege nyer megerősítést azáltal, hogy jóformán csak gesztusokkal kommunikál a környezetével. Csupán testbeszéddel is tud köszönni, kérdezősködni, vitatkozni, mentegetőzni, stb.

A beszéd az, ami gyakorlatilag sosem a maga, elsősorban tényközlő intellektuális funkciójában jelenik meg, vagy nagyon szigorúan csak abban. Mindig van valami funkcióeltolás, valami nem beszédszerű a beszédben. A szereplők leggyakrabban csak árasztják magukból a szöveget, mint ahogyan árad(hat) a levegőbe a testnedveik illata. A piactéren az emberek semmisségekről fecsegnek, kedvesen; a modernizált városrészben az ők megfelelőik látszólag fontos dolgokról értekeznek, üresen. Ezt a közös ürességet, a megnyilatkozások szempontjából való jelentéskülönbséget megerősíti a gyakori szimultaneitás. A piacon mindig, mindenki egymás szavába vágva locsog; de a Charles-éknál is kereset hosszú monológot ad elő két, látszólag dialógusba keveredett ember – teljesen egyidőben! Máskor meg az fordul elő, hogy a gépek zúgása miatt nem hallják egymást, de a néző sem, őket. Amikor Charles és a neje közt nézeteltérés támad, egyik esetben azért nem tudják még látszólag se megbeszélni a kérdéseket, mert amikor a férj szól, a nő kávéörlője zúg; amikor pedig a nő fordul hozzá, a férfi villanyborotvája nyom el minden más hangforrást.

A beszéd funkciójának leépítésére más gesztusokat is találunk. Előfordul, hogy nem látjuk a két beszélgető szereplő közül az egyiket, mint a partin Charles és főnöke közül csak Charles-t. Itt a fókusz egyébként is a háttérben ténykedő Hulot úron van (képmélység). Máskor meg az a poén, hogy a néző nem hallja a poént. A partin Hulot úr Charles kollégája feleségének olyan mulatságos dolgokat sug a fülébe, hogy az folyton vihogásban tör ki. Erre Hulot urat odaültetik a szomszéd nő mellé, mert a nővéreék szeretnék, ha vele jönne össze; de ez a szomszéd nő a feltehetőleg ugyanazonokon a megsüggött poénokon nem derül, se nagyot se kicsit.

Megjelenik a beszéd, mint kifejezetten gépi hang is. Egyik este Charles és családja leülnek a tévé elé, ahonnan a következő című műsort követik: „Gondolkozunk együtt”. A műsor agymosás-jellegű a képek villogásának csak a családon látható fényei és árnyai is hangsúlyozzák. Összességében mintha a beszéd lenne a száraz logosz szimbóluma, a más hangok, és kivált a gesztusok a természetességéi.

Végül pedig nézzük a zenét. A zenéről már volt szó, hiszen nem választathatók szét egyértelműen a hang egyes kategóriái. Ezek a tényezők összetartoznak, a zene együtt hat a zörejjel és az emberi hanggal, a *Nagybácsim*-ban különösen. A régi és az új világ zeneileg is egyaránt reprezentált, szimbolizált. A piaci városrésze a dúdolható, kellemes, századeleji stílusú dallam; a moderné a dzsesszes, gyors, szintén kellemes, de kissé nyugtalan zenei-szekvencia. Ez utóbira araszolnak mértani pontosság-gal az autók az irányító vonalakkal felfestett utakon, és ez kíséri ki (győzi le?) a pályaudvarra érkező Hulot urat; akitől végül megszabadulnak a túlságosan racionálisan gondolkodó Charles-ék azzal az ürüggyel, hogy vidékre irányítják őt, ahová szerintük való a régimódi hozzáállása miatt. Hulot úrtól meglehet, megszabadulnak, de az ő tekintetének megfeleltethető nézőszög ott marad a filmen. Ez a hiány látja a piactéren továbbra is önfeledten játszadozó kutyákat, hallgatja a kellemes, régimódi főtémát.

Hulot úr, akit – mondanom sem kellene, hiszen közsismert –, maga Jacques Tati alakít, nézőit leginkább egy nehezen azonosítható nézőponttal aján-dozta meg, ami a film hihető, vagy legalább remélhető tanulsága szerint elpusztíthatatlan. Tati benne van a filmben, de kívül is áll rajta. Az övé a tekintet, a nézőpont az összes képi és akusztikai plánnal együtt, és ezeket szinte észrevétlenül adja át, juttassa át a nézőnek. Tati gesztusa ezzel a filmmel a leginkább egy apró, de szimbolikus jelenettel írható le, amelyik benne van a filmben, és jótáll az egészért. Van a *Nagybácsim*-ban egy visszatérő, szimbolikus kép, amely egyetlen kivágatban (és mélységben) jeleníti meg a régi és az új világot. Ez valamiféle határ, átmenet, limes: egy régi, romos kerítés a kockaházak előterében. Itt mindenki elhalad a filmben, aki egyáltalán átmegy egyik városrészből a másikba. Tati/Hulot úr is többször átlép ezeket a romokon. Egyik alkalommal lábával véletlenül leveri az omladozó kerítés egyik tégláját; de nyomban észreveszi, és vidáman visszahelyezi. Számomra erről szól a *Nagybácsim*: egy bomló világ véletlenül levert, málló tégláját száztizenny percre visszatanul a helyére. De ennek a gesztusnak a száztizenny perce olyan gazdag, modern (!) filmnyelven van elmesélve (képi és akusztikai plánok, hangeffektek!), hogy a néző ilyen hatásra készséggel elfeled bármilyen szépet, konvencionálisat, régít.

Bibliográfia

MOHOLY-NAGY László, *Az új film problémái* = M.-N. L., *A festéktől a fényig*, Bukarest, 1979, 61–75.

BÍRÓ Yvette, *A hetedik művészet*, Bp., 2001, 110–141.

Sajtónyelvőr

(Nem) kényeztet a világ

Van, akit tenyerén hord a szűkebb (és tágabb) környezete, s bizony, akad, akit nem... Az ügyeletes nyelvszűrők – ne kelljen bajlódniuk a megfelelő szó kiválasztásával... – mindenesetre egyetlen szóval intézik el a dédelgetést, a komfortosságot vagy éppen ennek tagadását: a kényeztet igével. Elcsépelet divatszóvá silányult – több más sorstársával együtt – immár ez is, a média, a reklámyelv „áldásos” tevékenysége nyomán, illetve a szinonimák keresésére rest – kevésbé igényes – köznap nyelvhasználók ajkán.

Lássuk a példákat, nézzük, mi mindenre „jó” ez a kifejezés!

Befurakodott például az életmód, az egészségápolás területére: a parfüm „egyszerre gyönyörködteti szemedet és kényeztet az orrodot”; a „vadrózsa-tusfürdő kényeztet és harmonizál”; a cipőmárka ugyancsak „kényeztet”. Az énekesnő testét „alvás közben is a legfinomabb egyiptomi szövettel kényeztet”. Állatbarátként örömmel értesülök, hogy „van, aki a görényét is kényezteti és öltözteti”.

Jelen van e szó a közlekedés, a turisztika világában: „terepen is kényeztet” az ismert autótípus új szériája; természetjárók beszámolója szerint a kilátópontokkal, gejzirképződményekkel ékes vidék a „vándor szívét nagyon megdobogtatja”, ám egy bizonyos erdei környék „már nem kényeztet ilyen pontokkal”. E divatkifejezés a meteorológiából sem maradhat ki: „Mostantól kényeztet a nyaralókat az időjárás”; „nem kényeztet bennünket a tavaszelő – marad a hideg...” Utolérte a gasztronómia, a háztartás terrénumát: „hidegben is kényeztet” az új teafeléség; a celeb lány „háziasságával kényezteti kedvesét”.

Nem hiányozhat a zene szférájából sem: „kényezteti rajongóit” a könnyűzenei együttes. S az elektronika is „beállt a sorba”: okostelefonba való „hatalmas akkuval kényeztet a gyár droidja”. De nemcsak földön, égen is jelen van e divatszó: „Óriás ágygal kényeztet a légitársaság”. S ha már „kényeztetünk” földön, égen, nem maradhat ki a víz sem: a medence „pezsgőfürdővel kényezteti a látogatókat”.

Az már csak természetes, hogy a show egyik hölgyversenyzőjét „kényezteti” a férfi szereplő „az ágyban”. Kényeztessünk oda-vissza! – sugallja a média; ha a ruha kényezteti az embert, viszonzzuk! „A ruhákat is kényeztetni kell!”

A média, a reklám nyelvhasználatában oly mértéket ölt a „kényeztetés”, hogy óhatatlan: időnként nyelvi félreiskerül: „Kóstold bele a ropogós mogyoró kényeztetésébe!” E pongyola fogalmazást így is lehet érteni: „kísérelj meg a ropogós mogyoró kényeztetését”... Korántsem mindegy: a mogyoró „kényeztet”, vagy azt „kényeztetik”... Ha tehát a beszélő nem azt akarja, hogy félrehallásra adjon alkalmat, kristálytisztán beszéljen. Az idézett nyelvi baklövéses figyelemkeltés bizonyosan ezt akarja közölni: „kóstold meg a finom ropogós mogyorót”. Nem értjük, kiötlöje miért bonyolította, tette zavarossá e közlést. Egyszerű felhívás helyett talán „durranást” akart. De akkor miért nem talált ki valami kevésbé félreérthető, egyértelműt, egyszerűen szellemeset?

A szóban forgó divatszó ellenében a következő rokon értelmű kifejezések használatát javasoljuk: (fel)üdít, (fel)frissít, (fel)pezsdít a parfüm, a (tus)fürdő; könnyű, finom szerfölött kényelmes a szövet; szeretettel törődik kedvenc háziállatával, gondoskodik róla, dédelgeti, óvja, vigyáz rá; a kényelmet minden körülményben garantálja a legkorszerűbben felszerelt autó; festői, gyönyörködtető az erdei táj; kedvező, enyhe (vagy kedvezőtlen, zord) az időjárás; élénkítő hatású, felforrósít a tea; kedveskedik párjának, figyelmes, tejből-vajból fűrészt őt a házias feleség; kellemes meglepetésekkel szolgál rajongóinak: felejthetetlen, káprázatos koncerteket ad az együttes; hosszú szavatossági idejű (sokáig működő, lassan lemerülő) akku teszi egyre folyamatosabbá a telefon használatát; lakályos, ágygá alakítható ülés szolgálja utasainak komfortját a légitársaság; a szeretgetés, babusgatás, dajkálás, becézgetés, dédelgetés nem kényezteti el a gyereket; kezelni kell a ruhát.

A kényeztet helyett tehát például e szinonimákkal „kényeztethetjük” anyanyelvünket, azaz élénkíthetjük, gazdagíthatjuk, színesíthetjük, tehetjük tartalmasabbá a beszédünket, írásunkat.

Arany Lajos

(A cikk teljes terjedelmében a Szókimondó c. hajdúszoboszlói kulturális folyóirat 2013. márciusi számában jelent meg.)

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:

Pozsgay Imre

Terjeszti a Lapker Zrt.

KIADJA:

Editio Librorum Kft., Százhalombatta

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

egész évre 2600 Ft

FELELŐS KIADÓ:

az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.

Telefon-fax: 06/23-354-447

Honlap: www.stadiumlap.hu

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Fazekas István

ISSN 2063-5389

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

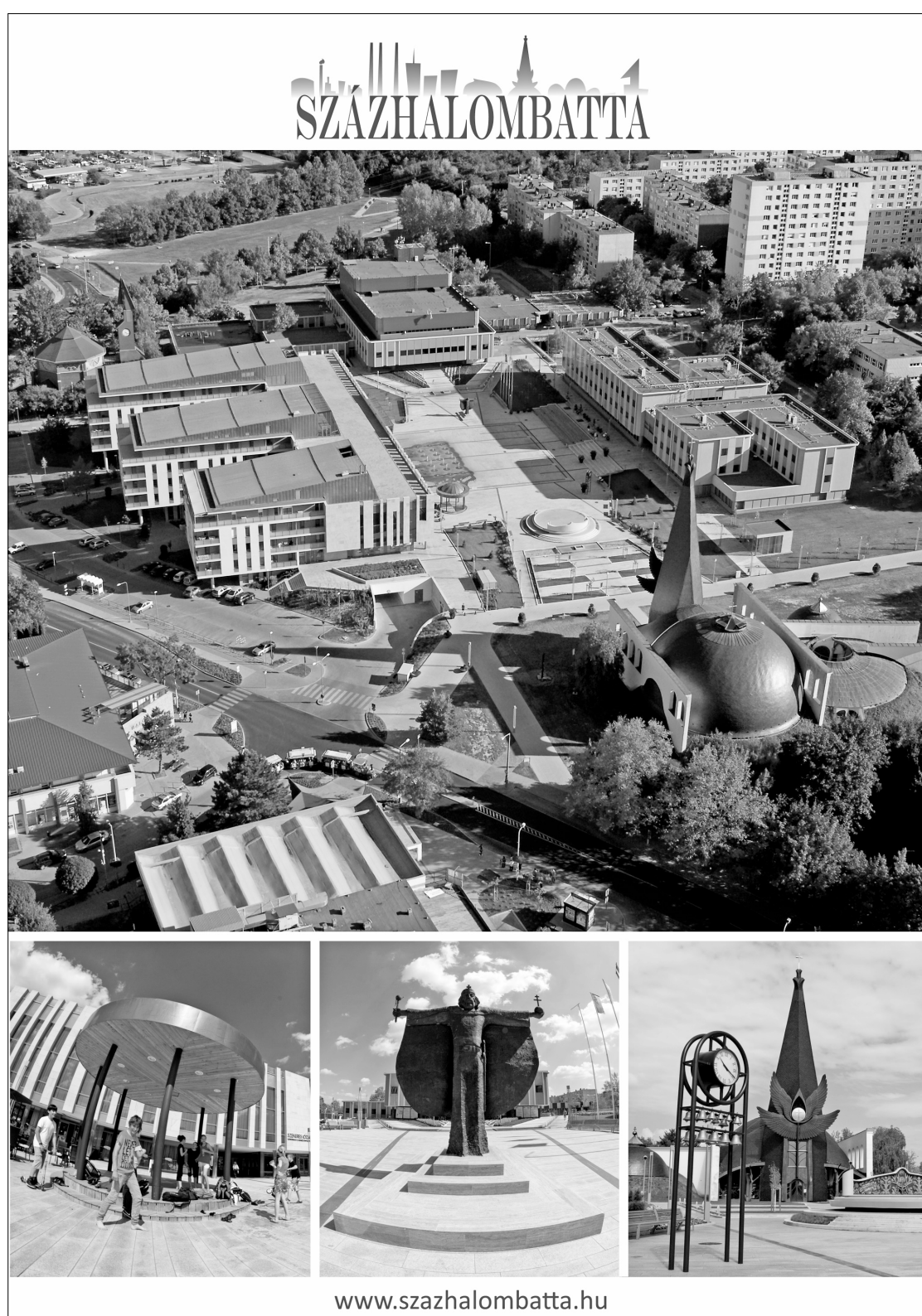
Arany Lajos (anyanyelvi lektor)
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)

Ára: 300 Ft

www.szazhalombatta.hu

www.szazhalombatta.hu